

Chinbridge

SAIH | Norwegian Students' and Academics'
International Assistance Fund

Democracy le Sianghleirun Fimcawnnak

Chinbridge

Chinbridge
Chinbridge
Chinbridge
Chinbridge

Democracy le Sianghleirun Fimcawnnak:

Chin Ramkulh Sianghleirun Fimcawnnak
Dirhmun Zohthannak

Edited By
Salai Ram Hlei Thang & Salai Van Cung Lian

Chinbridge Institute
2020

CHINBRIDGE INSTITUTE

Democracy Le Sianghleirun Fimcawnnak

Chin Ramkulh Sianghleirun Fimcawnnak Dirhmun
Zohthannak

Edited By

Salai Ram Hlei Thang and Salai Van Cung Lian

Hakha, 2020

CHUNGUM

Lunglawmhnak	2
<i>Van Cung Lian</i>	
Editorial Biahmaithi	3
<i>Ram Hlei Thang</i>	
Hakha Um Sianghleirun Fimcawnnak Innlo Le Thilri	7
<i>Tha Cer Cín</i>	
Hakha GTI Sianghleirun Nih A Tonmi Zuamcawhnak Cheukhat	16
<i>Julie Zing Hnem Sung</i>	
Chin Ramkulh Sianghleiruun Fimthiam Zalonnak	20
<i>Za Peng Lian</i>	
Chin Ramkulh Le Fimcawnnak Lei Tangka (Budget)	30
<i>Cung Bawi Uk</i>	
Sianghleirun Fimcawnnak, Sianghngakchia Le Zalong Tein Duhthimnak Covo	36
<i>Cer Khengmual</i>	
Chin University Student Organization Activities: A Case Study of Hakha University Student Organization	45
<i>Ngun Len Zing</i>	
Tuition, Laksawng Pek le Sianghleiruun Fimcawnnak	49
<i>Ngun San Aung</i>	
Hakha College Ah Tuition A Umnak Nih Sianghngakchia Fimcawnnak Caah Zeidah A Chuahter	59
<i>Biak Lian Thawng</i>	
Hakha Sianghleirun Pawl Nih An Tonmi Harsatnak Le Zuamcawhnak	68
<i>Bawi Tha Par</i>	
စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံ(လုံပီး)တွင် သင်တန်းသူ၊ သင်တန်းသားများ တွေ့ကြုံရသည့် အခက်အခဲ၊ ပြဿနာများနှင့် စိန်ခေါ်မှုများ	73
<i>Mary Kipmen</i>	
မြန်မာနိုင်ငံ၏ အဆင့်မြင့်ပညာရေးဥပဒေမူကြမ်းကို စိစစ်လေ့လာခြင်း	80
<i>Tin Win</i>	
Research Fellow Hna Konglam Tawi	94

Lunglawmhnak

Hitibantuk in Chin ramkulh ah sianghleirun fimcawnnak hlathlainak tuah kho ding in tangka lei in a kan bawmtu Norwegian Students and Academics International Assistance Fund (SAIH) cungah lunglawmnak chim caw lo kan ngei.

Hi sianghleirun fimcawnnak kong hlathlainak Chinbridge Institute nih a tuan cuahmahmi “Strengthening Research Capacity and Deepening Democracy in Chin State,” timi project he pehtlai in tuahmi “Research Fellowship” pakhat a si. Cucaah, hi project a tlamtlin khawhnak caah a biapi tukmi “Research Fellow” a si mi Bawi Tha Par, Tha Cer Cin, Ngun Len Zing, Cer Khengmual, Julie Zing Hnem Sung, Mary Kipmen, Dr. Ngun Sui Kim, Ngun San Aung, Za Peng Lian, Cung Bawi Uk, Biak Lian Thawng le Za Cung Lian cungah lunglawmhnak chimcaw lo kan ngei.

Cu pin ah, hlattlainak caah thathnemnak tampi a ngei lai timi ruahchanhnak he ni hnih chung tuahmi dialogue ah a rak i tel khomi hawikawm dihlak cung zongah kan i lawm tuk hringhran. Hibantuk in a kaakip in pumpak cio teltumnak nih hi hlattlainak hi a tlamtlinter.

A donghnak ah, hi project ah riantuanti hawi Salai Ram Hlei Thang, Hta Cin Sung le Elizabeth Van Tha Par hna cungah pumpak in kaa lawm tuk, tiah chim ka duh.

Van Cung Lian
Strategic Partnership Advisor
Chinbridge Institute
Principal
Victoria Academy

Editorial Biahmaithi

Democracy le Sianghleirun Fimcawnnak: Chin Ramkulh Sianghleirun Fimcawnnak Zohthannak hi Chinram ah sianghleirun fimcawnnak he pehtlai in ningcang tein tuahmi dohlatnak capar pawl komh in chuahmi cauk a si. Chinram ah sianghleirun fimcawnnak kong he pehtlai in hibantuk dohlatnak hi a um rih lo bantuk a si tikah hi caauk hi a man a sung tukmi rothil pakhat a si ti khawh a si. Norwegian Students' and Academics' International assistance Fund (SAIH) bawmhnak in Chinbridge Institute nih Research Fellowship Program in research traning pek an si hnu ah kuttongh in dothlatnak an tuahmi a phichuak a si caah a chung cabia pawl hi rinhchantlak cabia an si.

Chinbridge Research Fellow Program nih aa tinhmi cu Chinbridge Institute hmuitinh pakhat a simi fimthiamnak le dothlatnak hi miphun le zatlang thlennak hrampi pakhat si ding le democracy a karh khawh nakding ah mino theihhngalhnak karhter le Chinram ah fimcawnnak a thancho khawh nakhnga thilcang cung ah aa hngatmi policy (evidence based policy) ser khawh nakding ah ruahchih a si. Culawng siloin, Chinram chung in dothlatnak a tuah khotu mino tampi an chuah khawh nakhnga le Chinram ah dothlatnak nunphung a karh khawh nakhnga ruahchannak he tuahmi program a si.

Hi *Democracy le Sianghleirun Fimcawnnak* cauk ahhin capar 11 aa tel i Chinram sianghleirun pawl nih an tonmi harsatnak le zuamcawhnak, fimcawnnak innlo le thilri dirhmun le fimcawnnak upadi le policy nih fimcawnnak cungah hmual an ngeih ning kong kherhlai le langhternak an tuah. A pakhatnak capar hi Tha Cer Cin nih a tialmi a si i *Hakha Sianghleirun Fimcawnnak Innlo le Thilri* dirhmun dothlatnak a si. Zeitluk indah innlo le thilri a tlamtlin, zeibantuk chanbaunak dah a um ti dothlatnak a tuah i a bik in library le cacawnnak thilri pawl a chanbau lawng siloin siangngakchia cheukhat cu library zong an hmang tuk lo a ti hleiah siangngakchia umnak hostel sining le siangngakchia lentecelhnak le a dang cawlcanghnak pawl le hmunhma pawl dirhmun zong a langher.

A pahnihnak capar cu Julie Zing Hnem Sung nih a tialmi a si i *Hakha GTI Sianghleirun nih A Tonmi Zuamcawhnak Cheukhat* pawl kong a tial. Julie Sung nih zeitluk indah practical tuahnak thilri pawl an i tin lo ning le chan he aa tlakmi cauk an herh ning pawl, an inn lo le cacawnnak khan, kuttongh hneksaknak tuahnak khan pawl dirhmun a langhter. Hakha GTI sianghleirun i an cauk pawl hi le thilri pawl hi chan a dawwi kho tuk ti lo, cu leng ah, Mirang holh in tialmi a tam i siangngakchia nih an rel kho tuk lo ti le practical tuahnak thilri pakhat kha minung tamtuk an i hrawm a hauhnak pawl le an thilri a hlunh deuhnak pawl kong zong a tial.

Apathumnak cu, *Chin Ramkulh ah Sianghleirun Fimthiam Zalonak* timi Za Peng Lian capar a si. Lian nih kan ram ah sianghleirun fimcawnnak a thancho hnga tluk in a thancho khawh lonak ruang, cunglei ukhruai-hritlaihna le sianghleirun nih mahte khuakhan-lairel le ukhruainak an ngeih lo ning le cu nih fimthiam zalonnak zeitluk indah a hnorsuan ti pawl ceihhmainak a tuah. Cun, sianghleirun siangngakchia nih sianghleirun vuang chung i tonpumnak le biaruah-ceihhmainak zalonnak zeitluk dah an ngeih, zatlang-ramkhel kong

ceihhmai zeitluk indah a har rih ti le fimthiam zalonnak siloah fimcawnnak zalonnak zeitluk indah a herhnak kong pawl zong ceihhmainak a tuah hna.

Cun, *Chin Ramkulh le Fimcawnnaklei Budget* timi Cung Bawi Uk capar nih a zulh. Uk nih Rampi Fimcawnnak Simanking nih zeidah aa timh, Myanmar ramkomhpi nih fimcawnnak caah budget a hmaning le Chinram fimcawnnak budget pawl zohfelnak in ceihhmainak a tuah. Cun, fimcawnnak caah budget a tlawm ruang i a chuahpi mi zuamcawhnak pawl a langhter. Uk nih a timi cu, Chinram ah cachimtu an chaubau tuk le innlo a tlamtlin lonak vialte hi a ruang bik cu budget a tlawm tuk ruang ah a si a ti. Cu nihcun tanghra awn/sungh a chiatteer i fimcawnnak thanchonak a dawnhkhannh tiin budget zoh in fimcawnnak kong ceihhmainak a tuah.

A panganak cu, *Sianghleirun Fimcawnnak, Siangngakchia le Zalong Tein Duhthimnak Covo* timi Cer Khengmual capar a si. Khengmual nih Chinram sianghleirun siangngakchia nih zeitluk indah zalong tein duhthimnak nawl an ngeih, a bik in, duhmi major thimnak nawl le duhmi sianghleirun thimnak nawl an ngeih ti dothlat le langhternak a tuah. Khengmual nih a timi cu, sianghleirun kai a duhmi nih major soknak nawl a ngeimi an lo nain a taktak ah an kaimi major le sianghleirun cu cunglei nawl ngeitu nih an khiahpiak hna tiah a ti. Culawng siloin, siangngakchia nih zalong tein duhthimnak tlamtling an ngeih lonak nih sianghnakchia thanchonak le sianghleirun fimcawnnak zeitluk indah a hnorsuan ti zong langhter le ceihhmainak a tuah i kutka kaupi onpiak a herhnak kong a fainter.

A changtu capar cu Chin sianghleirun siangngakchia pawl zeidah an tuah ti langhternak, *Chin University Student Organizations' Activities: A Case Study of Hakha University Student Organization* timi Ngun Len Zing capar a si. Zing nih Hakha University Student Organization nih zeidah an hmuitinh, zeitin dah thimnak an tuah le ze cawlcanghnak pawl dah an tuah ti a langhter. Sianghleirun bu nih siangngakchia fimcawnnak thanchonak caah major theihthernak (major introduction) tibantuk a tuah lawng siloin ca le nunphung thanchonak caah makazin tibantuk an chuah i ca le holh he pehtlai in tonpumh-biaruahnak hna an tuahnak a langhter. Cupinah, theihngalhnak karhter nakding ah “Politics and Leadership”, “Lairam Thanchonak le Mino”, “Mino le Pawngkam Zohkhenhnak”, le “Youth and Politics” tibantuk tlangtar in tonpumh-biaruahnak an tuahnak, Education Awareness Camp an tuahnak le a dangdang cawlcanghnak pawl ceihhmainak a tuah hleiah a dangdang cawlcanghnak an ngeihmi pawl le hmailei ah tuah ding saduhthahnak an ngeihmi pawl zong a langhter.

Cun, Salai Ngun San Aung tialmi, *Tuition, Laksawng Pek le Sianghleirun Fimcawnnak* kong Kalay University hmaithlak in dothlatnak capar a si. Aung nih sianghleirun siangngakchia nih tuition hi zeitin dah an hmuh, zeiruang ahdah tuition an kai, tuition kai nih fimthiamnak thanchonak caah a thathnemh taktak hna maw ti pawl ceihhmainak a tuah. Aung nih, tuition hi saya/ma te nih a herh tiah an auhmi le siangngakchia nih thiamnak taktak i chap duh ah si lem loin caminpuai awn duh ah siangngakchia nih rak kan chim ko uh tiah va fialmi tu a si deuh tiah a ti. Cuhlei ah, caminpuai phit khawh lo ruangah le caminpuai ah a ra ding hngalh duh ruangah tuition kai le saya/ma te laksawng pek zong a chuak a ti. Tuition le laksawng pek nih siangngakchia cung ah zeibantuk diheunak

dah a chuapi ti le sianghleirun fimcawnnak caah zeitluk indah a hnorsuan ti pawl hi capar nih a langhter.

A changtu cu, *Hakha College ah Tuition A Umnak Nih Sianghleirun Fimcawnnak Caah Zeidah A Chuahter* timpi Biak Lian Thawng capar a si. Thawng nih Hakha sianghleirun siangngakchia nih zeiruang ahdah zeibantuk ruahchannak he dah tuition an kai, tuition an kai ruangah ca zuam duhnak hna an ngei deuh maw, zeithathnemnak dah a chuapi ti le zeiruang ahdah tuition a um ti pawl zohfelnak a tuah. Thawng nih, tuition kainak nih sianghleirun fimcawnnak caah thathnemnak a chuahpi tuk lo i Hakha sianghleirun ah siangnakchia tam-u cu caminpuai awnnak menmen ah an kai tiah a ti.

Cun, Bawi Tha Par capar, *Hakha Sianghleirun Pawl Nih An Tonmi Harsatnak Le Zuamcawnnak* pawl dothlatnak a si. Par nih tlunkalnak harsatnak ruang le a kih tuk ruang ah cachimtu saya/ma te nih harsatnak an ton ning le Hakha ah saupi riantuan an duh lonak, holh harsatnak ruang le nunphung i dannak ruang ah fimcawnnak tiang a hnorsuan ning, rinhchantlak hmunthu saya/ma te an tlawm tuk ruang i sianghleirun fimcawnnak caah le sianghleirun tha si khawh nakding ah a va hnor ning, saya/ma te chanbau (tlawm) tuk ruang i quality a ngeimi sianghleirun si nakding a dawnhkanh ning, rian a tamtuk dinhcaan a um lo ruang i saya/ma te thiamnak le thazaang tiang a hnor ning, cacawnnak ca a herhmi thilri baunak le siangngakchia nih duhnak taktak le pumpeknak an ngeih lomi nih sianghleirun fimcawnnak a tlakter ning pawl ceihhmainak a tuah.

A changtu capar cu, *Lungpi Agricultural Institute Sianghleirun Siangnakchia Pawl Nih An Tonmi Harsatnak le Zuamcawnnak* timi kawla in tialmi Mary Kipmen capar a si. Mary Kipmen nih siangngakchia pawl umnak a sawng a tlamtlin lo ning ihkhun pakhat le pakhat karlak ah kalnak hmanh a that lo ning le ei le din zong ah harsatnak an ton ning pawl a langhter. Cun, cachimh ning saya/ma te lawng nih ca an chimh i biaruahnak a um lo ning, cacawnnak thutdan le cabuai chanbaunak, kuttongh hneksaknak tuahnak i harsatnak an ton ning, tahchunnak ah, zanriah ei khawh hna in hneksaknak an tuahnak kong, holh ruang i harsatnak, cinthlak lei cawnnak a si bantukin ti a herh zia le hmunhma lei herhbaunak kong le a dangdang harsatnak pawl kong ceihhmainak a tuah.

A hnu bik capar cu, Myanmar Sianghleirun Fimcawnnak Upadi Ahran zoh thannak, “မြန်မာနိုင်ငံ၏ အဆင့်မြင့်ပညာရေးဥပဒေမူကြမ်းကို စိစစ်လေ့လာခြင်း” timi kawla in tialmi Tin Win capar a si. Win nih Rampi Fimcawnnak Upadi Hran i a thatnak le a thazaang dernak pawl cuaithlainak le zohfelnak a tuah. Win nih, Fimcawnnak Upadi tha si nakding ah fimcawnnak he aa pehtlaimi committee pawl ah siangngakchia telh ding an si ti le Kawl a si lomi miphun pawl konglam cawnnak subject pawl telh a herh hlei siangngakchia nih zalong tein sianghleirun le major thimnak nawl a pek ding a si tiah a ti. Atu Rampi Fimcawnnak Upadid Hran nih fimcawnnak zalonnak a pe lo, cunglei tlaihkhik-ukhruainak a tam, a thami fimcawnnak tahfung le zulhphung pawl he aa ruang lo tiah a langhter chih. Cupinah, hi capar nih zeibantuk *pohmah* dah a tha i zeibantuk *pohmah* dah a tha a der, zeitin dah remh sehlaw ti pawl zong ceihhmainak a tuah.

A cunglei capar 11 nihhin Chinram sianghleirun fimcawnnak dirhmun, innlo thilri, cacawnnak ca a herhmi cauk le kuttongh hneksaknak tuahnak thilri, sianghleirun fimcawnnak sianginn pawl i an tonmi zuamcawhnak, fimcawnnak zalonnak, siangngakchia zalong tein duhthim khawhnak, tuition le fimcawnnak dirhmun, fimcawnnak budget, fimcawnnak upadi le siangngakchia bu pawl cawlcanghnak dirhmun pawl zohfel thlaichunnak an tuah. A tawinak in chim ahcun, hi *Democracy le Sianghleirun Fimcawnnak* cauk nihhin Chinram fimcawnnak dirhmun le sianghleirun fimcawnnak a thancho i a that khawh nakding ah thlen le remh herhmi dirhmun pawl a langhter caah hi cauk hi a mansungmi relphu cauk pakhat a si.

Ram Hlei Thang
Executive Director
Chinbridge Institute

Hakha Um Sianghleirun Fimcawnnak Innlo Le Thilri

Tha Cer Cin¹

Biahram Dawmhnak

Sianghleirun pakhat nih a ngeihmi infrastructure facility pawl nih zeitluk indah cu sianghleirun cu a that siloah that lo ti tampi a langhter khawh. Infrastructure facilities pawl hi sianghleirun a that khawh nakding ah le quality education caah a biapi tukmi a si. Chinram sianghleirun pawl nih zeitluk indah infrastructure facility an ngeih i zeibantuk dirhmun ahdah an um ti hi a biapi ngaimi biahlnak pakhat a si. Asinain, Chinram sianghleirun pawl nih zeitluk infrastructure facility tha dah an ngeih zetluk dah a chanbau ti dothlatnak a um rih lo in hngalh a si. Cucaah, Chinram a thancho khawh nakhnga le fimcawnnak a san i a karh khawh nakhnga chinram i a ummi sianghleirun pawl nih zeitluk thilri tha dah an ngeih i zeidah a chanbau ti hngalh le langhter hi a biapi tukmi thil pakhat a si.

Cucaah, hi research nih a bik in a halmi cu, “Hakha Sianghleirun pawl infrastructure facilities zeitluk indah a tlamtin ti le Facilities tlamtin le tlinlonak nih fimcawnnak cungah zeitluk in dah hmual a ngeih ti biahlanak a si. Hi research tuahnak ahhin *quantitative method* le *qualitative method* fonh in hman a si i *survey questionnaire* caah sianghleirun siangngakchia 183 le *key informant interview* caah sayate telh in minung zeimawzat ton le hal an si. Biahalmi siangngakchia lakah Government Technical Institute (G.T.I) in 45% le Halkha College in siangngakchia 55% an si.

Hi dothlatnak nih aa tinh bikmi cu, Hakha ah kan ngeihmi sianghleirun pawl ah fimcawnnak he pehtlaiin facility zeitluk indah an ngeih i an ngeih mi pawl hi an i za maw za lo ti hngalh le langhter hi a si. Hi research tuah lio caan hi sianginn khar a si leng ah tuahcaan a tawi deuh caah chanbaunak tete a um.

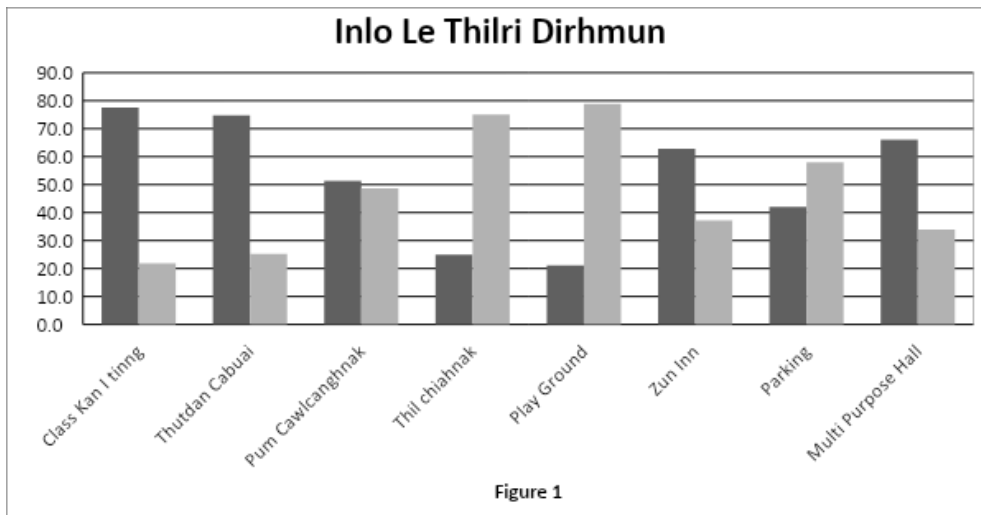
Hakha Sianghleirun Pawl Innlo Le Thilri Dirhmun

A tanglei hmanthlak pakhatnak ah kan hmuh bantukin, siangngakchia mitam deuh (78%) nih class kan i ting ko an ti. (22%) nih kan ting lo an ti. A bik in G.T.I sianginn ah cun Drawing cawnnak khan hi an i tin lo bik mi a si.

Cacawnnak thutdan cabuai pawl hi (75%) nih a tlamtling an ti nan a tam deuh class pawl ah cun teachers pawl caah thutnak an chiahiak hna lo ti hi *observation* tuah nak in hmuh khawh mi a si. 25% nih cun a tling lo an ti.

Fimthiamnak lei thancho nakding ah pum cawlcanghnak hi a biapi ngaimi a si. Asinain, Hakha khuapi a ummi College kan zoh tikah gym tuahnak he pehtlai in kan hmuh khawh mi cu 51% nih kan ngei an ti 49% nih kan ngei lo an ti. Nain siangngakchia cheukhat sin in theih a simi cu students nih an hmang kho lo ti hi a si.

¹ Corresponding E-mail: julykara321@gmail.com

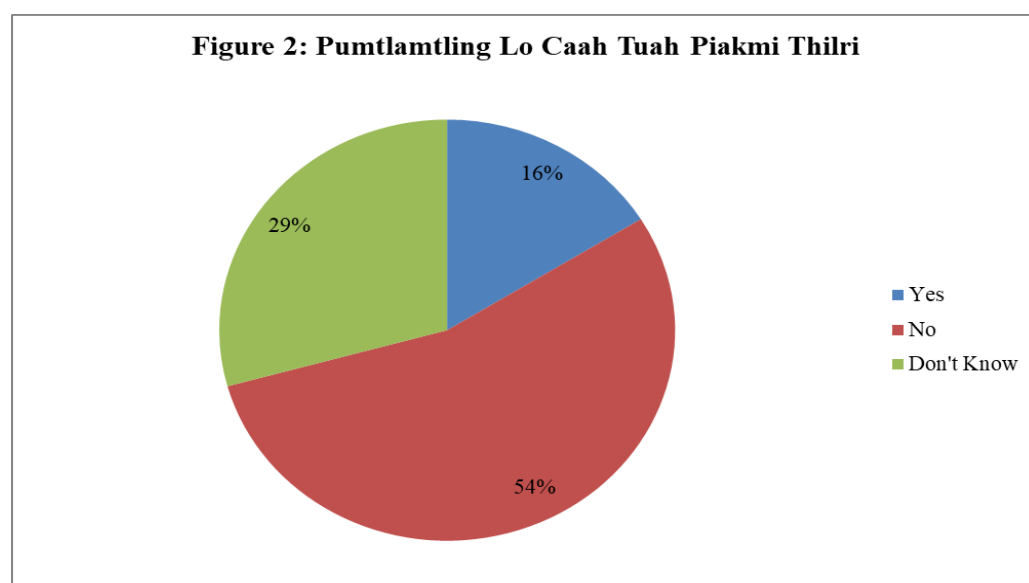

International level kan zoh a si ahcun students caah locker ummi thil chiahnak hi cu sianghleirun pakhat a si vemi nihcun tlamtling tein a ngeih bak ding a si nain Hakha i kan sianghleirun pawl ah cun 25% lawng a tlamtling i 75% a chan bau rih ti hmuh khawh a si.

Sianghleirun pakhat caah cun a tlamtling mi lentecelhnak (playground) ngeih hi a biapi tukmi a si natein Hakha i kan sianghleirun pawl ah hin cun 79% kan ngei lo an ti i 21% nih kan ngei an ti mi zawn ah khin kan vun zoh than a si ah cun Halkha College ah cun Volleyball benghnak le Chinlung celhnak *temporary* ca kan ngei an ti. G.T.I tu ah cun football ground 7Stars chuih khawhnak kan ngei an ti.

Zuninn he pehtlai in kan zoh ahcun 63% nih a tlamtling an ti i 37% nih cun a tlamtling lo an ti. Sianghngakchia cheukhat sin in theihmi cu ti bel a chanbau pah theu an ti.

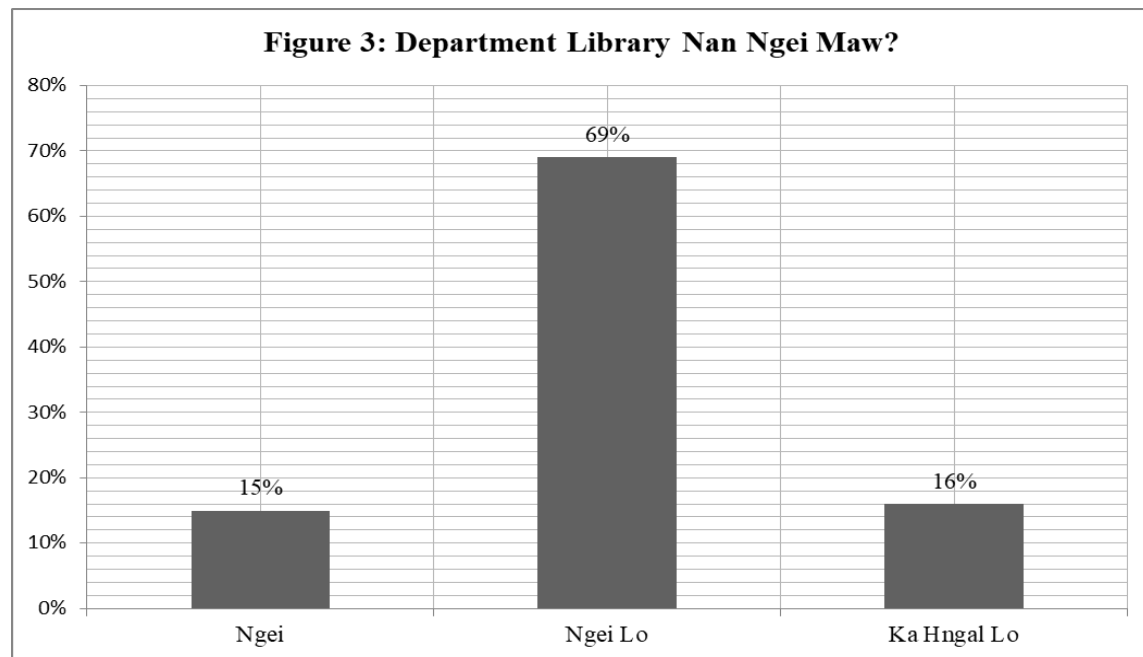
Parking kong ahhin cun 42% an tlamtling an ti nan 58% nih a tlamtling lo an ti. Buaktlak in kan zoh a si ah cun a tlamtling deuh rih lo ti hi kan hmuh khawh mi si. Multipurpose hall a tlawmbik mi 150 a tlamtling mi 66% nih kan ngei an ti 34% nih cun a tlamtling lo an ti.

Hmanthlak pahnihnak nih a langhtermi cu Pumtamtling lo caah thilri tuahpiakmi um le um lo kong a si. Pum tlamtling lo caah a hlei in tuah piakmi thilri a um lo tiah biahalmi siangnakchia mitam-u nih an ti.

Hakha Sianghleirun Pawl Library Dirhmun

Sianghleirun pakhat a that nakding le quality a ngeimi siangngakchia an chuah khawh nakding ah library hi a biapi tukmi a si. Hi dal nihhin Hakha sianghleirun pawl ah zeitluk indah library he pehtlaiin a tlam a tlin i aherhmi cauk le thilri pawl an gneih ti a langhter.

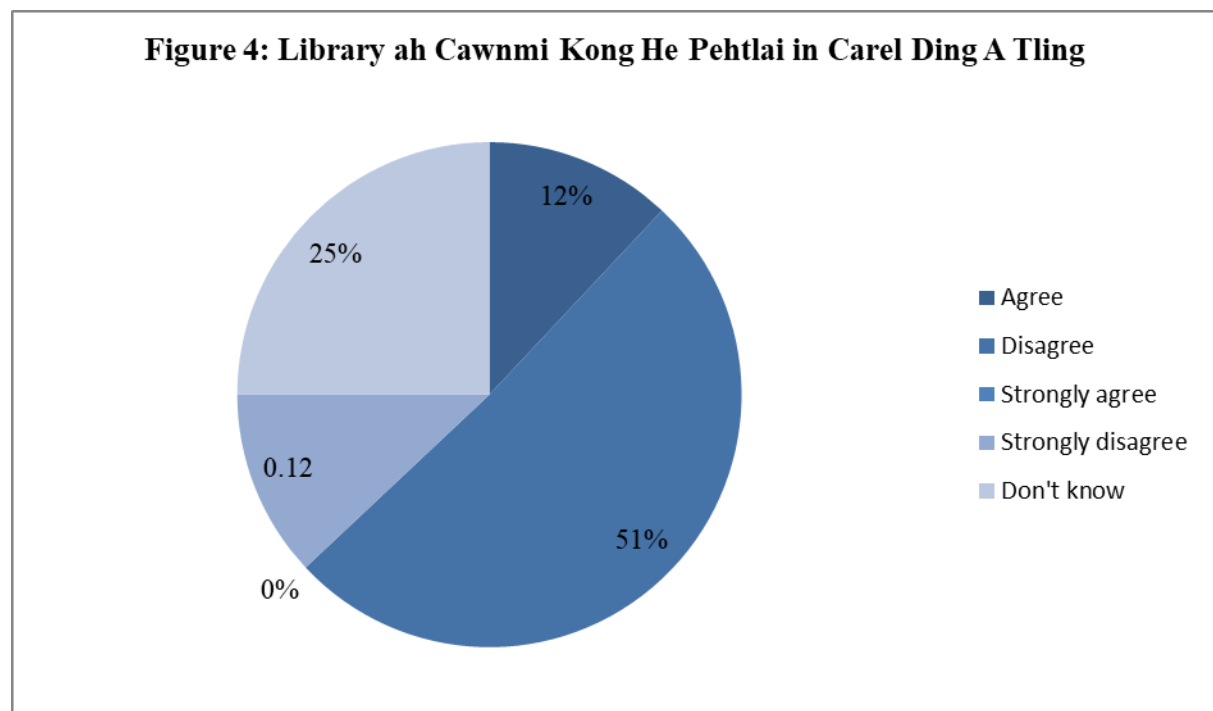
Sianghleirun tha pakhat nih asiloah department tha pakhat nihcun siangnakchia nih an herhmi an cawnmi he aa pehtlaiimi cauk pawl tlamtling in a chiahiak hna awk a si. Hmanthlak 3nak ah kan hmuh bantukin Hakha sianghleirun pawl kan zoh tikah, siangnakchia 15% nih department library kan ngei an ti nain 16% nih an gneih le ngeih lo an hngal lo i 69% nih kan ngei lo an ti. Department library kan ngei a timi thenkhat cu Sianghleirun library i bizu dang tein an chiahiakmi hna an chim duhmi a si. Cachimtu pakhat nih, “G.T.I ahcun department library kan ngei lo sianginn library tu ah anmah le an cawnniing cio in kan chiahiak hna” tiah a ti. Hakha College tam deuh zong department library an gnei lo. Cucaah, Hakha sianghleirun i department dihlak nawn in department library an ngei lo ti khawh a si. Myanmarsa deparment le English department lawng hi kan zohmi sianghleirun chung ah department library a ngeimi an si.

Hi dothlatnak ah aitelmi sianghleirun cachim pakhat nih, “Sianghleirun pakhat nihcun major pakhat cio he pehtlaiin Department library zong a ngeih ding a si. Cu pin ah Department Library ahhin mah major he peh tlai in cauk pawl zong hi sianginnpi library ah a um ko bu ah a tling tein kan chiahiak ding a si” a ti. Cun “Computer zong a kan chiahiak ding a si. Cun a tu Halkha College ahhin cun Department pakhat ah laptop pakhat cio cu a kan chiahiak nain Department Library tu cu kan ngei kho rih lo” tiah a ti.

Hika zawn ah hmuh khawhmi pakhat cu cheukhat siangngakchia cu department library an gneih le ngeih lo an hngal lo. Tahchunnak ah, English le Myanmar a lamimi bialethu siangngakchia tam-u nih department library kan ngei lo an ti. Asinain, tha tein dothlat tikah departament library an rak ngei ko ti hmuh khawh a si. Hi nih a langhtermi cu siangngakchia tampi cu library an hmang tuk lo ti khawh a si.

Cupin ah siangngakchia tampi nih library ah computer kan ngei an ti nain Hakha College library ah computer 2 lawng a um i siangngakchia nih hman a ngah lo. Library i computer 2 cu zung hmanmi a si i siangngakchia hman ding a si lo. Cun, e-library kan rak ngei nain atu cu a um ti lo bantuk a si tiah cachimtu pakhat nih a ti. Cun, siangngakchia hman ding wifi zong kan ngei lo tiah a chimchap. GIT zong ah library ah computer le wifi an ngei lo. Ngeih ding in timhtuahnak an ngeih lio a si ti hmuhchuah a si. Hinih a langhtermi cu Hakha sianghleirun pawl ah online resource an hmang kho rih lo ti hmuh khawh a si.

Library Mah le Cawnmi he Pehtlaiin Rel Ding Cawk

Sianghleirun siangngakchia pakhat nih fimthiamnak a hmuh khawhnak bik cu cerel a si. Cucaah, sianghleirun pakhat nih siangngakchia caah rel ding cawk pawl tlamtling in chipiak hi sianghleirun tha pakhat si nakding ah a biapi bikmi thil pakhat a si. Hmanthlak 4nak ah kan hmuh bantukin Hakha sianghleirun pawl kan zoh tik ah, siangngakchia zatuak 63 nih kan cawnmi ca he pehtlaiin carel ding a tlamtling lo an ti 25% nih cawk a tlamtlin le tlin lo hmanh an hngal lo. Zatuak 12 lawng nih Library ah cerel ding a tlamtling an ti. Hi nih a langhtermi cu Hakha sianghleirun pawl ah library he pehtlai in chanbaunak a um i carel ding cawk a chanbau tuk rih ti khawh a si.

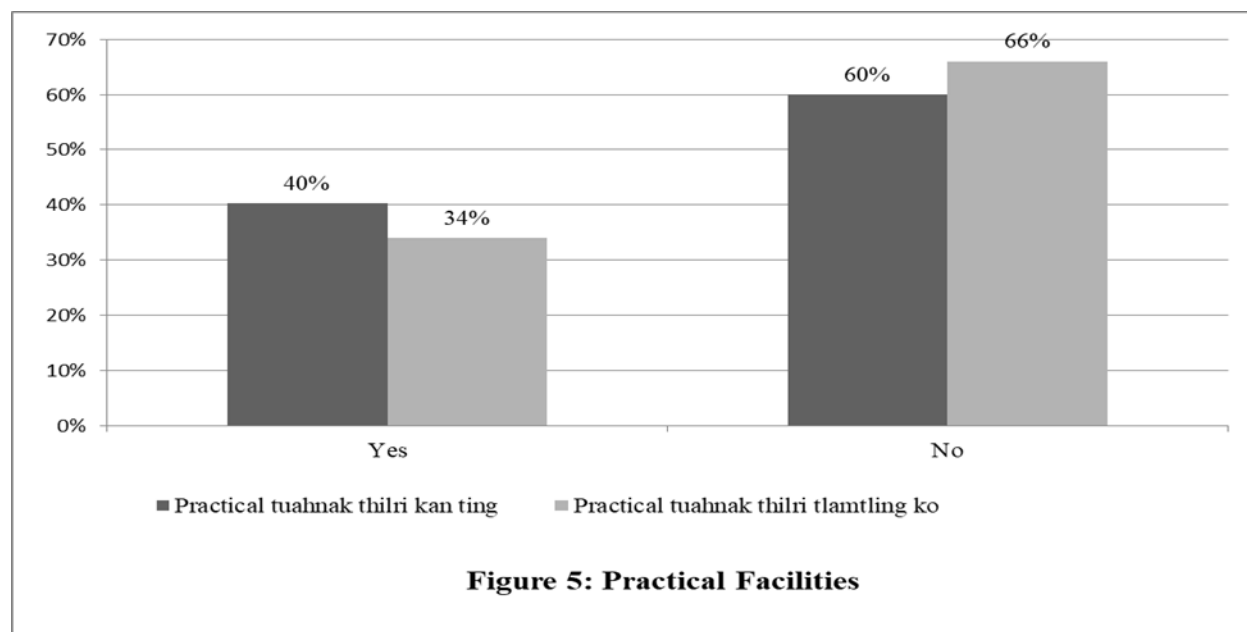
Academic Journal

Fimthiamnak le theihngalnak cu aa thlen lengmang bantukin dothlatnak thar le theihngalnak thar a chuapimi journal hi sianghleirun caah a biapi tukmi a si. Hakha sianghleirun pawl ah siangnakcia nih anmah le major he pehtlai in academic journal rel ding an ngei maw ti zoh tikah 58% nih ka ngei lo an ti i 24% nih an ngeih le ngeih lo an hngal lo. Zatuak 18 lawng nih academic journal kan ngei an ti. Cachimtu pakhat nih, “Hakha College ahhin journal kan lak pah ko nain kan pehzulh kho ti lo” tiah a ti. G.T.I ahcun siangnakchia caah academic journal lakpiakmi a um lo tiah cachimtu sin in theih a si.

A tawinak in chim ahcun, Hakha sianghleirun pawl nih a *update* mi academic journal an ngei hna lo. Cu nih a langhtermi cu, Hakha sianghleirun pawl hi fimthiamnak le theihngalnak ah chan a daw i kho tukmi a si lo ti khawh a si.

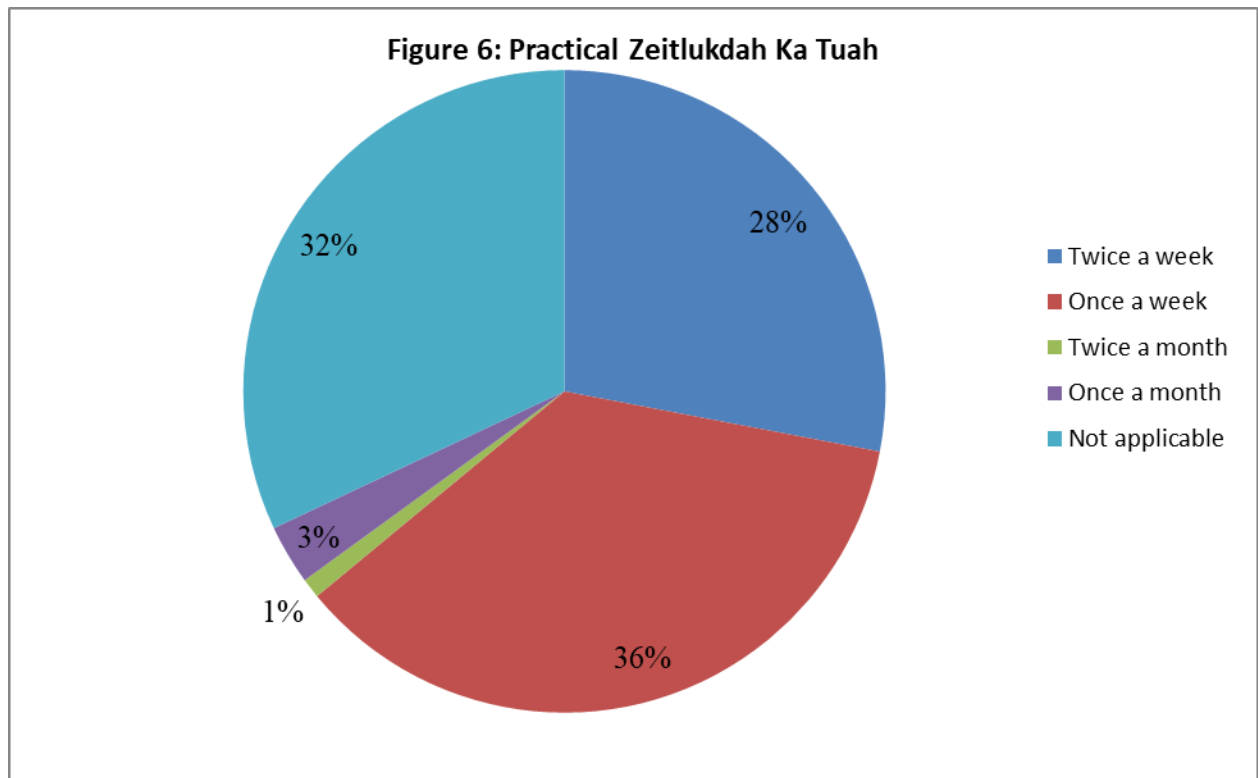
Cachimhnak le Cawnnak ah A Herhmi Thilri Dirhmun

Sianghleirun fimcawnnak ah a biapi tukmi cu cacawnnak thilri pawl le kuttong in hneksaknak tuahnak thilri pawl an si. Hi dal nihhin Hakha sianghleirun pawl ah zeitluk indah cacawnnak thilri le kuttongh hneksaknak thilri pawl an ngeih ti a langhter.

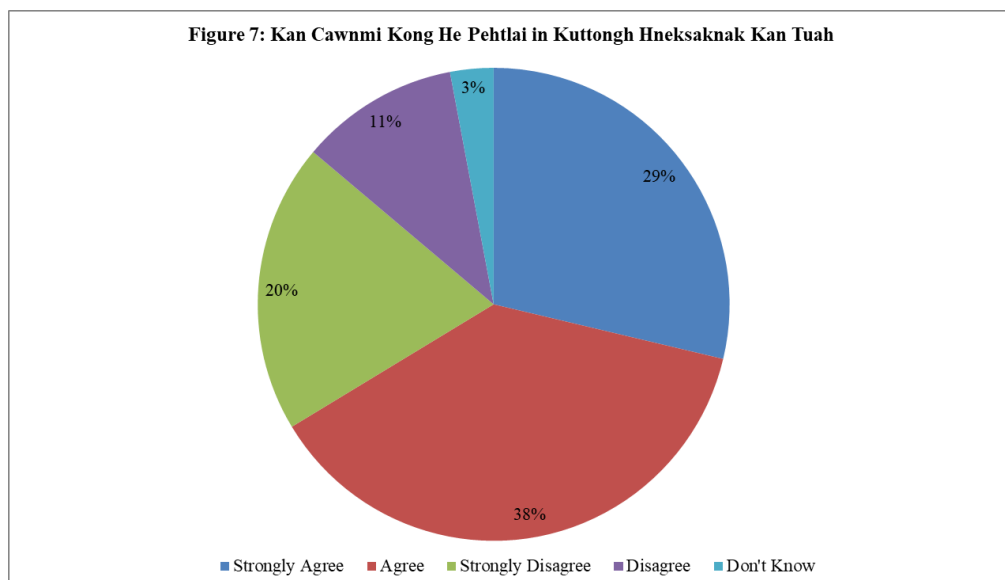

Hmanthlak 5 nak ah kan hmuh bantukin, kuttongh hneksaknak thilri tlamtling in nan ngei maw ti hal tikah bialett siangngakchia zatuak 40 nih thilri kan i ting ko an ti nain zatuak 60 nihcun thilri kan i ting lo tiah an si. Cu hlei ah, major pakhat cio nih an herh kuttongh hneksaknak thilri a tlamtlin le tlin lo zoh tikah 34% nih cun a tlamtling an ti nain 66% bel nih a tlamtling lo an ti.

Cucaah, a cunglei hmuhchuahnak chirhchan in kan chim khawhmi cu Hakha sianghleirun pawl ah kuttongh in hneksaknak thilri pawl a tlamtling lem lo ti khawh a si.

Hmanthlak 6nak nih a langhtermi cu Hakha sianghleirun pawl ah zeitluk indah kuttongh hneksaknak an tuah ti a si. Kan hmuh bantuakin, zatuak 28 nih zarhkhat ah voihnih an tuah i 36% nih zarkhat ah voikhat an tuah. Cun, 1% nih cun thlakhat voi2 an tuah 3% nih cun thlakhat voi1 an tuah ti hmuh khawh a si. 32% nih hi biahlnak hi an phi lo aruang cu practical tuah hau lomi major pawl zong an um ve caah a si.

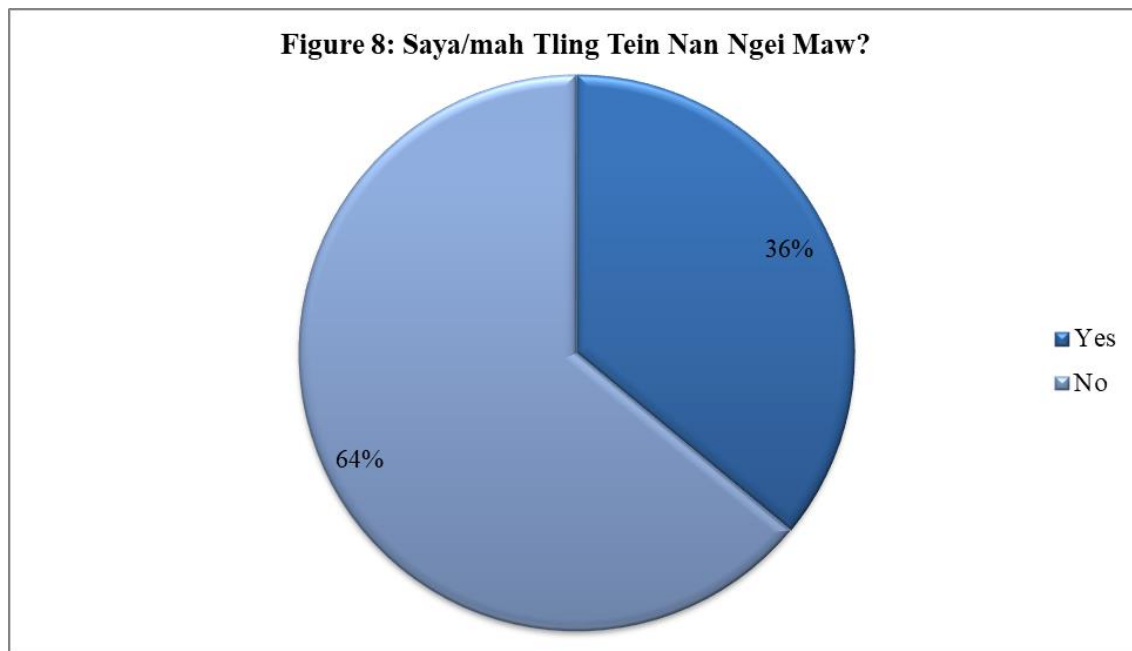

Hmanthlak 7nak nih kuttongh hneksaknak tuah a herh mi pawl nih a herh ning tluk in practical an tuah le tuah lo a langher. Kan hmuh bantuakin bialethu tam deuh nih kuttongh hneksaknakkan tuah ko an ti. Kan tuah lo a timi pawl kha zeiruang ah nan tuah lo ti hal than an si tik ah an bialehnak cu thilri tlam tling in kan ngei lo tihi a tam bik nih an chimmi a si.

Cu pin ah, saya te nih a kan tuahti lo a timi zong a um fawn. A kan tuahti lo ti kong he pehpar in Cachimtu sin in kan theihmi cu *honors* si lo le *qualified* lomi cu kuttongh hneksaknak tuahti an phu rih lo tuahting an ngei rih lo ti a si. Cun a cheu major pawl cu an practical tuahnak thilri pawl hi an man a fak tuk tikah practical an tuahnak ah an hrawh sual a si ahcun a hrawktu nih liam than ding a si tikah practical tuahting an si lo. Cu ruang ah, tuahting tluk in kuttongh hneksaknak an tuahting an si lo ti hmuh khawh a si.

A huap in zoh tikah, Hakha sianghleirun pawl ah kuttongh hneksaknak tuahnak thilri pawl a chanbau i kuttongh hneksaknak an tuahting an si lo ti khawh a si.

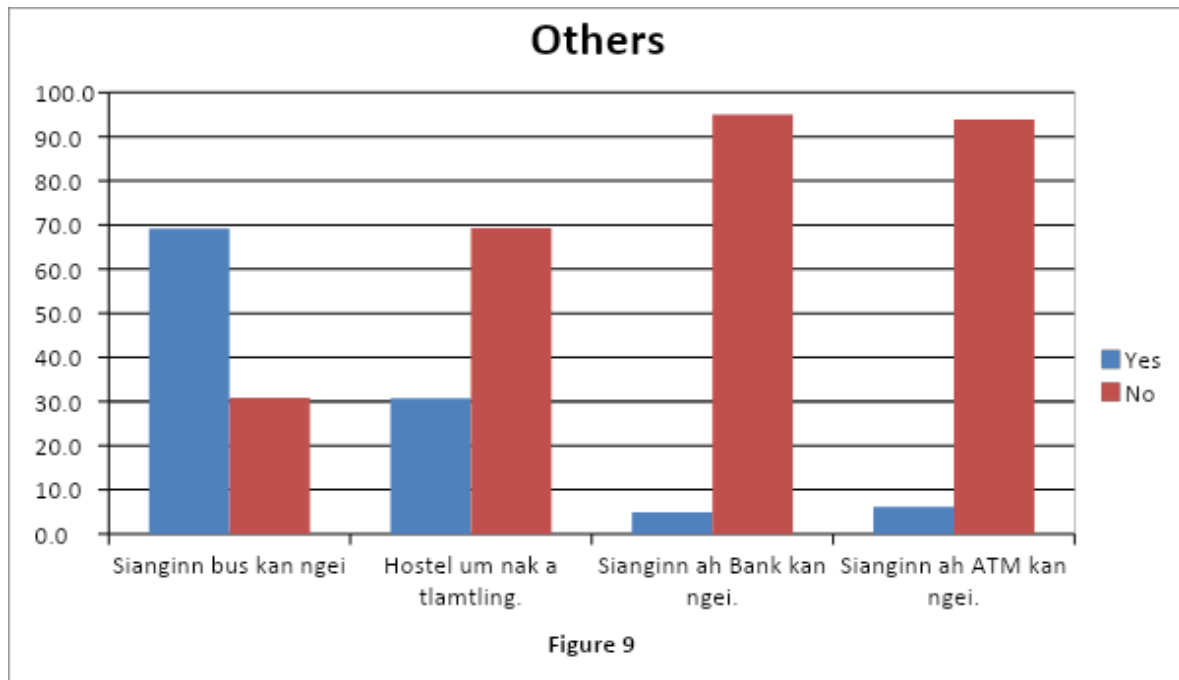
Cachimtu Dirhmun

A cung hmanthlak ah kan hmuh bantuk in Hakha sianghleirun pawl ah cachimtu saya/ma te tlamtling in kan ngei ko tia biahalmi siangngakchia zatuak 64 nih an ti i 36% nih saya/ma te tlamtling in kan ngei lo an ti ve. Cucaah, major cheukhat ahcun, saya/mah te tlamtling in an ngei rih lo ti khawh a si. Department cheukhat ahcun saya/ma te an tlamtling ngai (a hleih hmanh an hlei) nain cheukhat department ahcun cachimtu an i za lo. Tahchunnak ah Mathematics department ahcun cachimtu minung 3 lawng an um.

A Dang Thilri Pawl Dirhmun

Dalruknak nih cacawnnak innlo le thilri leng ah sianghleirun pakhat nih a herhmi thilri dang pawl Hakha sianghleirun nih zeitluk indah an ngeih ti a langher. A tanglei hmantlak ah kan hmuh bantukin Hakha sianghleirun pawl ah cacawnnak leng i a herhmi thilrih bank tibantuk, siangngakchia umnak hostel tibantuk tlamtling in an ngei lo ti khawh a si.

Hmanthlak 7nak ah kan hmuh bantukin Hakha sianghleirun siangngakchia 69% nih sianghleirun bus kan ngei an ti i 31% nih cun kan ngei lo an ti. Bialethu cheukhat nih, “G.T.I cu bus cu kan ngei ko nain kan hmang bal lo ti awk tluk a si” tiah an ti. Hakha College kan zoh a si ahcun “hostel ummi pawl lawng nih an hman i a leng in a kaimi nihcun kan hmang lo” tiah an ti.

Siangngakchia caah a biapi tukmi pakhat cu umnak a si. Hakha ah sianghleirun a kaimi biahalmi siangngakchia pawl lakah 31% nih an sianginn ah siangngakchia umnak hostel a tlamtling an ti i 69% nih a tlamtling lo an ti. G.T.I kan zoh a si ahcun sianginn nih tuahpiakmi hostel a um lo a lengmi nih tuahmi *asawng* pawl ah an um hna. Cu pin ah, pumpak nih an tuahmi *asawng* pawl zong ah thutumnak a tlamtling lo ti hmuh khawh a si. Buaktlak in zoh tikah Hakha sianghleirun pawl ah siangngakchia umnak hoster a tlamtling rih lo ti khawh a si.

Sainginn ah Bank kan ngei ko a ti mi 5% an um nain a dang 95% nih kan gei lo an ti tik ah hin a um rih lo ti hi a fiang ngaimi thil a si. Cun ATM a um maw ti hal tikah 6% nih a um an ti i 94% bel nih a um lo an ti. Sianghleirun a si ve cangmi nihcun a ngeih ding asi mi facilities pawl tlamtling in angeih lo a si ahcun cu sianginn cu a tlamtlingmi le a thami sianginn a si rih lo ti khawh a si.

A cunglei ah kan zoh cang bantukin Halkha i kan ngeih mi hna sianghleirun lakah pahnih kan zoh a si ahcun a tlam a tlingmi le a thami siangleirun a si nakding ah tamp an i duh rih ti hmuh kahwh a si.

Biatlang Kawmnak

Hi research hi Hakha khua i kan ngeihmi sianghleirun hna lakah Hakha College le Government Technical Institute (GTI) tinh in tuah mi a si. A bik in Sianghleirun pakhat nih a ngeih mi thilri pawl a tlam tling maw timi le thilri a tlamtlin le tlin lonak nih siangngakchia caah zeitluk indah hmual a ngeih timi tlangtar in a si. Hi dothlatnak nih a hmuhchuahmi cu, sianghleirun pakhat nih a ngeih dingmi inn lo thilri he pehtlai in kan zoh a si ah cun cacawnnak ah hmanmi classroom le thutdan cabuai pawl hi cu a tlamtling pah ko. Asinain, sersiam deuh le chap deuh tu cu an hau rih.

Pum cawlcanghnak le siangngakchia caah thilchiah nak (locker) pawl tu hi cu a chanbau ngai ti hi hmuh khawh a si. Lentecelhnak hmunhma pawl zong hi sianghleirun pakhat nihcun a ngeih ding hrimhrim a si nain Hakha i kan sianghleirun pawl ahhin cun a tlamtling rih hrimhrim lo. A ummi pahnih khat nih le hman awk a tlak pengmi an si lo tikah hin a chanbau ngai ngai khi a si. Zuninn kan zoh a si ahcun tam deuh cu a tlamtling ko ti khawh asinain hman ding ti hi a chanbau pah ti hmuh khawh a si.

Cu lawng si lo, Parking zong hi lungkhan in a tlamtling rih lo. Hi zawn ah ruah chih awk a ummi cu, siangngakchia tam-u nih an hmanmi hi mawtaw-saikal a si i mawtaw a hmanmi an tam ahcun a har ngai ding dirhmun a si. Ngaihchia ngai a simi pakhat cu, Hakha sianghleirun pawl ahhin pumtamtling lo caah a hlei in tuahpiakmi thilri pawl a chanbau tuk a um rih ti hmuh khawh a si.

Cun, Hakha sianghleirun Library ah cauk le thilri (resources) a chanbau ti hmuhchuah a si. Cu lawng si lo, department pawl nih anmah department library an i ngeih hna lo pinah sianghleirun nih a *update* mi academic journal pawl zong an ngei hna lo. Cun, online resource pawl zong an hman lo. Cu pin ah, kuttongh in hneksaknak tuahnak thilri pawl a chanbau ngai rih i an ngeihmi thilri pawl zong an ting hna lo. A cheukhat cu thilri a man fahruk ruang le hrawhsual ahcun liam a hauh ruang ah an tawng ngam hna lo.

Cun cachimtu saya/sayamah population kan zoh a si ah cun major cheukhat ah cun an i za tuk ko hna a hlei hmanh in an ngei hna nain cheukhat bel ah cun an tlawm tuk mi hmuh khawh a si. Hihi tawltrelnak lei chanbau ruangah a si kho. A dang thilri pawl kan zoh tikah, Hakha sianghleirun pawl nih sianginn chung ah bank an ngei hna lo i phaisa chuahnak ATM zong an ngei hna lo. Siangngakchia umnak innlo zong a chanbau rih. Tahchunnak ah, GTI ah siangngakcha umnak hostel hmanh an ngei lo. Halkha College tu ahcun hostel an ngei nain thutdirnak ah chanbaunak tampi a ngei

A huap piin kan zoh a si ahcun, Hakha sianghleirun pawl ah infrastructure facility a chanbau ngai rih i sianghleirun tha an si khawh nakding ah innlo le thilri pawl tampi thanchoter aherh ti hi hi dothlatnak in hmuh khawhmi a si. Cucaah, hi nakin a tha deuhmi sianghleirun an si khawh nakding ah sianginn lei tuanvo ngeitu siseh, cozah siseh, zatlangbu le mipi kan dihlak tanti a herh.

Hakha GTI Sianghleirun Nih A Tonmi Zuamcawhnak Cheukhat

Julie Zing Hnem Sung²

Biahmaithi

Hi dothlatnak nih a hmuithimh cu Hakha GTI sianginn nih an tonmi zuamcawhnak pawl kawl le langhter a si. Cutin zuamcawhnak kawl ding ah *survey* le *interview method* (dothlat ningcang) pahnih hman a si. Hi dothlatnak caah GTI sianghngakchia minung 42 ton an si pinah GTI sianghleirun Principal Tluang Za Thang zong tonbiaruahnak ngeih a si.

Hi dothlatnak nih GTI sianginn nih a tonmi zuamcawhnak cheukhat a langhter, a bik in thilri lei zeitluk dah an chambau rih timi hi capar nih langhter.

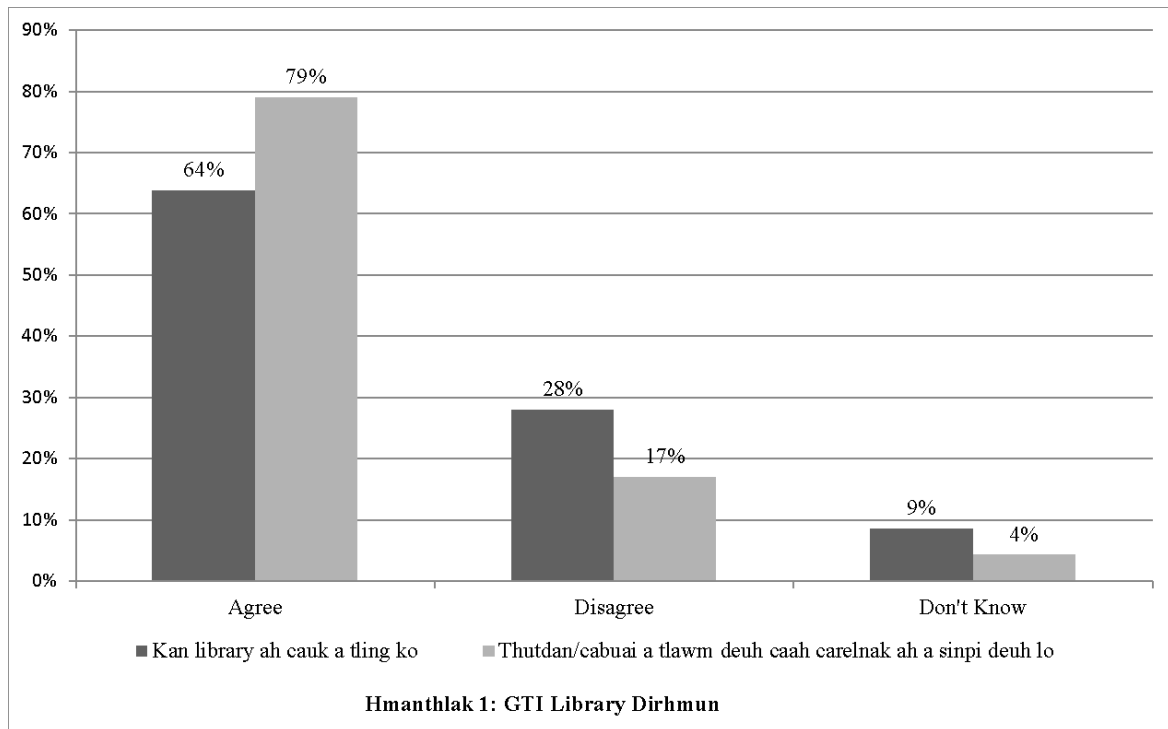
Tanghra Aawnnak Mark, Major Thimnak Le Major Theihterhnak

A hlan ah GTI nih catlap phawt in major introduction (major theihternak) an rak tuah tawn. Cutin major introduction a umnak thawngin sianghngakchia nih an cawn duhmi major fiang deuh in an theih lawng siloin major pakhat an cawn tikah hmailei ah zeibantuk thathnemnak dah an caah a um timi zong fiang deuh in a theihter hna. Sianghleirun sianghngakchia nih major an i thim hlan ah major kongkau an theihnak a tlawm deuh ahcun an caah zuamcawhnak tete a tam deuh tawn. Zuamcawhnak cheukhat cu, major an i thimmi ah nehnu ah ingaichinak, lungsi lonak in cacawg huam lonak thinlung tiang a chuahpi khawh. Hi dothlatnak in ka hmuhmi pakhat cu siangngakchia cheukhat cu major pakhatkhat kha an uar tuk lomi major zong i hnek deuh in kai a duhmi tete zong an um. An huam tuk lomi major aa thimmi zong an um. A sullam cu hmailei riantuannak ah a thathnem ding major a si tiah ruah ahcun uar tuk le duh tuk lo zong ah a kaimi siangngakchia an um tinak a si. Hibantuk nih major theihternak (introduction) a biapitnak a langhter. Cucaah, Principal Tluang Za Thang nih “*major introduction hi a tha tuk mi a si caah hmailei zong ah pehzulh in tuah khawh kan i zuam lai,*” tiah a chim ve.

GTI Library Dirhmun

A tanglei hmanthlak (1) nih GTI library dirhmun a langhter. Halmi minung 42 lakah tam-u nih an library ah an i lungsak ngai ko timi hi hmanthlak nihhin a langhter. Nain tam-u thiamthiam nihcun an library ah thutnak le cabuai pawl tlawm deuh caah thutdirnak a tlamtling lo tiah an ti. Cuve bantukin sianghngakchia cheukhat nihcun an library ah cauk tam deuh um seh ti an duh. Tahchunhnak ah, a tanglei hmanthlak nih a langhter bantukin halmi minung 42 lakah zatuak in 28% nih an library ah cauk a tling lo zia an langhter.

² Corresponding E-mail: julie21208@gmail.com

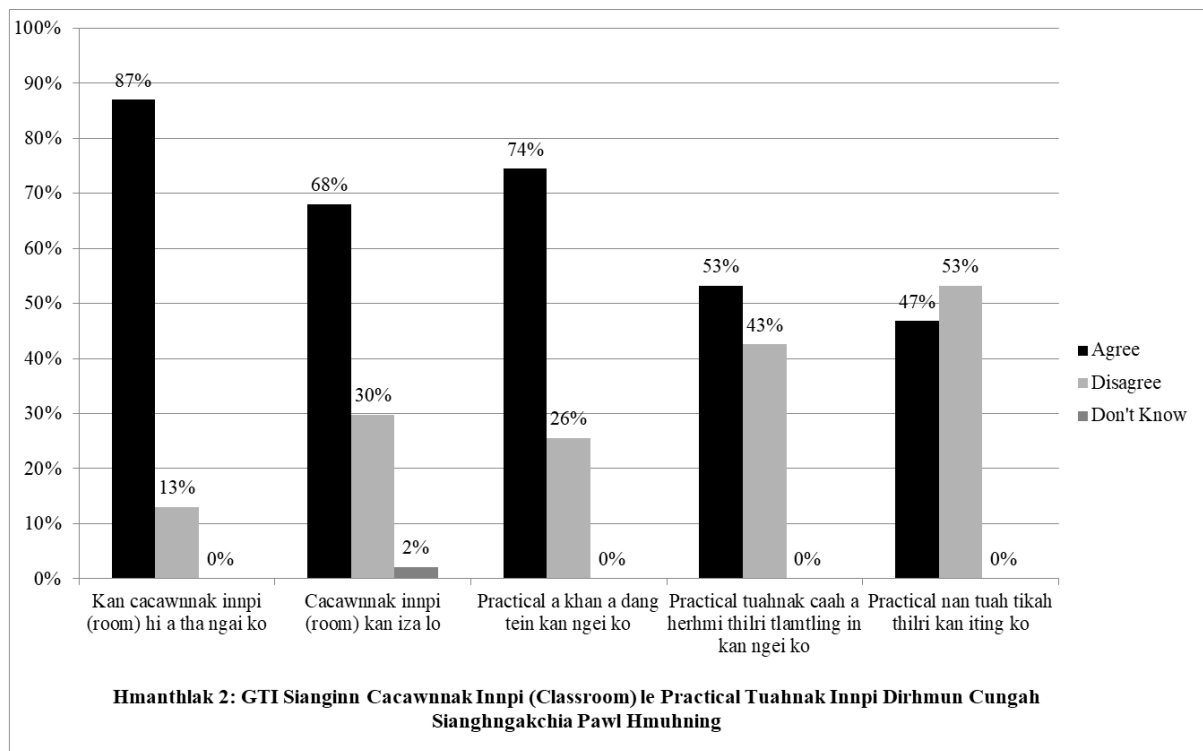

Library ah cauk a tlin lo zia zong GTI Principal Tluang Za Thang tha tein a langhter i cauk tam deuh chiah a herhnak zong a langhter. Principal nih "library ah cauk a thar, update ding kan neih khawh cun a tha tuk mi a si ko," tiah a chim.

Nain, cutin library tharchuah le cauk chap ding ah GTI sianghleirun nih harsatnak tete a tonmi a um len. Tahchunhnak ah, engineering he pehtlai in cauk pawl hi mizapi rel khawhmi holh in tialmi a tlawm. Principal Tluang Za Thang nih Myanmar ram ah "Education level in cun engineering cauk pawl hi kawl ca in tialmi tam deuh hi chia kho seh law a tha hnga "tiah a ti . GTI ah mirangca in tialmi engineering cauk a zatawk an ngei ko, nain, sianghngakchia caah rel le i leh a fawi deuh lo, tiah Principal Tluang Za Thang zong nih a chim. Cu bantukin holh lei zuamcawhnak zong a um tiah kan chim khawh. Holh lei zuamcawhnak nih carelnak man a ngeihter tuk lo tiah biafun khawh zong a si.

GTI Sianginn Cawcawnnak Innpi Le Practical Tuahnak Innpi Dirhmun

A tanglei hmanthlak (2) nih a langhter mi cu biahalmi tam deuh nih GTI cacawn nak innpi hi a tha ngai ko tiah an lung tling ti hi si. Halmi minung 42 ah tam-u nih cacawnnak khan (classroom) hi an i za ko tiah an ti. Halmi 42 lak ah tam-u thiamthiam nih practical a khan zong a dang tein kan nei ko tiah an ti. Halmi 42 lak ah 53% nih Practical tuahnak caah a herhmi thilri tlamtling in kan nei ko tiah an ti.

GTI sayagyi Tluang Za Thang nih "atu dirhmun ahcun Practical khan hi Department ah tuah a si, cun atu inn thar an sakmi an lim ahcun classroom thar i thial i a hlan classroom ah practical tuah a si cang lai," tiah a ti. Hitin inn thar an chapmi nih GTI sianghngakchia pawl caah thathnemnak tampi a chuahpi lai, an classroom an za deuh lai pinah practical tuahnak zong a tlamtling deuh lai.

GTI innthar kong he pehtlai in nai te i an limmi building ah classroom pali(4) a um i a cung dot ah Hall Room pakaht le Office room hna an um. An sak cuahmahmi inn thar ah room pariat (8) a um lai i major pali caah an hman lai.

Sihmanhsehlaw, GTI nih a tonmi zuamcawhnak cu practical tuahnak caah thilri tlamtling in an ngei lomi hi a si. Halmi minung dihlak ah 43% nih Practical tuahnak caah a herhmi thilri tlamtling in kan ngei lo tiah an leh. A tanglei hmanthlak nih practical tuah tikah sianghngakchia nih thilri an i tin lo ning zong a langhter. Tahchunhnak ah, halmi minung dihlak chung ah 53% nih practical tuah lio ah thilri pawl kan i ting lo tiah an ti.

GTI Sianghleirun Ah Ngeihmi Thilri Dirhmun

GTI sianginn ah practical tuahnak thilri a zatawk a um lo pinah an ngeihmi thilri cheukhat cu chanthar industry ah hman liomi pawl he zohchunh ahcun aa thlak tuk ti lomi si dawh an si. GTI principal nih "Atu lio industry nih an hman liomi hi kan curriculum he i pehtlai sehlaw practical thilri pawl zong kan bawm kho hna sehlaw sianghngakchia caah a tha bik a si hnga," tiah a chim. Hi nih a langhter cu practical thilri tlamtling in an ngei lo pin ah chanthar industry chan ca ahcun aa tlak tuk lomi an si tihi a si.

Hibantuk zuamcawhnak pawl tolrel ding ah Cozah zong nih tampi aa zuam ve. Sihmanhsehlaw, Cozah nih a tolrel-tlamtlinh ding a tam tuk rih tihi hmuh khawh a si. GTI

sianginn practical thilri kong fiang deuh in kan chim ahcun practical tuahnak thilri panga (5) hrawng lawng an ngei. Hi thilri panga nih sianghngakchia za (100) leng ca ahcun zeitin hmanh in a tlamtling kho lomi dirhmun a si. *“Thilri pa khat kha sianghngakchia pa 5 nih hman ding si sehlaw minung 100 caah cun thilri pa 20 a hau hnga .A si nan pa 5 hrawng lawng kan ngei”* tiah chambaunak a tampi rihnak fiang tein Principal Tluang Za Thang zong nih a chim.

Biafunnak

Hakha GTI nih an tonmi zuamcawhnak dothlatnak in ka hmuhchuah mi a tlangpi in thil pathum a um. Pakhatnak ah, Hakha GTI nih library ah cauk a zatawk a ngei ko nain mirangca deuh an si tikah mi zapi caah rel khawh a si lo. Cubantuk zuamcawhnak maimilhnak caah sianghngakchia pawl holh lei an thancho deuhnak ding i zuam a herh lawng siloin zapi deuh rel khawhmi kawlca in tialmi cauk tam deuh chiah a herh ve. Pahnihnak ah, practical tuah tikah hmangmi thilri pawl hi an hlun deuh. Chim duhmi cu chanthar industry ah hmanmi pawl he aa tlak deuh lo. Cubantuk in cawnnak thilri le lenglei industry ah hmangmi thilri aa thlau tuk tikah sianghngakchia caan harnak tampi a um khomi a si. Pathumnak ah, a bik in practical tuahnak khan an i ting co lo nain GTI nih inn thar tete a sak cuahmahmi cu a um.

Chin Ramkulh Sianghleiruun Fimthiam Zalonnak

Za Peng Lian³

Biahmaithi

Academic Freedom hi Laiholh in tawifiang tein leh a har ngaingaimi biafang komh a si. A fawinak in kan fianh a si ahcun, *Academic Freedom* cu sianginn cachimtu, hlathlaitu (*researcher*) hna le fimnak cacawng lio sianghngakchia hna zalonnak ti khawh a si. Sianginn ti tikah taanghra awn hnu fimcawnnak sianginn, a bik in sianghleiruun, kha chimduhmi a si. Phundang in kan chim a si ahcun, *Academic Freedom* cu sianghleiruun pakhat khat ah cachimtu, hlathlaitu le sianghngakchia hna nih an ngeih hrimhrim dingmi zalonnak kha a si.

Asinain, ‘*Academic Freedom* cu cachimtu, hlathlaitu le sianghngakchia hna zalonnak lawng maw a si’ timi biahalnak a um kho rih. A taktak le a ngaingai ti ahcun, *Academic Freedom* cu cachimtu, hlathlaitu le sianghngakchia hna ca lawngah a si lo; sianghleiruun cachimtu zong a si lo i sianghngakchia zong a si lomi, fimthiamnak ah hram a sihmi rian (*academic career*) a tuanmi kip nih an ngeih cio dihmi zalonnak a si. Cucaah, *Academic Freedom* cu cachimh zalonnak, hlathlai zalonnak le cacawn zalonnak lawng a si lo; zeibantuk rian a tuanmi an si zongah, fimthiam cawnnak tahfung zatawk a ngei i cu fimthiam cawnnak ah hramfek a bunhmi rian a tuanmi kip nih an ngeihmi zalonnak a si.

Cucaah, *Academic Freedom* cu Laiholh in “Fimthiam Zalonnak” tiin kan leh ah tlam a tling bik ko tiah ka ruah. Fimthiam zalonnak cu cachimh, cacawn, catial, cachuah, le biachim zalonnak a si. Fimthiam zalonnak cu fimthiam hrihhram fekfuan a ngeimi asiloah fimthiam cawnnak tahfung zatawk a ngeimi hmuhning ruahnak (*opinion*), cabia (*article*), cauk (*book*), hlathlainak, tbk. Vialte hna kha zalong tein chimphuan le tial le chuah khawhnak nawl zong a si caah catialtu (*writer*), thawnglatu asiloah thawngtialtu (*journalist*), hlathlaitu (*researcher*) le dothlennak aupitu (*activist/campaigner*) vialte hna an zalonnak a si.

Hi cabia nih aa tinhmi cu a tanglei langhtermi biahalnak pawl hlathlai le langhter hi a si:

- 1.Chin ramkulh chung sianghleiruun pawl ah fimthiam zalonnak phungphai fekfuan an ser an zulhmi a um maw?
- 2.Cachimtu hna nih cachimh, catial, cachuah, le sianginn lenglei zatlang-ramkhel lei cawlcanghnak (*socio-political engagement*) he pehtlai in biachim holhrel khawhnak le iteltum khawhnak zalonnak zeitluk tiang dah an ngeih?
- 3.Sianghleiruun sianghngakchia hna nih tah cacawn, catial, cachuah, le sianginn lenglei zatlang-ramkhel lei cawlcanghnak (*socio-political engagement*) he pehtlai in biachim holhrel khawhnak le iteltum khawhnak zalonnak zeitluk tiang dah an ngeih?
- 4.Fimthiam zalonnak (*Academic Freedom*) a um lonak a ruang, fimthiam zalonnak dawnkhamtu thil hna le fimthiam zalonnak a than a karh tertu thil hna hi zeibantuk hna dah an si?

³ Corresponding E-mail: zp.lian10@gmail.com

Fimthiam Zalonnak Konglam, Sullam le Phunglam

Caan Karlak Chan (Middle Ages: CE 500 in 1450 tiang hrawng) lio nitlak lei ram sianghleiruun pawl konglam kan cuanh than ahcun, nawlungeihnak sang ngaingai a ngeimi le minthatnak sang ngaingai a ngeimi fimcawnnak sianginn an sinak kha kan hmuh khawh. A ruang tampi lakah pakhat cu, sianghleirun hna nih mah tein i ukhruai khawhnak zalonnak (*autonomy*) tampi an rak ngei. Cachimtu rian peknak le rian dinhternak kongah siseh, sianghleiruun ukhruainak phunghram le zulhphung serchuah le hrawh thannak kong ah siseh, sianghngakchia luhnak le dinhternak kong ah siseh, mah tein khuakhan lairel khawhnak zalonnak an rak ngei. Asinain, fimthiam zalonnak cu a cheuchum hrawng te lawnglawng a rak um rih ti khawh a sinak a ruang tampi a um. Tahchunhnak ah, sianghleiruun cachimtu (*teachers and scholars*) hna nih caan saupi zumh le cohlan cangmi theihngalhnak le hmuhning ruahnak hna kha zuamcawh hneksak khawhnak le purhdah hlathlai khawhnak (*inquiry*) tlamtling an rak ngei lo (Geoffrey R. Stone 2015: 2).

Fimthiamnak a hung thancho ngaingai chan (*Renaissance*), kumzabu 14 in 17 kar hmanh ah, sianghleiruun fimcawnnak ah fimthiam zalonnak taktak a rak um kho rih lo. Sianghleiruun cachimtu hna nih zapi zaran hmuhning ruahning kel le zulhning kel kha zuamcawh ralchanh in hmuhning ruahning thar le zulh tlak phunglam thar an ngeihmi kha mipi theih in chimphuan langhter khawhnak zalonnak an rak ngei lo. Hi chan lio i fimthiam zalonnak a rak um khawh lonak a ruang bik pakhat cu biaknak lei nawlungeihnak (*religious authority*) a rak san tuk ruang le a rak ‘hran’ ngaingai ruangah a si (Geoffrey R. Stone 2015: 2). Zeitindah a si ti ahcun, *Science* lei fimthiamnak a hung thancho deuhdeuh tikah, biaknak lei mifim thiamsang hna le biaknak lei hruaitu hna an thin a hung phang deuhdeuh. Cu tikah, biaknak he aa pehtlaimi zumhnak tlaitleng (*doctrine or dogma*), biaknak phunglam/zulhphung (*tradition or practice*) le biaknak lei chimhhrin cawnpiaknak (*discipline or teaching*) pawl cu biaknak lei mifim thiamsang le hruaitu hna pomning le kalpining lengin midang ahohmanh nih zuamcawh hneksak alhnial le purhdah hlathlai tuah phung a si lomi thil ah mi tam-u nih zumh le ruah a rak si. Cucu, nihin kan chan tiang zongah, fimthiam zalonnak hnahnawh a petu le a dawnkhantu ngaingai a si thiamthiam rih.

1915 kum lawnglawng ah, *American Association of University Professors’* (AAUP) timi bu hna an hun dirh i sianghleiruun cachimtu hna zalonnak phunghram kong biahrennak cathanh (*Declaration of Principles on Academic Freedom and Academic Tenure*) zong an hun serchuah. Cu biahrennak cathanh (*Declaration*) nih aa tinhbikmi cu sianghleiruun cachimtu thiamsang hna rian (*professional mission*) le dirhmun (*status*) runven le dirhkamh kha a si. Hi cathanh chungah hin zalonnak phunthum kan hmuh khawh: a pakhatnak ah, sianghleiruun cachimtu thiamsang hna nih fimthiamnak tahfung tling a ngeimi hlathlainak (*academic research*) kha zalong tein tuah khawhnak an ngei; a pahnihnak ah, sianghleiruun cachimtu thiamsang hna nih anmah chimhmi ca (*subject*) kha anmah duhmi le thiammi cachimh ningcang hmangin zalong tein cachimh (*teaching*) khawhnak an ngei; cun, a pathumnak ah, sianghleiruun cachimtu thiamsang hna nih sianghleiruun hauleng zatlang-ramkhel lei kongkau ceihmai cawlcanghnak (*socio-political engagement and activities*) ah

zalong tein chimrel le iteltum khawhnak (*public engagement and participation*) an ngei (Cheryl Hudson 2016: 19). Zalonnak (*freedom*) kan ti tikah sianghleiruun uktu lutlai (*administrators*) hna le biaknak le *acozah* hruaitu lutlai hna nih hrihhram fekfuan le sullam tha a ngei lomi sualphawt mawhchiat dawnhkhannak chungin luat le zalon kha chimduhmi a si.

Cucaah, sianghleiruun cachimtu thiamsang hna nih, thangchiat mualphoh tlaihkhih tihphannak zeihmanh um lo tein, zalong tein khul khuaruah tuaktan khawhnak (*freedom of thought*), zalong tein an hmuhning le an ruahning chimphuan langhter khawhnak (*freedom of speech*) le zalong tein tuahtuan cawlcangh khawhnak (*freedom of action*) an ngeih hrimhrim awk a si ti hi 1915 AAUP cathanh (*Declaration*) nih a runvenmi le a dirhkamhmi fimthiam zalonnak cu a si. Sihmanhsehlaw, 1915 AAUP cathanh hi sianghleiruun cachimtu thiamsang hna ca ah cun a tha ngaingaimi le a herh ngaingaimi a si ko nain, fimthiam zalonnak phunghram biahren an sermi nih hin sianghleiruun sianghngakchia hna fimcawn zalonnak a rak huap chih lo. Sianghleiruun cachimtu chung hmanh ah fimthiam zalonnak cu kumhra cung cachimh rian a tuan cangmi cachimtu thiamsang hna ca lawngah a rak si (Cheryl Hudson 2016: 21).

Kum le caan sinah fimthiam hngalhnak a than chin lengmang bang, fimthim zalonnak sullam le phunghram cu a hun i thleng chin lengmang i a huap zong a hung kau chin lengmang ve. Kumzabu 21 chung kan hung luh hnu cun, fimthiam zalonnak cu sianghleiruun cachimtu *thiamsang* hna zalonnak lawng si ti loin, sianghleiruun cachimtu kip zalonnak a hung si pinah, sianghleiruun sianghngakchia hna zalonnak zong a huap chih cang. Cu lawng hmanh si loin, biahmaithi ah ka langhter chung cang bantukin, nihin kan chan ah cun fimthiam zalonnak cu fimthiamnak a ngeimi, cawnnak catang awnnak zatawk a ngeimi le fimthiamnak ah hram a sihmi rian phun khat khat a tuanmi ramchung mi kip zalonnak zong a si tiin zumh le cohlang a hung si cang (Niall McCrae 2011: 133).

British professor pakhat a simi Dennis Hayes hruainak in 2006 kum ah an rak dirhmi *Academics for Academic Freedom (AFAF)* timi bu nih a huap a kau ngaingaimi fimthiam zalonnak phunghram cathanh an rak serchuah i sianghleiruun cachimtu tampi nih hnattlak minthutnak an rak ngei. An cathanh chungum biatungtlang (*statement*) pakhat ah hitihin aa tial: “*sianginn vuang chungah siseh, sianginn lengah siseh, cachimtu hna le sianghngakchia hna nih mi pakhat khat sinin an theihhngalhmi fimthiamnak kha ahohmanh nih dawnhkhannak um loin biahal khawhnak le hneksak zuamcawh khawhnak zalonnak an ngei; cun, mitampi nih hngalh rih lomi, a langsar rih lomi asiloah bia alhnial ceihmainak a herhmi (controversial) hmuhning ruahnak hna kha, mizeimaw nih hnahnawh le dohkalh ah an ruah zongah, zalong tein chimphuan le langhter khawhnak an ngei*” (Niall McCrae 2011: 133).

Fimthiam zalonnak cu vawlei cung ramkip um mivialte ca ah man sunglawi a ngeimi zalonnak (*universal value*) pakhat a si. Fimthiam zalonnak cu nuhrin covo (*human rights*) pakhat zong a si fawn. Nuhrin covo a si caah fimthiam zalonnak cu fimthiam cawnnak/awnnak a ngeimi kip nih kan ngeihmi zalonnak a si. Fimthiam zalonnak ah zeibantuk zalonnak hna dah an i tel kan ti a si ahcun, cachimh khawhnak zalonnak, hlathlainak (*research*) tuah khawhnak zalonnak, thawngthal thawnglak (*inquiry*) khawhnak

zalonnak, cabia asiloah cauk tial le chuah khawhnak zalonnak, fimcawnnak sianginn le cu sianginn he aa pehtlaimi cunglei nawlgeitu mibu (*institution*) chambau tlamtlin lonak kaw! le hmuh le chimphuan khawhnak (*criticise*) zalonnak hna an i tel (M-J Johnstone 2012: 4).

Fimthiam zalonnak cu zapi nih kan hngalh i kan duh ciomi biaknak zalonnak he aa lo (Thomas Docherty 2016: 123). Biaknak zalonnak ah cun pumpak asiloah mibu pakhat khat nih anmah zumhnak le an phunglam kha zalong tein chimphuan langhter le zulh khawhnak an ngei. Vawlei cung biaknak hna hi pakhat le pakhat an zumhnak, an phunglam le an cawnpiaknak an i dang tuk hna. Asinain, pumpak cio nih kan duhbikmi biaknak i thim khawhnak zalonnak kan ngei dih. Fimthiam zalonnak chung zongah, pumpak in asiloah a bu in, zapi zaran hmuhning le kalning he aa ralchanhmi hmuhning thar le ruahnak phundang hna kha zalong tein chimphuan langhter le zulh khawhnak zalonnak aa tel ve. Cucaah, fimthiam zalonnak doh le thlak cu biaknak zalonnak doh le thlak he aa lo. Biaknak zalonnak runven dirhkamh cu fimthiam zalonnak runven dirhkamh he aa khat ko. Fimthiam zalonnak nih cun a um ciami fimthiam hngalhnak le thilti tuahserning kha zalong tein biahalnak tuah khawhnak, zalong tein hlathlainak tuah khawhnak, zalong tein zuamcawh hneksak khawhnak, zalong tein hmuhning ruahnak chimphuan langhter khawhnak hna kha a runvenmi le tha a pekmi a si.

Vawlei ramkip fonh nuhrin covo cahren (UDHR - Universal Declaration of Human Rights) chung i biatung (Article) 19nak ah, mi kip nih zalong tein mah hmuhning ruahnak dirpi khawhnak le chimphuan langhter khawhnak zalonnak an ngei; cu zalonnak chungah dawnhkhanh phihkham hnahnawhnak zeihmanh um loin hmuhning ruahnak cio kha fek tein i tlaih khawhnak zalonnak aa tel, cun theihhngalhnak (thawngpang) le ruahnak pawl hlathlai khawhnak, hmuhngah khawhnak le *media* hmangin chimphuan langhter khawhnak zalonnak zong aa tel chih. Hi zalonnak hi cachimtu hna le cacawng lio sianghngakchia vialte hna caah a si. Puarhrannak le nihsawh thlanglamhnak i tel loin pumpak hmuhning ruahnak kan chimphuan kan langhter tikah, cunglei nawlgeitu pakhat khat nih dawnhkhanh phihkham hnahnawh pek khawh a si lo.

Myanmar Ram Chung Fimthiam Zalonnak

1948 kum ah Myanmar ram cu ramdang mi miphun dang tlaihkhih ukpennak chungin luatnak (*independence*) a hmu nain U Ne Win nih hruhru hranghrang in cozah uknak a lak kum 1962 thok in Myanmar ram cu ralkap ramkhel ukhruainak phung le lam le ralkap nawlgeihnak nih nihin kan chan tiang a khuhchilhmi le a lamkip in a temtawnmi ram a si. Ralkap ramkhel uknak le nawlgeihnak nih a doh zungzalmi a ral nganbik pakhat cu fimthiam zalonnak hi a si. 1962 kum U Ne Win chan in nihin NLD chan tiang zatlang-ramkhel lei kongkau ceihmai cawlcanghnak ah aa teltummi sianghleiruun cachimtu le sianghngakchia thong tampi nih tlaih le khih ton lengmang a si. Hrem le thahmi sianghleiruun cachimtu le sianghngakchia zong kan ram ah an tlawm hrimhrim lo (*Censorship News No. 18, 1992*). Ralkap ramkhel uknak le nawlgeihnak zuamcawh hneksak (*challenge*) le a that lonak mawhchiat ‘soisel’ (*criticize*) cu sualnak (*crime*) ngan tuk ah ruah a si.

2015 kum thawk in Aung San Suu Kyi hruaimi NLD cozah nih ram an hun hruai tikah, Myanmar ram ah *democracy* uknak phunglam a thawng chinchin lai i zalong tein khul khuaruah tuaktan khawhnak, zalong tein hmuhning ruahning chimphuan langhter khawhnak (*freedom of thought, speech and expression*) a hung um chinchin cang lai tiah mitampi nih ruahchannak nganpi rak ngeih a si. Sihmanhsehlaw, NLD cozah chan zongah, fimthiam zalonnak tlamtling cu chim lo, a cheuchum hmanh a um kho hlei rih lo. Hmuhning ruahning chimphuan langhter ruangah *tazacuai*, tlaihkhiih, thongthlak le hrem a huahmi mitampi an hung um thiamthiam (Sit Htet Aung 2020: *Myanmar Times*). 2015 kum March thla, Letpadan khua ah fimthiam cawnnak lei dothlennak (*education reform*) a rak aupi i a bu in duhnak/duhlonak a rak langhter sianghleiruun cachimtu, sianghngakchia le thawnglatu (*journalist*) zaa leng nih cozah nawlungeitu kut in tukvelh le tlaihkhiih an rak huah (PEN American Center 2015: 6, 15). 2019 kum thawk in June thla tiangah, zalong tein hmuhning ruahning chimphuan langhter khawhnak dawnkhan phitkhamtu upadi nan buar ruangah tiin minung 250 leng tlaihkhiih thongthlak asiloah tangka liamter an tong tiah theih a si (Sit Htet Aung 2020: *Myanmar Times*).

Duhnak/duhlonak a chimphuan i hmuhning ruahning a langhter hna *tazacuai*, tlaihkhiih, thongthlak nakah an hman ngaingaimi *upadi* cu pehtlaihnak upadi (*Telecommunications Law*) Section 66(d), Ramchungmi Pumpak Zalon Humhimnak upadi (*Law Protecting Privacy and Security of Citizens*) section 505(a) le (b), *Penal Code section* 124(a), le *Nyein Su Si Upadi* hna hi an si. Hi upadi pawl nih hin zalong tein hmuhning ruahning chimphuan langhter khawhnak (*freedom of thought, speech and expression*) dawnkhan phitkhamtu an si. Hi ruangah hin, Myanmar ram ah nihin ni tiang fimthiam zalonnak tlamtling a um rih lo ti khawh a si. Zeiruangah dah cuticun kan chim khawh ti a si ahcun, zalong tein hmuhning ruahning chimphuan langhter khawhnak zalonnak tlamtling a um lo.

Sianghleiruun chungah tah fimthiam zalonnak a um maw um lo timi kong tlawmpal tein ka langhter lai.

Hakha GTI sianguk Sayaci Tluang Za Thang *interview* ka tuah lio i a chimmi pawl keimah bia in a tawinak in ka tial ahcun, GTI sianghleiruun i an cawnmi major le minor subject pawl khi anmah tein an i thimmi, an zuh an chapmi a si lo; cunglei nawlungeitu hna nih an thim piakmi hna an si. GTI sianghleiruun kipah cawn ding tiin thim ciami subject vialte kha an chimhmi hna cu a si. Cachimtu thar an herh tikah, rian auhnak cathanh cu an sianginn iin an thanh ko nain rian pek tu cu anmah kut chungah a um lo. Cucu zalonnak a um lo ruangah si loin duhdanh thleidannak a um sual lai ti an phan caah a si kho. Asinain, cachimtu thar auh le rian pek cu *Centralization* phung ningin a kalmi a si. Tahchunhnak ah, Yangon asiloah Mandalay lei hna in cachimtu cu an hun thlah hna i thialnak nawl an ngah hlan lo cu Hakha GTI ah an tuan. Myanmar ram ahcun, private sianghleiruun pawl dah ti lo cu, GTI sianghleiruun zong a si ah, Myanmar ram chung university le college vialte khi thil tampi kongah mah tein i ukhruai khawhnak le mah tein khuakhan lairel khawhnak a ngeimi sianghleiruun (*autonomous institution*) an si hna lo. *Centralization* in a kal dihmai lawngte an si. Asinain, GTI sianghleiruun cachimtu hna nih *party politics* ah an i tel lo paoh a si ahcun zatlang mibu le ramkhel lei cawlcanghnak i teltum kha donhkhanh phihkhamnak zeihmanh a

um lo. Sianghngakchia zong nih sianginn nih a chuahmi zuhlphung vialte felfai tein an zuhl paoh a si (mi he i sikvelhnak, buaibainak, tbk ah an i tel lo) ahcun zatlang mibu le ramkhel lei cawlcanghnak ah zalong tein i teltum khawh a si. Technical Student Union hna an ser i an duhmi paoh an tuan kho.

Hakha College ah atu lio *pro-rector* a tuan liomi sayaci Lian Za Khup *interview* ka tuah i a chimmi zong keimah bia in tlawmpal in ka langhter lai. GTI sianghleiruun bantuk thiamthiam in, Hakha College zong nih amah tein Major subject thimnak nawl, zuh le chapnak nawl, a ngei lo. Major pakhat zuh duh asiloah chap duh ahcun, cunglei nawlgeitu sinah hal hmasa a si i nawl peknak a um lawnglawng ah zuh le chap khawh a si. Cachimtu thar auh le rian pek cu atu tiang cu anmah te nih an i tawlrel rih nain hmailei ahcun thil sining i thlen te dawh a si. Cunglei nawlgeitu hna nih sianghleiruun cachimtu asiloah riantuantu cu thim piak te dawh a si. *Democracy* uknak phung a hung thancho deuh tikah, sianghleiruun fimcawnnak lei he pehtlai in a thami remhthlennak tete a hung um kan ti khawh. Tahchunhnak ah, zalong tein chimphuan khawhnak (*freedom of speech*) te hna a hung um deuh cang. Asinain, cunglei in nawlpek ukhruainak (*Centralization*) tu cu a thawng ngaingai rih. Vuanci sinah catial hmasa, hal hmasa a herhmi thil tam ngai a um rih. Zalong tein chimphuan khawhnak le zalong tein catial khawhnak hna hi kan ram ah a um ve cang ko nain mitampi nih tihphannak kan ngei rih. A ruang cu, zalong tein chimphuan le catial ruangah tlaihkhinhnak a um lengmang rih. Zalonnak hi zeimawzat cu a um ve cang ko nain, zalonnak tlamtling, zalonnak taktak cu a um kho rih lo. Cun, cozah nih a ngeihmi zuhlphung pakhat ningin, cozah zung riantuantu cu “*party naingnyanyi*” (*party politics*) ah an i tel kho lo. Cozah nih hi phunglam a ngeih ruangah hin cozah zung riantuantu a simi sianghleiruun cachimtu hna ca ah ramkhel lei dothlen cawlcanghnak ah zalong tein i teltum a har rih.

Falam khua ah a ummi Chin Christian Institute of Theology (CCIT) ah Lecturer a tuan liomi Saya Van Sui Hnin he tonbiaruahnak kan ngeih lio i a chimmi tete zong keimah bia in a tawifiannak in ka langhter lai. CCIT cu Khrihfa biaknak ah hram thukpi a sihmi sianginn a si pinah Chin Baptist Convention (CBC) sianginn zong a si. Cucaah, CCIT ah sianghngakchia nih an cawnmi major subject cu a dihlak ngawt in Association for Theological Education in South East Asia (ATESEA) nih thim piakmi an si. ATESEA nih a ngeihmi *criteria* ningin chimh le cawn a si. Asinain, sianghngakchia nih anmah duhmi i thim in an cawn khawhmi course (*Elective Course*) tu cu cu ATESEA nih chimh dingin a thimpiakmi an si dih lo; CCIT cachimtu hna nih an sianginn ah chimh a herh ko tiah an ruahmi subject kha, an chimh khawhmi subject a si paoh ahcun, cachimtu hna nih anmah tein subject i thim i chimh khawhnak nawl a um. Cun, cachimtu thar auh le laknak kong he pehtlaih in sianginn nih *criteria* a ngeihmi a um. CCIT biaknak hrambunh sianginn a si bantuk in hi sianginn ah cachimtu a si kho mi hna cu: a pakhatnak ah, Master degree a ngeimi a si lai i cu a lakmi degree cu ATESEA nih a theihpimi degree a si lai; cun, a pahnihnak ah, CCIT cu Chin Baptist Convention (CBC) sianginn a si caah, CCIT cachimtu cu pastor a tuan bal cangmi a si a hau. Atu lio CCIT cachimtu cu kum caan zeimawzat pastor a rak tuan bal cangmi an si dih. CCIT lawng si loin, ATESEA theihpimi Bible sianginn tampi ah hin cun, fimthiam zalonnak a um ko ti khawh a si. A ruang tampi lakah, cachimtu le sianghngakchia kan cohlan hna tikah, sianginn nih a ngeihmi phunglam (*criteria*) a tlinhmi paoh cu ze bu

(*denomination*) an si zongah cachimh cacawnnak nawl pek khawh an si. Atu lio CCIT hi Baptist zumhnak ah hram a thla deuhmi sianginn a si nain, Methodist bu a simi cachimtu pakhat zong a um. Sianghngakchia zong Baptist lawngte an si lo. Cun, cacawnnak khan chungah siseh, sianginn vuang chungah siseh, cachimtu le sianghngakchia hna nih zalong tein an hmuhning le an zumhning cio ceihhmainak le chimphuan langhter khawhnak an ngei. Tahchunhnak ah, kokek sualnak (*original sin*) pom le pom lonak nih degree lak khawhnak a dawn hna lo. Asinain, vawlei lei fimcawnnak sianginn hna he an i dannak cu, CCIT cacawn lio sianghngakchia cu sianginn cawlcanghnak he aa pehtlai lomi le biaknak he aa pehtlai lomi, zatlang mibu le ramkhel lei dothlennak rian le cawlcanghnak i va i teltum kha thapek forhfial an si lo. A ruang cu, CCIT cu Bible sianginn a si caah, CCIT sianghngakchia cu sianginn an dih tikah biaknak rian (asiloah “Pathian rian”) a tuan te dingmi ah hmuh le ruahchan an si.

A cunglei tonbiaruahmi hna an chimmi nih a langhter mi cu, Chin ramkulh chung lawng si loin Myanmar ram chung ummi sianghleiruun vialte hi, thil pipa tampi kongah mah tein i ukhruainak le mah tein khuakhan lairelnak a ngeimi sianginn (*autonomous institution*) an si hna lo. Cunglei nawl ngeitu mibu pakhat khat khuakhan lairel ukhruainak (*Centralization*) ningin a kalmi sianginn lawngte an si dih. Cachimtu hna le sianghngakchia hna nih, *party politics* ah an i tel lo i sianginn nih a chuahmi zulhphung an buar lo a si paoh ahcun, ramkhel lei dothlennak rian le cawlcanghnak ah i teltum khawhnak an ngei ko nain an i teltum tuk hna lo. *Party politics* he aa pehtlaimi ramkhel rian le cawlcanghnak ah nan i tel lai lo timi phunglam hi mitampi nih an fian lo ruangah an i teltum lo hi a si kho. Asinain, zatlang mibu le ramkhel lei dothlennak kongkau ah pumpak hmuhning ruahnak asiloah duhnak/duhlonak a chimphuung i a langhter mi tampi kha cozah lei nawl ngeitu nih tlaihkhieh, thongthlak le tangka liamter an si lengmang rih ruang ah an i teltum ngam lo a si lai ti khawh zong a si.

Fimthiam Zalonnak a Herhnak le a Biapitnak

Sianghleiruun cachimtu hna le sianghngakchia hna hna nih ca an chimh an cawnnak ah siseh, hlathlainak an tuah tikah siseh, zalonnak tlamtling an ngeih lo i, sianginn ukhruaitu lutlai hna le biaknak le *acozah* hruaitu lutlai hna khaukhieh piakmi konglam lawnglawng chimphuan langhter khawhnak nawl lawng an ngeih a si ahcun:

1. A um ciami hmuhning kel le zumhning kel lawnglawng kha chimh le nolh than lengmang a si lai, hrihhram fekfuan ngeih ko buin duhlonak le zumhlonak langhter ngam a si lai lo, kan hngalh rih lomi hmuhning thar le zumhning thar hmuhchuah le chimphuan langhter ti a um kho lai lo;
2. Pumpak fimkhur khuaruah tuaktan khawhnak (*critical thinking*) a um kho lai lo i mibu (sianginn, biaknak le *acozah*) pakhat khat kalning le duhning lawnglawng, a chiat ah a that ah, duh zongah duh lo zongah, tanhhleinak le dirhkamhnak (*biased imposition*) a um lai, cachimtu cu fimchimtu ngaingai si loin cunglei nawl ngeitu chimhfialmi paoh a fimhlawm tu men an si lai;
3. Hlathlaitu thiamsang (*researcher*) hna nih ram le miphun nih theihhngalh kan herhmi hlathlainak tuah an duh tikah, anmah duhthimmi konglam an hlathlai kho lai lo i

dothlatnak (*enquiry*) an tuah tikah an biahalnak kha lungthiang tein a let duhmi mipi an tlawm lai;

4. Zatlang mibu le ramkhel lei remhthlen thanchonak rian le cawlcanghnak ah a herhning tlukin asiloah kan herh hna tlukin an i teltum kho lai lo;
5. Cachimh tikah chimhning kel peng in chimh a si lai i cachimh ningcang thlen le tharchuah (*creative teaching method*) a um kho lai lo.

Hi vialte hi fimthiam zalonnak a um lo ruang i kan sungkhawh dingmi an si. A um ciami fimthiamnak he aa ralchanhmi pumpak duhnak le duh lonak, zumhnak le zumh lonak, hmuhning thar le ruahning phundang hna kha fimthiamnak a ngei mi hna nih zalong tein, cunglei nawlungeitu hnahnawh donhkhamnak um loin, chimphuan langhter khawhnak a um lo ahcun kan ram ah fimcawnnak lei thanchonak a um kho lai lo. Fimcawn zalonnak asiloah fimthiam zalonnak a um lo ahcun kan ram nih a herhmi le a thami remhthlennak le thanchonak a um kho lai lo.

Biadonghnak

Zalong tein khuaruah tuaktan khawhnak le zalong tein hmuhning ruahnak chimphuan langhter a um lo ahcun fimthiam zalonnak a um kho lai. Myanmar ram ah cun, zalong tein hmuhning ruahnak chimphuan langhter hi, cunglei nawlungeitu hna hnahnawhnak a thawn ngai rih caah, mitampi nih kan tih ngaingai rihmi le kan hman ngam tuk rih lomi zalonnak a si. Hmuhning ruahnak chimphuan langhter khawhnak zalonnak (*freedom of speech*) a um lawnglawng ah fimthiam zalonnak a um kho lai. Fimthiam zalonnak tthawnter le fehfuantarnak tawhfang thabik cu hmuhning ruahnak chimphuan langhter khawhnak zalonnak dirpi le thanter hi a si. Cucu, democracy uknak phunglam thanter le fehfuantarnak ter zong a si.

A ngaingai te ti ahcun, fimthiam zalonnak kan timi hi cawnnak catang sangsang a ngeimi mifimthiam hna zalonnak lawng a si lo; rammi sinak tling a ngeimi vialte i kan zalonnak asiloah kan nuhrin covo (*civil right*) a si. Asinain, fimthiam zalonnak cu sianghleiruun cachimtu hna le sianghleiruun sianghngakchia hna nih a hleice in kan herh khunmi zalonnak a si. Zatlang mibu thanchonak le ramkhel lei dothlen cawlcanghnak kongah sianghleiruun cachimtu hna le sianghngakchia hna aw-an le i teltumnak hi a biatuk hringhranmi a si. Sianginn vuang chung i hmuhning chimphuan langhter lawng a za hrimhrim lo; sianginn chung lawng si loin sianginn lenglei tiang kan aw-an a than le kan mipum aa teltum a herh tuk hringhran. Cachimtu nih hin sianginn chumtual chung cachimh rian lawnglawng kha kan tuan khawhmi a si lo. Cubantuk thiamthiam in, sianghngakchia zong nih sianginn vuang chung cacawn lawnglawng kha kan tuah khawhmi a si lo. Zatlang mibu le ramkhel lei remhthlen thanchonak rian le cawlcanghnak ah kan si khawh tawh i teltum ve khawhnak nawl le tuanvo (*freedom and responsibility*) nganpi kan ngei ve. Kan cawnnak le kan fimthiamnak hmangin chantiluan he aa kaihkawh ti lomi hmuhning hlun le phunglam thing pawl kha kan hneksak ngam le kan zuamcawh ngam a herh. Cu lawnglawng ah, kan chan le kan caan nih a herhbikmi hmuhning thar le kalning tha a um kho lai i duh a nungmi le a theiphar a thami remhthlennak kan ram chungah a um kho lai. Cu ruangah cun, sianghleiruun cachimtu le sianghngakchia hna nih fimthiam zalonnak hi dongcat loin kan aupi i kan thanchoter chin lengmang a herh. Sianghleiruun cachimtu hna nih siseh,

sianghleiruun sianghngakchia hna nih siseh, ca kan chimhnak le ca kan cawnnak ah zeibantuk zalonnak (*freedom*) hna dah kan duhmi le kan herhmi an si ti kha thukkau piin kan ruah i kan aupi a herh.

Fimthiam zalonnak a um khawh nakhnga tuanvo nganbik a ngeimi le nawlungeihnak sang bik a ngeimi cu kan cozah hi a si. Cozah nih ramchung mi nih an hmuhning le an ruahning zalong tein chimphuon langher khawhnak nawl a awnh chin len rih a hau. Cozah nih media zalonnak (*media freedom*) le thawngthal thawnglak zalonnak (*freedom to information*) a thawnter khawh chin a si ahcun, fimthiam zalonnak zong a thawng chinchin ve ding a si. A ngaingai te ti ahcun, fimcawnnak sianginn sang, sianghleiruun hna cu mah sianghleiruun kongkau ah mah tein i ukhrui khawhnak le mah tein khuakhan lairel khawhnak a ngeimi (*autonomous institution*) an si a herh. Sianghleiruun nih cun amah tein a sianginn chung kongkau ah, cachimtu le sianghngakchia luh le laknak kongah, sainginn zuluhphung le phunghram kongkau ah, sianginn chung i cawnmi subject le curriculum kongah, nawlungeihnak sangbik a ngeih ding a biapi ngaingaimi a si. Cu lo ahcun, fimthiam zalonnak a um kan ti kho lai lo. A thangchomi sianghleiruun pakhat ah cun fimthiam zalonnak cu tlamtling tein le ningcang tein a um himhrim awk a si. Fimthiam zalonnak a um lonak sianghleiruun cu a thangcho lomi asiloah a tlamtling lomi fimcawnnak phung (*education system*) a zulmi sianginn a si (Philip G. Altbach 2001: 205). Fimthiam zalonnak a um deuhdeuh tikah, mi fimthiam hna asiloah fimthiamnak le cawnnak ah hramfek a sihmi hmuhning, ruahnak le cawlcanghning zong a um kho deuhdeuh lai.

Chirchchan

Altbach, Philip G (2001). "Academic Freedom: International Realities And Challenges." *Higher Education* 41: 205–219. Available at <http://www.sze.hu/~smuk/WinSem2015/HigherEducation/Academic%20freedom.pdf>

Censorship News No. 18 (1992). "Our Heads are Bloody but Unbowed": Suppression of Educational Freedoms in Burma." Available at <http://www.refworld.org/pdfid/4754182d0.pdf> (accessed 4 January 2020).

Docherty, Thomas (2016). "On Academic and Other Freedoms." In *Why Academic Freedom Matters: A Response to Current Challenges*. Edited by Cheryl Hudson and Joanna Williams. London: Civitas.

Hayes, Dennis (2016). "Towards a Philosophy of Academic Freedom." In *Why Academic Freedom Matters: A Response to Current Challenges*. Edited by Cheryl Hudson and Joanna Williams. London: Civitas.

Johnstone, M-J. "Academic Freedom and the Obligation to Ensure Morally Responsible Scholarship in Nursing." In *Nursing Inquiry* (19): 107–115.

Hudson, Cheryle (2016). "A Century of Academic Freedom." In *Why Academic Freedom Matters: A Response to Current Challenges*. Edited by Cheryl Hudson and Joanna Williams. London: Civitas.

- McCrae, Niall (2011). "Nurturing Critical Thinking and Academic Freedom in the 21st Century University." *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, Vol. 23, No. 1: 128-134. Available at <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ938588.pdf>.
- Miller, D., Mills T. and Harkins, S. *Teaching about Terrorism: The Debate about Academic Freedom*. British International Studies Association Conference. Manchester Conference Centre. Available at: http://bisa.ac.uk/index.php/component/bisa/?task=download_paper&format=raw&passed_paper_id=225 (accessed 09/11/15).
- PEN American Center (2015). "Unfinished Freedom: A Blueprint for the Future of Free Expression in Myanmar." Available at https://pen.org/sites/default/files/unfinished_freedom_lowres.pdf (accessed 4 January 2020).
- Ryan, Alan (2016). "Academic Freedom and the 'Truth Function'." In *Why Academic Freedom Matters: A Response to Current Challenges*. Edited by Cheryl Hudson and Joanna Williams. London: Civitas.
- Sit Htet Aung (2020). "Freedom of Speech Remains Elusive under NLD Regime." *Myanmar Times*. Available at <https://www.mmmtimes.com/news/freedom-speech-remains-elusive-under-nld-regime.html> (accessed 1 January 2019).
- Stone, Geoffrey R (2015). "A Brief History of Academic Freedom," in *Who's Afraid of Academic Freedom?* Edited by Akeel Bilgrami and Jonathan R. Cole. New York: Columbia University Press.

Chin Ramkulh Le Fimcawnnak Lei Tangka (Budget)

Cung Bawi Uk⁴

Biahmaithi

1973 ah (basic education law of 1973) cu, an rak ser, cu chungah sianginn kaining cu, primary level kumnga chung kai a si, secondary kumli kai a si, cun upper secondary kumhnh kai tiin rak then a si. Cu kaining cu, (5+4+2) system in kan kai tinak a si. Myanmar ramkulh ah cun, ngakchia kumnga an tlinbak in sianginn ah Grade (1) in an lut colh, cuning cun *Basic Education* caah kum (11) caan kan lak tinak a si. Hi vun zoh tikah ASEAN ramchung sianginn kainak caan nakin kumkhat in a tlawm deuh, ASEAN ram pawl ah tangcheu kan timi grade (1) hi ngakchia an kum (6) in an thawk dih. National Education Law (NEL) cu 2015 ah an remh hnu ah, Myanmar ramthen cacawn kum (2016-2017) in cun, ngakchia kum (5) a tlingmi nih (KG-kingdergaten) in an thawk cang. Cun (2021-2022) in Grade (11) tiang a um lai I, (2022-2023) in cun Grade (12) tiang a um cang lai tiah theih a si. Cu ning a si ahcun (6+4+3) system in kankal cang lai caah *Basic education* caah cacawn kum cu, kum 13 a si cang lai tinak a si.

Myanmar rampi chungah, fimcawnnak lei in *the ministry of education* hi department pathum in an um. Department pakhat nak nihhin State (7) a huap, cuhna cu, Regions of Kayin, Tanintheryi, Bago (East), Bago (West), Mon, Rakhine, Le Ayeyarwady. Cun department pahnih nak nih State (9) a huap, cuhna cu, Regions of Kachin, Rakhine, Chin, Sagaing, Magway, Mandalay, Shan (South), Shan (North), and Shan (East). Department pathumnak nih Yangon ramthen a huap tiin, fimcawnnak lei ah department pathum an um. Cu pathum hna cu *ministry of education* tangah an umdih i fimcawnnak lei zulhphung lei siseh cawnding pawl siseh a herhning in rian an tuan ti.

Myanmar ramkulh chungah hin sianghleirun 163 an um i 66 hi *ministry of education* tangah an um. Cun a tangmi 96 hi a dangdang ministry department 12 tangah an um dih hna.

Siangniamrunn upadi 1973, le sianghleirun upadi 1973 le *technical and vocational education* upadi 1983 pawl nih fimcawnnak thanchonak an rak bawm kho taktak lo. Myanmar ramkomh fimcawnnak thlenremhnak caah kum 30 plan in an rak suaisammi a si. Nain, 2014 march ah *education law draft* cu an chuahpi, National Network for Education Reform (NNER) nih curriculum caah a herhmi le ruahnak pawl an rak chuahpi nain nawlgeitu nih lakpiak loin 2014 april 30 ah an rak fehter. The Action Committee for Democractic Education (ACDE) timi kawlrang chung siangngakchia bu vialte i telnak nih *education law draft* remhthan dingah campainge Yangon kaakip ah ni 4 chung, 2014 November 14-17 ah an rak tuah hna. Cu i anmah nih an rak chuahpimi hna cu : fimcawnnak zulhpung le zulhdang pawl (education law draft) tialnak ah saya le siangngakchia i tel ding, siangngakchia bu le saya/sayamah pawl bu (commission) serkhawhnak cu fimcawnnak zulphung ah telhdang, sianginn ah mah tein khuakhan lairel ding (decentralization) in um ding, tanghra camipuui tuahning le tanghra awng/sungh ning in sianghleirun luhnak lampawl

⁴ Corresponding E-mail: cb.cungbawiuk@gmail.com

zohthan ding, siangngakchia nih anmah tein khuatuak khawhnak a si dingmi (teaching methodologies) pawl hman ding, holh dangdang a hmanmi nih anmah le holh cio in cawnkhawhnak lam le pumtamtling he pumtamtling lomi he cawnkhawhnak tuah ding, zatlang cawlcanghnak le buainak ruangah sianginn in chuahmipawl cohlan than ding, cun fimcawnnak caah tangka (budget) zatuak 20 tiang kaiter ding, cu pawl cu an rak hal mi cu a si.

Kum 2015 June 28 ah *education law* cu an remh than tiah rampi thanhca ah an rak thanh, cu chung i an remhmi le an halmi pawl chung in a tlam a rak tlingmi hna cu: Ramkomh Fimcawnnak Upadi le a dang faimcawnnak he aa pehtlaimi upadi pawl telh in rampi nih fimcawnnak zalonnak a um hrimhrim ding in a tuah lai i Ministry of Education le adang ministry pawl nih Fimcawnnak policy, upadi le zulhphung pawl sernak ah siangngakchiabu, zatlangbu saya/ma le khuanu khuapa hna sin in ruahnak a lak lai. University Declarations pawl zohchih in Teachers Union le Sutudent Unions pawl nih sianghleirun ah zalong tein cawlcanghnak nawl le zalong tein bu sernak nawl an ngei lai.

Cun, sianghleirun siangngakchia pakhat nih a duhmi sianghleirun le major zalong tein sok khawhnak nawl a ngei lai i sianghleirun luhnak caah tanghra awnnak mark lawng in zoh a si ti lai lo. Hi remhmi Fimcawnnak upadi ning cun, sianghleirun pakhat tolrelnak ah cu sianghleirun council nih tolrelnak nawl a ngei. Cun, the *special education, vocational education, training le technical* program pawl tlamtling tein tuah khawh nakding ah rampi nih a hmanmi fimcawnnak budget i zatuak 20 tiang kaiter nak nawl an ngei.

National Education Strategy Plan (NESP)

Rampi Fimcawnnak Tolrelning Simanking (NESP) nih aa timhmi cu, ca chimhning, ca cawnnung, paw cawmnak caah fimthiamnak le tintan (training) cun, thilthar hmuhchuah khawhnak le kherhhlainak (research) ti bantuak vialte kha sianginn kipah le an kaimi level cio ah a thancho khawh deuh nakhnga aa zuammi a si. Sianghleirun (higher education) cu ram pakhat nih sipuaizi (economy) siseh, thilthar chuah khawhnak ah siseh (innovative persons), cun ram pakhat a thancho khawh nakding ah a hrampi pakhat a si.

NESP nih sianghleirun (higher education) caah timhtuahnak le a suaisam ning pawl thenthum 3 in then a si. Pakhatnak ah (strategy) (1) sianghleirun pawl zohkhennak, i thithruainak le tawlrel ningcang pawl thanchoter ding. Cucu zeitin dah an tuah lai ti ahcun, phungning tein *Ministry of Education* (MOE) nih sianghleirun pawl zohkhenhnak, i thithruainak le tawlrel ningcang pawl a thanchoter lai i MOE i anmah le ministers le managers cio nih a thami cawnnak siter an i zuam lai.

Pahnihnak ah, sianghleirun sining (higher education) he ai tlakmi fimcawnnak in thanchoter ding. Cucu zeitin dah an tuah lai ti ahcun sianginn ca chimtu a si lomi nih sianginn uknak lei zohkhenhnak lei in tuanvo a lak lai, ca chimtu saya/sayamah nih ca chimhnak lei a thancho khawh nakhnga tuanvo lak le dothletnak (research) thazaang thawnternak in thanchoter ding.

Pathumnak ah, sianghleirun cu tlukruang tein karhter ding. Cu tuah ningcang cu, siangngakchia pawl an chungkhar sining (family background) ruangah thleidannak a um lai lo. NESP nih an hmuitinh le timhlanhmi vialte an tlinh khawh nakhnga caah a biapi bikmi cu, Myanmar ramkulh fimcawnnak tangka (budget) hi a si. Myanmar ramkulh cozahpi nih fimcawnnak caah tangka zeizat setdah kumkhat caah a hman timi theih a herh tukmi cu a si. Budget a tlawmtuk ahcun, ca cawnnak innlo (infrastructures) siseh, saya//sayaymah te kong ah siseh, kherhhlainak (research) tuahnak ah siseh chambaunak longte a si lai caah, zeitluk timhtuahnak tha an ngeih ko zongah catlap cungah catial sawhsawhmi a si ko lai.

Fimcawnnak caah Myanmar Ramkomhpi Budget Cuanhnak

Saya/sayamah tlamtlin lo ruang le chambau ruangah a si maw? Cheukhat khuate sianginn ah cun siangngakchia minung 60 umnak ah saya te pakhat long hna an um tiah theih a si i cheukhat ah cun siangngakchia minung 10 umnak ah saya/sayamah te 5 hna an um hoi! Cu tikah *ministry of education department* nih saya/ma te hmanh an tolrel kho lo tiah mawchiat an si. Asinain, khatleikam ah, cubantuk sayate thialkamnak hmanh cu ramkulh cozah fimcawnnak vuanvi zung nih cunglei hnatlakpinak teloin a tuah khawh a si lo ti a si fawn.

Asiah, Chinram ah mawhpurh ding ngaingai kan um lo tinak maw a sikun nga? Cu caah, Chimram ah fimcawnnak lei in a chambaumi a tamko ti cu el awk tha lo khi a si cang. A si ahcun, a chambaumi tampi lak ah Myanmar rampi fimcawnnak caah kan Cozahpi nih a hmanmi phaisa (budget), phaisa kum (fiscal year) 2015 in 2019 tiang, fim cawnnak caah a hman mi pawl:

Myanmar Ramkomh Fimcawnak, Ngandamnak le Ralkap Budget Cuanhti nak(2015-2019)

No	Kum	Zat (kyat)	Zat (kyat)	Zat (kyat)
		Fimcawnnak	Ngandamnak	Ralkap
1	2015	1,280,795.18 million	7,36,544.30 millions	2,613,847.93 millions
2	2016	1,620,320.57 million	8,67,710.18 millions	3,167,885.78 millions
3	2017	1,625,765.06 million	8,50,784.44 millions	2,876,469.97 millions
4	2018	1,756,041.03 million	1,076,100.39 millions	2,915,427.43 millions
5	2018 (interim)	8,01,972.39 million	4,08,837.13 millions	1,331,870.67 millions
6	2019	2,175,380.63 million	1,131,806.32 millions	3,261,155.63 millions

Ref: Myanmar Budget Dashboard

Hihi, Myanmar ramkomhpi nih fimcawnnak ah a hmanmi tangka a si. Kumkhat hnu kumkhat cu a van kai ziahmah ve , a thatnak leiin vun zoh ahcun hna a ngam kan ti khawh lai cu. Cun kum 2012 budget hi 3,52,965.78 million kyats a si, kum 2019 budget 2,175,380.63 million kyats an si. Mah kumhnih ah hin van zohchunh hna ahcun letruk (6) bak in a kai tinak a si. Nain a cung table kan zoh ahcun, Ralkap (defence budget) le Fimcawnnak (education

budget) hna cu, kumkhat hnu kumkhat in vun zohtti lengmangah tikah, ralkap budget nih fimcawnnak budget cu letkhat (double) lengmang in a lonh ko, an i thlau taktak khi a si. Cun ngandamnak (health budget) le fimcawnnak (education budget) ah cun, letkhat lengmang in fimcawnnak tangka cu a sang deuh lengmang ve.

Chinram Fimcawnnak Tangka (Budget)

A si ahcun Chinram caah fimcawnnak *budget* pawl a cunglei table (Myanmar ramkulh fimcawnnak budget) chungin khin zeizah setdah kan ngah, vun zoh than tuah hnuk usi. Chinram ah sianginn tamngai an pek nain cheukhat ahcun a inn le a min long pekmi sianginn a tamko tiah theih a si. Zeiruang ah sianginn pakhat nih a herhbaumi saya/ma sihnaseh, siangngakchia nih cacawnnak caah herhmi thilri (equipments) pawl zong siseh, dinti siseh, lentecelhnak inn (Hall) siseh, khuate lei sianginn thar kan hmuh hna sinah, cu vialte a herhbau mi cu tling tein an kan chiapiak kho lo. Dinti, lentecelhnak, zuunput ti bantuk ca ahhin budget line ah an rak telh hrim lo bia maw a si hnga! Cu ruang ahcun tangka nih a tlinh lomi le *human resource* nih a tlinh lo buin khuate lei tanghra sianginn an kan chiahpiak hi cu Laimi fimthiamnak lei in an kan bawmhtu siloin kan hram a kan phelhtu a rak si deuh ko rua tiah a chimtu an tlawm ti lo.

Chin Ramkulh Caah Fimcawnnak Budget (2015-2019)

No	kum	Hmannak nawlpek mi, Zat (kyat)	An hman mi zat (kyat)
1	2015-2016	32,820.123 million	32,820.123 million
2	2016-2017	37,426.592066 million	37,426.592006 million
3	2017-2018	37,097.28019 million	37,097.28019 million
4	2018 (interim)	20,718.345295 million	20,718.345295 million
5	2018-2019	57,761.837,001million	57,761.837001million

Ref: Department of Education, Chin State Government

A cung table chungta pawl hi, Chinram fimcawnnak caah, kum 2015 in 2019 karah kan hman mi tangka (budget) an si.

Chinram tangka fonhdih le fimcawnnak tangka (budget)

kum	Chinram tangka fonhdih	Fimcawnnak tangka
2018-2019	221,223.084 million	49,266.672 million
2019-2020	343,237.416 million	99,723.448 million

Chinram budget chungah *ministry of construction* nih tangka tambik a hman. Cun fimcawnnak caah an hman mi tangka (budget) hi a tambikmi ah a pahnihnak a si.

Budget a Tlawm Ruangah Tonmi Zuamcawhtu

Chinram tanghra awnnak result a chiatmi hi saya/ma te ruangah maw a si? Zeiruang ahdah Myanmar ram ah a hnuhik ah kan dir hi a si? Mitampi nih an chim tawnmi cu, saya/ma te nih siangngakchia cungah dawtnak an ngeih deuh a hau timi aw-ann a tam ko. Chinramchung lawngah siloin Myanmar ram ramkulh le ramthen tam deuh ah cun an chim ve. Asi ahcun, saya/ma te nih siangngakchia cungah dawtnak an ngeih khawh nakding ah cun aho sin ahdah tuanvo a um timi ruah a hau cang asiloah zeiruang ahdah saya/ma te nihcun an siangngakchia cu an dawt hna lo timi a ruang hngalh a herh.

Cacawnnak innlo le thilri (infrastructures) pawl a tlamtlin lo ruangah Chinram fimcawnnaklei ah hnu kan chitnak a si maw ti zong ruah a hau cang. Theih cio a si mi cu, chinram khuate tam ngai ah sianginn an pek nain a min le a inn long an pek i saya/ma le zokhenhnak tlamtling in chiahiak khawhmi a um lo tiah theih a si. Phundang in chim ahcun, sianginn zat karhter in fimnak cu khuate kipah vaivuan ko khi a lo ti khawh a si. Cun khuate ah saya/ma umnak (boarding houses) cu tlamtling in an tuah khawh lo caah an chianak hna khua le ram ah an i nuam lo siloah an um kho lo. A si ahcun cuvialte a tlamtlin nakding ahcun zeidah kan tuah a hau i zeiruang bik ah a si timi vun ruah tikah Chinram fimcawnnak caah tangka (budget) kan ngahmi a tlawmtuk lawmmam ruang ah a si ko. Chinram ah cun ei le din man a fah caah tintuk khuasak a har, saya/ma te nih an lahkha (salary) an i za ti lo, a lengah phaisa an kawlpah, tuition le boarder sawng hna ah ca an chim pah hna tikah sianginnpi ah thazang chuah in dawtnak le zawnruahnak he siangngakchia ca an chim kho ti hna lo. Cucu fimcawnnak lei in tangka (budget) a tlawmtuk caah le an lahkha (salary) a tlawmtuk caah a si.

Myanmar ramkulh ahcun, fimcawnnak tahfung ah kan hmanmi cu tanghra awn/sungh (passing rate) a si caah Chinram tanghra sungh/awn le zatuak pawl (2015-2019 -passing rate) vun zoh ta usi.

- (2015) kum ah 9638 nih an phi, 1720 nih an awng i zatuak in 17.85% a si.
 - (2016) kum ah 9846 nih an phi, 1414 nih an awng i zatuak in 14.36% a si.
 - (2017) kum ah 9725 nih an phi i 1852 nih an awng, zatuak in 19.04% a si.
 - (2018) kum ah 10168 nih an phi i 1692 an awng, zatuak in 16.64% a si.
 - (2019) kum ah 10771 nih an phi, 2110 an awng, zatuak in 19.59% a si.
- ref: chinland post

Hi chung in 2019 hi tanghra awngmi zatuak a kai bik kum a si. A cunglei zoh tikah Chinram tanghra sungh/awn (passing rate) cu a chiabik lengmang le a chiabik changtu ah a dir zungzalmi a si. Cu caah pakhatkhat cu a chambaunak a um hrim ko cang. Kan fimcawnnak (educational system) a that lo ruangah ti ah le a dang states pawl he kan cawnnai ai lo fawn ko tung, Chinram lawng nih *educational system* dang kan hman hlei tung lo. Nu le pa nih fale cacawnnak ah thazaang pek kan daithlan deuh ruangah a si sual

maw? Siloah, cacawngtu hrim nih dah, cawn duhnak thinlun ah kan bau deuh nga. A phunphun ruahnak a chuak tawn. Nain Myanmar ramkomh states vialte lakah a sifak bikmi kan si. Cu pinah Chinmi cu khuapi ah 30%, khuate ah 70% a ummi kan si caah khuate lei cu lam le sul a tha lo, mei a um lo, saya/ma a thami hmuh an har, cupawl ruangah cun Chinram tanghra sungh/awn hi a chiatnak pakhat cu a si ve.

Biatlangkomnak

Cunglei thancho nakin chunglei in rak i sersiam in a fekmi lamthluanpi zulh khawh hi ram pakhat le miphun pakhat a si mi nihcun a herh deuhmi a si. Chunglei thanchonak um loin lenglei thancho cu tih a nung tawn. Cu chunglei in thanchonak kan timi cu fimcawnnak kan timi (sianginn) in a thok ti usihlaw kan palh hrimhrim lai lo. Cu caah sianginn cu miphun pakhat a simi le rampakhat a simi ca ahcun thihnak le nunnak tluk in a biapimi pakhat a si. Lam, mei le inn cu remh than khawh an si nain fimnak cu cu bantukin remhthan khawh a fawimi a si lo. Cu caah fimnak kan cawnnak sianginn kong cu mah le tikhawhning cio in kan theih hrim a herhmi a si. Laimi kan ca lebang ahcun leitangchuak (natural resources) kan ngeih tuk lo caah (human resource) tu hi papek in chuah khawh kan i zuam hrimhrim a haumi a si. Cu caah Laitlang i kan sianginn ah zeidah a chambau i zeiruang ahdah Myanmar ram chungah tanghra (awng, sungh) ah kan result a chiabik peng ti hi mahle phaktawk mahle khap cio in ruah le tuaktan ngai a hau cang. Chinram thanchonak le nunnak dingah ca ahcun *human resource* hi kan kengruh thluangpi a si caah kan sianginn ah zeidah a bau, a minung ca kant hiam lo ruangah maw siloah kan hmanmi inn le lo (infrastructures) ruangah maw siloah saya/ma te ruangah maw, a siloah kan cawnnung ruangah maw timi bia i halding tampi a um.

Chinram fimcawnnak caah a baumi le a herhmi tampi lakah a biapi bik mi cu, fimcawnnak caah kan hmanmi budget hi a si. Chinmi le Chinram thancho nakding caah kan kengruh taktak cu fimcawnnak a si caah kanpa le ramkhel rian a tuan mi nih hmailei techin-fapar chan tiang ruah bu tein fimcawnnak budget cu tamdeuh an kan halpiak hrim a hauh bantukin a hal kho ding le a hal ngam dingmi minung hrimhrim zong kan herh tuk cang ko.

Sianghleirun Fimcawnnak, Siangngakchia Le Zalong Tein Duhthimnak Covo

Cer Khengmual⁵

Biahmaithi

Siangngakchia nih fimthiamnak kan kawl tik ah kan duhnak sianghleirun poah ah zalong tein kan duhmi cawn khawh hi a biapi tuk. A ruang cu sianginn pakhat nih a pek khawhlomi fimthiamnak kha a dang sianginn pakhat nih a pek khawhmi zong a si . Cu tik ah siangngakchia nih kan cawn duhmi he pehtlai in kan duhnak sianghleirun poah thimnak nawl kan ngeih a herh. Fimcawnnak lei ah duhthimnak tam deuh kan ngeih ah cun kan lam a awng deuh lai i kan thangcho deuh ko lai.

Myanmar ram fimthiam cawn ningcang (education system) kan zoh tikah fimcawnnak he pehtlai in duhthimnak nawl kan ngei kan ti nain a karlak ah dawnkhantu tampi a um tawn tik ah kan i ruahchan ning le kan duh ning in thil a kal lo caan a tam tawn. Cheukhat siangngakchia cu an kainak sianghleirun le an cawnding major kha nawlgeitu nih khiahpiakcia bantu a si tawn tikah cu nih cun an thanchonak a donh hna lawng siloin an duhlonak hmun ah thiamnak taktak ngei kho loin an caan an liam ter tawn. Cucaah mah dohhlatnak nih hin a bik in kawl aa timhmi pahni a um (1) Sianghleirun ah hmuh khawhmi fimthiamnak le zeinhdah theipartha a chuahter (2) Siangngakchia nih an duhnak hmun sianghleirun poah i thim in an duhmi major poah an cawn khawh lonak a ruang le cu nih a chuahti chihmi chiatnak hna hi an si.

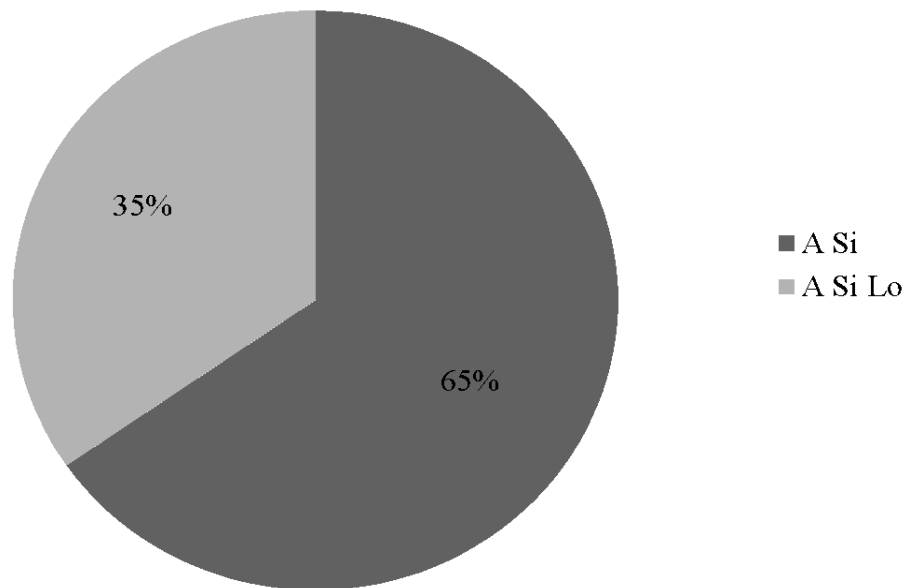
Hi dohhlatnak kan tuahnak ah hin online survey le hmaitonh biaruahnak dothlat ningcang hna kan hman. Online survey hi siangngakchia minung 207 nih an phit i a lenglei interview tuah khawhmi hna hi an dihlak in 15 an si (siangngakchia 8 le professor 7 an si).

Sianghleirun le Major Thimnak

Sianghleirun pakhat nih kumkhat ah siangngakchia mahzat cohlan ding tiah tinhmi (annual intake) an ngei. Sianginn dirhmun (capacity) le thazaang zohchun in siangngakchia kha cohlan an si tawn. Siangngakchia nih sianghleirun pakhat ah cawn an duhmi major (e.g medicine) a um hnga. Kha medicine kha mitampi duhmi a si ruang ah a tha tiah hmuh cio a si tik ah siangngakchia tampi nih kai an duh i an sok. Nain sianghleirun nih a ngeihmi rikhihna (limit) zohchih in siangngakchia kha cohlan an si thiamthiam.

⁵ Corresponding E-mail: cerkhengmual@gmail.com

Hmathlak 1: Na rak kai nak sianghleirun hi nangmah duh in naa thimmi a si maw?

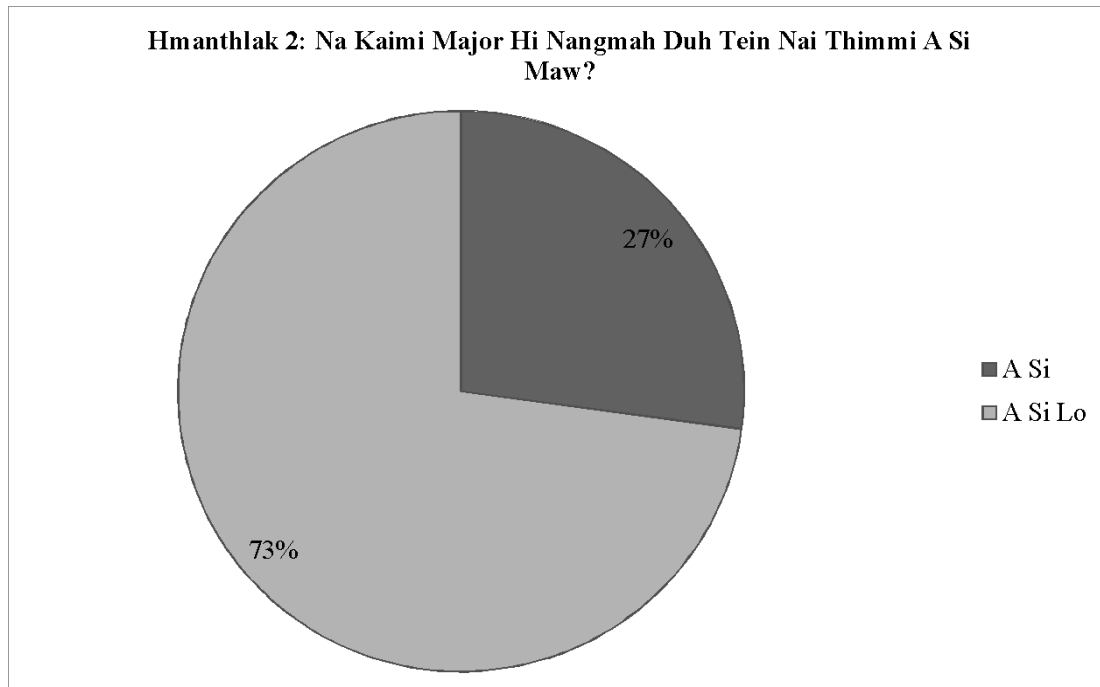
Sianghleirun siangngakchia 65 % nih an mah duhnak sianghleirun i thim in an kai kho nain a dang 35% nih an duhnak i thim in an kai khawh rihlo tikah fimthiam cawnnak ah zalonnak tak kan ngei rih lo ti khawh a si.

Kan kawllram fimcawn ningcang zoh tikah a bik in tanghra awnnak mark nih sianghleirun le major thimnak a tleihkhiah tuk, tihi theih khawh a si. Tanghra ah mark tha a hmumi hna caah vanthatnak (chance) a tam deuh tawn i mark tlawm deuh hmuh ahcun duhmi kai khawhlo le hmuhkhawhlo tibantuk a um deuh ve tawn. Hibantuk in tanghra mark pakhat lawng zoh in major peknak nih siangngakchia cheukhat caah thiltha nakin thiltha lo le sunghnak tam deuh a chuahter theu tawn. Siangngakchia pakhat kha zeimaw zawtfah damlo ruang ah maw asiloah pakhat khat vanchiatnak ton ruang ah tanghra camipuai (exam) tha tein phi kho loin mark tlawm te a hmu khomi a si. Siangngakchia kha a thiammi zong a si kho i a thiamlomi zong a si kho. Mah kha sianginn nih zeibantuk siangngakchia dah a si timi tahfung dangdang hmang chih loin a mark zohchun lawngin major thimpiak le pek a si tik ah caan tampi cu siangngakchia kai duhmi asiloah zuammi le an pekmi major karlak pialkanhnak a um theu tawn.

Siangngakchia aw-aan in tampi theih a si tawnmi cu "ka sokmi major ka ngah lo" ti hi a si tawn. Zeiruang ah dah mah bantuk hi kan ton lengmang? Duhthim in siangngakchia nih duhmi major poah soknak nawl kan ngei kan ti nain kai ding taktak cu nawl ingeitu nih khiahpiak a si tawn.

Nihin Myanmar sining kan zoh ahcun sianginn pakhat nih major 12 a ngeih ahcun cu chung ah siangngakchia nih an duhmi major poah i thimnak nawl an ngei ko. An duh bikmi major (e.g physic) kha a pakhatnak papek (first priority) ah chiah in an sok khawh. Cu di hnu ah pahnihnak, pathumnak tiin a dang an duhmi pawl zong sok chih khawh thiamthiam a

si. Asinain hihi a tak tak ti ahcun soknak nawl an ngeihmi lawng a si rih i kainak nawl an ngei rih lo. Mah an sokmi chung ah khan nawlgeitu nih tanghra a ngahmi mark he aa rem ning in thimpiak than a si tawn. Pakhatnak an sokmi kha an mark nih a phanhlo ahcun a dang an sokmi chung in an mark nih a phanhmi thim piak an si. Cheukhat siangngakchia cu an mark tlawm le tam zohchih ti loin an duhmi major pakhat lawng an sok tawn tik ah mah an sokmi major kha le an mark nih a phanhlo tik ah nawlgeitu pekmi ngah a si tawn.

Zeitlukdah siangngakchia nih duhthim in major an kai khawh timi cu a cunglei hmanthlak khin hmuhkhawh a si. Siangngakchia 27% lawng nih an duhmi le an zuammi major an lak khawh i 73% nih cun an zuam lomi major an kai.

Vanthatnak ah duhlomi major ngah sual tik ah kumkhat nak kai hlan in mark nih a phanhmi chung in major dang i thlen khawh than a si. A poinak a um than ve mi cu major pakhat nih zei dah a cawn ti fiang tein kan theihlo ruang ah midang chimnak lawng in kan rak i thim. Cucaah, siangngakchia duhthim zalonnak major sining theih tuk lonak nih a donkhan ve. Kumkhat kumhni cawn hnu lawng in kan duhmi major asi le silo kan i fian tawn tik ah thlen kan duh kan hun i theih hnu cun a rak tlai lengmang cang. Cu caah siangngakchia hrimhrim zong nih major kong le major sok ningcang kong kha tha tein kan hngalh ve a herh.

A tawinak in chim ah cun kan mah nih zuammi major pakhat kai khawhnak ding ah le kan cawn khawhnak ding ah cun tanghra te bak ah khan kan zuammi major kai khawhnak caa i rikhihmi mark phan ding tiang in kan i zuam a herh. Cu ti a siloah cun mah duhmi siloin nawlgeitu nih chiahnak poah ah kai i pekmi major deuh kha cawn a herhmi dirhmun ah kan um rih lai.

Sianghleirun le Major Thimnak ah Dawnkhantu Cheukhat

Siangngakchia nih sianghleirun an i thim tik ah an kai duhmi zohchih in kainak hmun i thim a si tawn. Myanmar ah cun major kainak nawl siloin major duhmi chinnak nawl tiang

lawnglawng sianghngakchia nih kan ngeih rih tikah mah duhnak sianghleirun be bak ah kai in duhmi major cawn khawh tihi a har ngai mi a si rih. Zeiruang ah dah siangngakchia nih kan cawn duhmi major pakhat i thim in kan duhnak hmun sianghleirun kan kai khawh tawnlo timi a ruang tampi lak ah cheukhat hna cu a tanglei ah ka van langhter.

Cozah nih Hmun Rikhiahpiak Cianak

Myanmar ah cun a cozah nih peng asiloah ramkulh le ramthen hoih tibantuk in an mah he aa neih bikmi an mah he aa tlakbikmi sianghleirun zohchih in siangngakchia kha an chiah tawn hna. Chin ramkulh in a awngmi an si ah cun Kalay, Monywa ah kai ding, tibantuk in rikhih piak cia kan si. Falam peng le Thantlang peng in a awngmi an si ah cun Hakha ah an kai lai tibantuk in rikhihmi an ngei. Rikhiahnak a ummi nih hin sianghleirun le major thimnak lawng siloin siangngakchia thanchonak zong kap tampi in a donh chih khawh. Tahchunnak ah Falam peng le Thantlang peng in a awngmi siangngakchia hna nih Hakha Sianghleirun lawng ah kainak nawl an ngeih caah an va kai hnga. Hakha Sianghleirun kan zoh tik ah siangngakchia tamdeuh cu Laimi an si ti khawh si. Cu tik ah Laimi lawngte kainak le umnak hmun ah miphun dang pawl i an sining (an culture, an lungput, an nuncan ziaza) pawl kha theihkhawhnak lam a tlawm deuh cang. Khua hme deuh a si tik ah a dang sianginn leng in cawnkhawhmi (e.g computer, mirangca, training phunphun) cawn duh zong ah chanbaunak tampi a um tik ah an thancho a nuarh deuh lawng si loin sunghnak tampi a chuak kho. Tahchunnak ah Spain holh kha sianginn chung ah siloin a leng in cawnchih an duh. Nain cozah nih rikhihpiakmi sianghleirun ah kai a si tik ah mah sianghleirun a kainak khua ah Spain holh thiammi le chim khotu an umlo ahcun zeitindah Spain holh cu a thiam taktak kho ti lai.

Cucaah sianghngakchia nih sianghleirun pekmi fimthiamnak lawng siloin a leng in cawnchih khawhmi fimthiamnak tampi a um caah sianghleirun a dirnak hmun kha zohchih lo ding a tha lo. Cawnmi aa lo nain cawnnak hmun aa dan tik ah thiamning zong aa dang kho. Cu nih cun kainak sianghleirun zeitluk a biapit ti a langhter chih. Sianghleirun a tha deuh le a chia deuh cu a um lai nain khoika sianghleirun hmanh nih siangngakchia duhning a zul dih kho lailo i tling khitkhet tein an herhmi a pe kho hna lai lo. Siangngakchia tu nih kan cawnduhmi he pehtlai in kan caa a thatnak sianghleirun thim thiam a herh i cu kan duhmi kan kai khawhnak caah zalonnak kan herh.

Zalonnak hi fim kan cawnnak ah a biapi tukmi a si. Siangngakchia nih sianginn pakhat ah an duhning in fimnak an kawh khawhlo le an hmuhkhawhlo ahcun an duhnak hmun sianghleirun poah ah zalong tein donkhantu um loin thialnak nawl le kainak nawl an ngeih ding a si . Tu ah cun thialnak nawl kan ngei kan ti nain thialnak ding caah a herhmi tampi a um tik ah duhning in duhnak hmun poah ah i thial khawh a si tawn lo. Laitlang in Yangon thial duh cun Form (10) in thial a ngah asiloah Yangon ah “chungkhar milu cazin” nan ngeih a herh tibantukin theihhngalh pinak caa tampi a herh tawn tikah hi pawl zong hi dawnkhantu tiah kan ti khawh. A ruang cu Yangon ah chungkhar, chungkhat le theihhngalh a ngei lomi siangngakchia caah kha sianghleirun i an duhmi kai ding caah harnak tampi a um kho pin ah caan tampi zong a rau. Cu caah siangngakchia tamdeuh an kai duhnak hmun ah kai kho loin rikhihna tang i a ummi sianghleirun tu ah khan kai deuh a si tawn.

Tangka Chanbaunak

Sianghleirun kai khawhnak caah tangka hi hram pakhat a si ve. Cheukhat siangngakchia cu chungkhar sining ngeihmi nih a phanhlo ruang ah an duhnak hmun sianghleirun ah an kai kho tawn lo i an duhmi an cawng kho tawn lo. Sianginn a that le a chiat nak in tangka a tlo deuhnak hmun poah ah kaiter an si tawn. Cu caah phaisa chanbaunak nih hin kan duhnak hmun kai khawh nak caah le kan duhmi cawn khawhnak caah kamkhat in a donh ve.

Tanghra Awnnak Mark

Tampi kan chim cang bantukin tanghra camipuai phichuak zoh in nawlungeitu nih kainak le kai dingmi rikhiahpiak a simi nih hin siangngakchia duhthimnak a donh pin ah major thleidannak tiang a chuahpi khawh. Mark sangpi a hmumi hna nih mark niam in kai khawhmi (major niam tiah ruahmi) kha zeibang an duhmi le an zuammi a si ko zong ah an kai duh ti lo. A sang tiah ruahmi (mark sang in kai khawhmi) tu kha an duhmi a si thenglo zong ah an mark nih a phanh caah an kai. Cu bang in mark niamte a hmumi zong nih a kai duhmi kha a mark nih a phanh lo tik ah kai khawhnak an ngei ve tawn lo. Mark sang deuh in kai khawhmi poah kha a tha bik ah ruah an si i mark niam in lakmi major deuh poah kha cu kai lo ding phun ah ruah an si pin ah namneh deuh zong an si.

Zeibantuk kan duhmi major hmanh kha tanghra awnnak mark nih a phanhlo ahcun kainak nawl kan ngei lo. Cucu kan ram ah kan sining le dirhmun a si. Cucaah siangngakchia nih zalonnak kan ngeih deuhnak ding caah le duhthim in sianghleirun kan kaikhawhnak ding caah cun tanghra phichuak lawng zoh loin Entrance System zong hi a um ve a herh. Siangngakchia poah poah nih sianginn luhnak caah le an cawn duhmi cawn khawhnak ding caah tuahmi luhnak camipuai (entrance exam) kha zalong tein phitnak nawl an ngei lai i an awn ahcun khoika hmun sianghleirun poah ah an duhmi an kai khawh ding a si. Aruang cu a voikhatnak vanthatnak (chance) a simi tanghra ah a vanchiami siangakchia hna caah luhnak camipuai a um ahcun a a voihnihnak hun i zuam than khawhnak caantha an ngeih caah an i tinhmi (dream/goal) kha an hun sersiam khawh than. Cun siangngakchia nih an mah duhmi major i thim in phit a si tik ah thiamnak a ngeimi siangngakchia tampi an chuak deuh lai i fimthiamnak lei zong ah tampi kan thangcho deuh lai. Tanghra mark lawng in zoh ahcun zalong tein major thimnak nawl an ngeihlo tikah kan duhlomi major ngah a tam. Kan duhlomi kan cawn tikah kan thiam taktakmi a tlawm i fimthiamnak lei ah kan chanbau chin tawn. Cucaah Cozah nih pawlisi (policy) an thlen hlan chung poah cu mark hi sianghleirun le major i thimnak ah dawnkhantu a si peng rih ko lai.

Cawn Dingmi I Theih Chung Lonak

Tanghra kan hun awn bak in major pakhat nih zeipawl dah a biapi in cawn a si i ze dirhmun tiang dah siangngakchia a phanhpi khawh timi siangngakchia nih kan theihlo tik ah hi nih hin sianghleirun le major thimnak tampi a donhkhanh tawn. Cuticun, major hngalhnak (major awareness) a tlawm tuk rih tik ah mi tam deuh duhmi le kaimi major poah kha kan uar i a tha ah kan ruah. Kanmah nih zeidah kan kai zuammi a si taktak ti kan i ruat ti lo. Kan mah hlan in a rak kai cangmi le a dih cangmi kan u le nih a tha an timi maw asiloah hawile he bia i ruahnak in a tha, tiah ruahpuh mi major kha kan duh tibantuk le kan uarmi. Kan i zohchunmi

hna minung i an lakmi major kha duhpiak chih ve (a tha ah ruah) tibantuk a si tawn tik ah zeidah kan duh taktak timi lungthlehnak kan ngei kho tawn lo. Cu bang in cheukhat siangngakchia cu chungkhar nih forhfialnak le thapeknak nih kan duhmi i theih lonak le i fian tuk lonak zong nih major ah ilungsak lonak, major ithim sualnak tibantuk a chuahpi ve tawn. Cu caah cozah lei zong in siangngakchia nih an duhmi fiang tein an i theih khawh nak ding caah siangngakchia caa lawng si loin a ho poah nih relkhawh ding tiang in guideline tha tampi a chuah a herh asiloah awareness tampi a pek khawh a herh.

Cawn Duhmi Tak I Fian Lonak

Siangngakchia nih an cawng duhmi major taktak kan theih lo ning, a cunglei ah tampi kan van langhter cang. Nain, hika zawn ah tlawmpal telh chih ka duh.

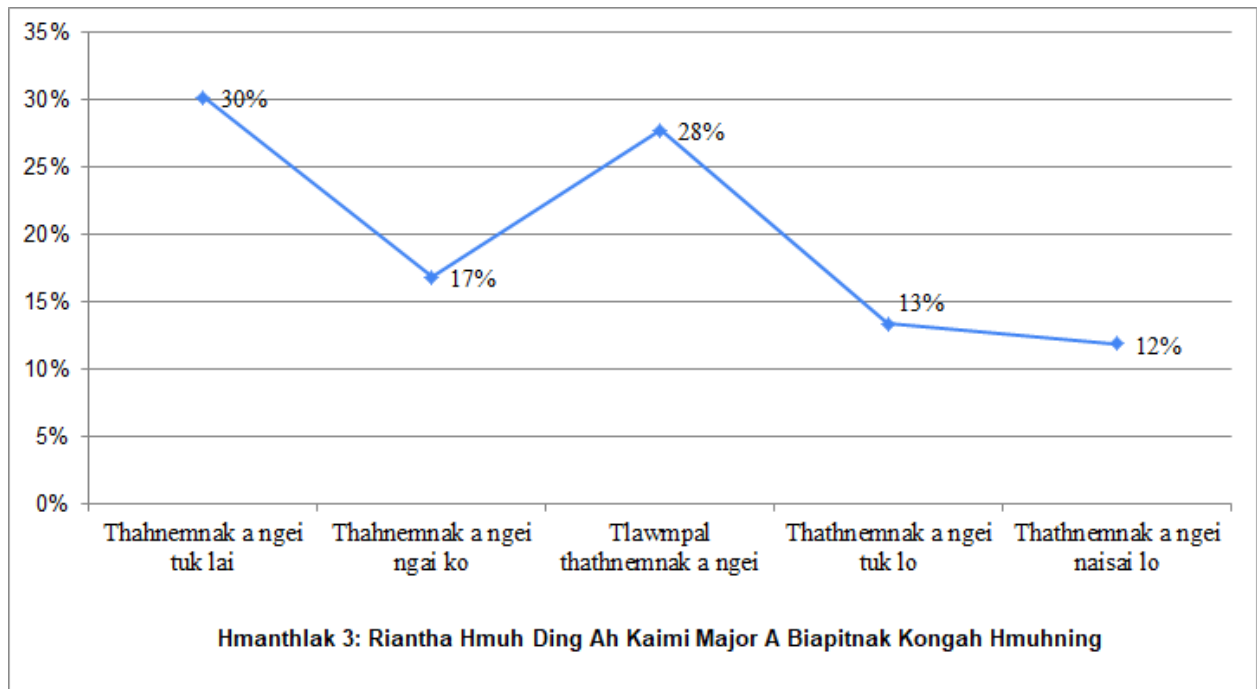
Voi tampi cu siangngakchia nih kan kai zuammi tha tein i ruat loin mah major ka lak ahcun ka di in mah rian ka ngah lai cuzat thlahlawh ka hmu lai tibantuk in major kan i thim. Kan duhmi taktak asi le silo kan ruat ti lo i kan i thei kho lo. Rian ngah fawimi major le kan duhmi kan pehtleihter asiloah a fawi lai, a tha lai tiah kan ruahmi kha kan duhmi ah kan canter tawn. Ruahdamhcianak kan rak ngeihmi zong nih hin kan duh taktakmi major a kan fianter tawn lo. Cucaah student hrim nih zeidah kan kai zuammi le kan duhmi asi tihi fiang tein kan i theih kan i fian hmasa a hau. Mah lawng ah a dikmi kan i thim khawh lai. Hibantuk ruangah sianghleirun kai hlan ah major theihternak a biapit khunnak cu a si.

Major A Biapitnak le Zuam Lomi Major Cawnnak Nih A Chuahpimi Chiatnak

Siangngakchia caah mah duhmi major cawn khawh hi sianghleirun kainak ah a biapi tukmi a si. A ruang cu siangngakchia nih an duhlomi major an cawn tik ah sianghleirun an kai chung vialte nuam lo in an caan an hman pin ah an hmuhkhawh ding fimthiamnak tampi zong an sung chih.

Tahchunnak ah siangngakchia pakhat nih sibawi tuan kha a ngakchiat lio tein a rak duhtukmi le a zuamtukmi a rak si hnga. Asinain a cozah nih major a sok tik ah a dangpi an rak pek caah mah siangngakchia kha aa tinhmi lam in a pialtak kho i ca a cawnnak ah vaivuanhna a chuah kho. A zuam lomi le a duhlomi major a si tik ah a cacawnnak ah thuk in a pil kho ti lai lo. Saya/ma te nih an chimhmi, an cawnpiaakmi a lung a lut kho ti lailo i aa lak kho ti lailo. Zuam duhnak le teirialnak a ngei ti lailo i a cawnmi a thiam taktak kho ti lailo. Cu nih cun sianginn kai zuam lonak le thathutnak a chuahpi than lai i a donghnak ah rithai (drug) hmang in sianginn kai phuaknak tiang a chuak khawh.

Cheukhat siangngakchia cu an duhlomi major an cawng nain degree ngah lak tiang an pehzulh khawh.

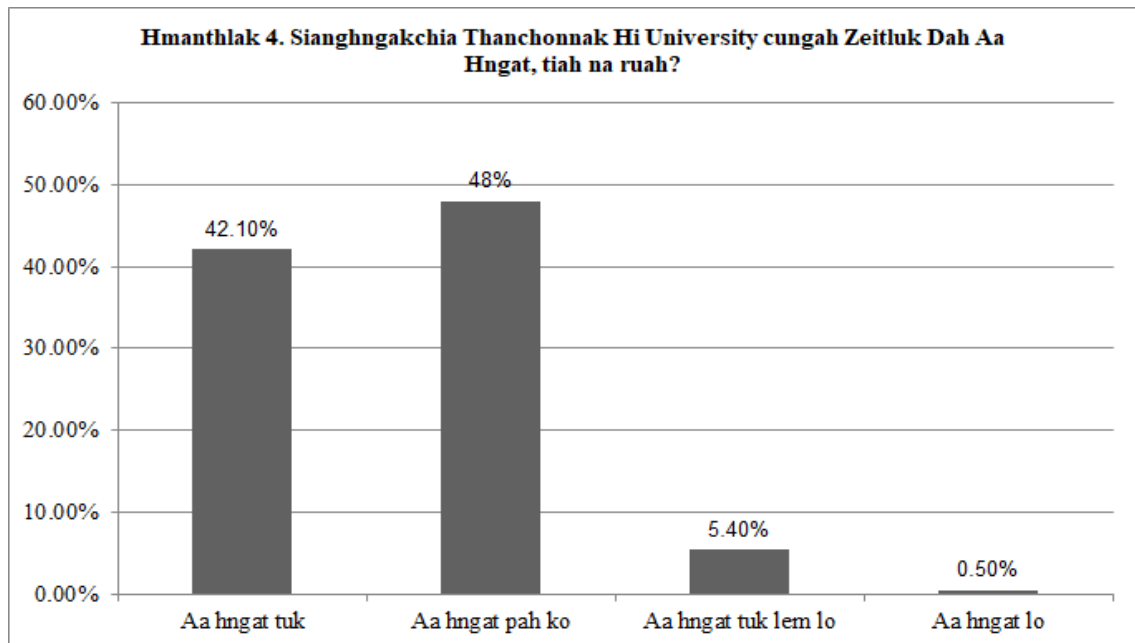
A cunglei hmanthlak kan zoh tik ah siangngakchia nih an cawnmi major he pehtlai in riantha hmuhding ah tampi ruahchannak an ngei tiah hmuhkhawh asi. Nain an zuamlomi major an cawn tik ah an i ruahchan ning in thil a cang tawn lo. Degree ngahnak menmen in sianginn an kai tik ah an cawnmi fiang tein an thei ti lo , an hmang kho ti lo i an cawnmi thathnemnak a ngei tawn lo. Degree min lawng an ngei i a phichuak umlo ah a cang tawn. Cu tik ah mah le mah zeihmanhlo ah i hmuhnak, mah le mah i lungsilonak le lungzornak hna zong an chuak tawn. Cucaah kan fimcawnnak ah ze i bantuk major kan lak, kan zuammi maw asi zuam lomi ti hi a rak biapi tuk.

Sianghleirun le Siangngakchia Thanchonak

Siangngakchia pakhat asiloah mino pakhat a thanchonak ding caah lam tampi a um. Cu chung ah sianghleirun kai hi lam pakhat a si ve . Micheu nih cun sianghleirun hi kai a haulo an ti . An ruahmi cu zeibantuk sianginn kan kai zong ah a donghnak kan i ruahchan cio mi cu riantuan le tangka kaw / hmuh a si ko an ti. Tangka tampi dih in kum saupi sianghleirun kan kai zong ah degree kan hmuhmi nih riantha a hmuh kho lo ah cun san a tlai hlei lo. Sianghleirun kai loin tangka hmuh khawh le rum khawh a si ko an ti.

Sinain minung kan nunnak ah phaisa in cawkhawh lomi thil tampi an um ve. Sianghleirun kan kai tik ah caa lawng si loin a danglei mino cawlcanghnak, siangngakchia cawlcanghnak ah kan i tel tum tik ah umtu hoiher, biachim ziaza tibantuk a lamkip in fimthiamnak a kan hmuhter . Caa kan cawnmi lawng si loin a lenglei theihhngalhnak zong tampi cawnchihnak hmun a si tik ah sianghleirun nih hin fimnak tampi a kan pek. Sianghleirun kaimi hna cu a kenkip in bochan an tlak, an ral a tha, mah le mah i zumhnak (self-confident) an ngei i mah le mah i uk khawhnak (self-control) zong an ngei deuh. Sianghleirun kainak in hmuhmi life experience hna hi a leng in hmuh khawhmi an si lo caah sianghleirun kai hi a sunglawi khun. A bik in cozah rian hmuhnak caah cun sianghleirun level in cawnmi le pekmi fimnak ngeih hi a herh.

A cunglei hmanthlak kan zoh tik ah sianghleirun siangngakchia 202 chung in 5.4% nih siangakchia thanchonak hi sianghleirun cung ah aa ngat tuk lem lo an ti . 42.1% le 48% nih aa ngat tuk ,aa ngat pah ko tiah an ti tik ah hi nih hin sianghleirun kai hi siangngakchia thanchonak caah a biapi tukmi a si kha a langhter.

Sianghleirun kai tik ah tinhmi ngei tein a kaimi an um bang in zeihmanh ruat set loin a kaimi zong an um ve thiamthiam. Zei ruang ah dah sianghleirun a kai ciocio mi ah an zunmi theipar aa dan tawn? Pakhatnak ah kan mah himhrim nih sianghleirun hi biapi ah kan chiah a hau. Kan kainak hmun hi a tlamtlingmi zong a si kho i a tlamtling lomi zong a si kho. Sianghleirun cu kan theih bang in a nungmi a si lo i a mah um in a ummi a si tik ah ze i tuk in a thami a si hmanh ah kan hman lo ah cun san a tlai lai lo. Mah tein thancho duh le duhlo cung ah tampi aa hngat. Kan mah pumpak in kan ngeih kho lomi thilri pawl kha sianghleirun nih a ngeih tik ah a hmangthiammi le tinhnak tha tein a ngeimi hna caah cun thanchonak caah sianghleirun hi bawmtu a si. Kan herhmi thilri rikhiapiak (resource limited) a si nain tha tein hman khawh cun i thatpi khawh a si. Voi tampi cu siangakchia lungthin ah sianginn nih tlamtling tein tuahpiak le ngeihpiak lawng kha kan i ruahchan tawn i kan mah nih kawl le tuah kan zuam ve tawn lo. Kan fimcawn ningcang le zultphung lawng kha sual kan phawt tawn i kan rian a simi ah kan daithlang tawn. Library dawh le tha ngeih kan duh nain a chung ummi cauk va rel le va kherhhlai vial ah kan tha a thu tawn. A chung ummi fimthiamnak nak in a huham, a rumra le a lenglang dawhnak sawhsawh tu kha kan buapi deuh tawn i kan uar deuh tawn. Sianginn nih tling tein thilri ngei hmanhseh kan mah nih hlathlai (explore) kan tuah ve lo ah cun san a tlai lai lo. Cu caah siangngakchia lungthin hrim ah zuam duhnak le mah tein cawn duhnak lungthin kan ngeih a hau. Kan mah nih a ummi chung in zeitluk dah kan kawl khawh, kan hmuh khawh timi hi theipar tha zuun khawhnak le thanchonak caah a biapi tukmi a rak si.

Kan mah zuamnak a biapit tuk bang in pahnihnak ah ze i banntuk sianginn kan kai ti zong hi a rak biapi tuk ve. A ruang cu zeitluk in zuamnak a ngeimi siangngakchia hna hmanh

kha an herh ning in sianginn nih thilri a ngeih ve lo i an duhning in fimnak a pek khawh hnalo ah cun thancho khawh ding tluk in an thangcho kho lai lo. Tahchunnak ah Chemistry major cu tuahnak (practice) tampi a herhmi major a si tik ah sianginn nih Chemistry he pehtlai in a herhmi thilri tling tein a ngeih ve a hau. Tuahnak he aa pehtlaimi thilri an ngeihlo ruang ah a cawn lawng tein an cawnpi hna ah cun siangngakchia nih an thiamkhawhding tiang in an thiam kho ti lai lo. Cucaah kan cawnnak sianghleirun hi a tlamtlingmi a si a herh ve.

A tawinak in chim ah cun sianghleirun cu zeizong kip cawnnak hmun le nutling, patling si khawhnak pumpak sersiamnak hmun (equipment place or learning ground)a si caah a biapi tuk . Cun sianghleirun nih a pekmi fimthiamnak theipartha kan hmuh khawhnak ding ah cun sianginn nih cawnnak ah a herhmi tlamtling in a ngeih a hau i siangngakchia zong nih felfai tein hlathlai (explore) tuah kan i zuam a herh ve. Mah pahnih aa bawmh lawng ah a thangchomi kan si kho lai.

Biafunnak

Sianghleirun hi kan chunmang kan sersiamnak hmun a si caah a tlamtlingmi asi a herh. Zuamnak a ngeimi siangngakchia hna hmanh kha an cawnmi he pehtlai in an hman duhmi thilri le an kaw l duhmi fimnak sianginn nih a ngeih lo tik ah an theihngalh le an hmuhton a tlawm, an ruahnak a bi, an thancho lamkal a nuar deuh i thancho khawh ding tluk in an thangcho kho ti lo. Siangngakchia nih an duhmi le an zuammi major pakhat i thim in cawn ti silo in voitam deuh cu an pekmi hna an cawn tik ah zuam duhnak lungthin an ngei ti lo, lungdonghnak, thathutnak a chuak tawn i an cawnmi an thiam taktak kho ti lo. Minung pakhat cio nih aa dang in tinhmi kan ngeih cio hna bang in cu kan i tinhmi kan sersiamnak ah lam tampi a ummi chung in lam pakhat i thimnak nawl kan ngeih a herh . Siangngakchia duhthimnak pek hi kutka tampi onhpiak bantuk a si caah a biapi tuk. An kai duhnak hmun le an cawn duhmi kha an fimthiamnak nih a phanh ah cun a karlak ah dawnkhantu um loin an kai khawh ding le an cawn khawh ding a si. Tu bantuk in cozah nih hmun rikhiahpiak le cawnter a si ah cun siangngakchia thanchonak a donh pin ah a thiam taktakmi le hman a tlak taktakmi siangngakchia an chuak kho lai lo. Cucaah fimthiamnak lei ah kan thancho deuhnak ding caah siangngakchia kha tlangkamh chung ah chiah si loin kutka tampi onhpiak an herh.

Chin University Student Organization Activities: A Case Study of Hakha University Student Organization

Ngun Len Zing⁶

Biahmaithi

Ram pakhat siloah miphun pakhat a thanchonak dingah fimthiamnak hi a biapi bikmi pakhat a si ve. Cuve bantukin fiamthiamnak sang a cawngmi sianghleirun pawl cawlcanghnak nih miphun pakhat i a hmailei kong a langhter ve. Cucaah, Hi dothlatnak ah nih ai timhmi cu Chin University Students pawl nih zatlangbu le sianghngakchia caah zeiset dah papek in an tuah bikmi a si, tihi a si. Cu dothlatnak caah Hakha University Student Organization (tuhnu: “HUSO” tiah ka tial lai) kha hmaithlak le zohchunh in Chin ramkulh Sianghleirun sianghngakchia bu hna nih zatlang le sianghngakchia caah zeidah an tuah bik, timi zoh kaa zuam. Hi dothlatnak ahhin *qualitative method* hman a si i sianghleirun siangngakchia bu chung ah rian a tuan liomi, a rak tuan balmi le tetumnak a ngeimi minung cheukhat interview tuah an si.

HUSO Thawhkehnak Tuanbia *Thwhkehnak Tuanbia Tawi*

Hakha Sianghleirun siangngakchia hawikomhnak tiin 1973 kum ah Hakha khua ah a rak i thawk. A ruang tampi ruang ah thazang a der chel, a thawh chel a rak si. Uknak a chiat ruang zong ah a karlak ah cawlcanghnak a um khawh lo caan zong a rak um tawn. Hakha Sianghleirun Siangngakchia Bu, Hakha University Student Fellowship(HUSF), tiin min zong a rak i thleng len. 2016-17 cacawm kum ah Hakha University Student Fellowship(HUSF) timi min cu Hakha University Student’s Organisation(HUSO) tiah bupi tonnak ah zapi hnathlak in rak thlen a si. HUSO cu Hakha le Myanmar chung sianghleirun a kai mi Hakha khuasa sianghleirun siangngakchia dihlak funtomnak bu pakhat a si. An hmuitinh, an rian tuannak, an cawlcanghnak le dangdang cu a tanglei ah ka rak langhter lai.

A Hmuitimh

“Use Your Talent For Your Nation” timi tlang tar cu HUSO i an hmuitimhnak ngan bik a si. Kan khua le ka ram a lam kip in thanchonak ding caah mifimthiam tampi kan herh tik ah a ho poh nih tuanvo kan ngei hna. Cutik ah Sianghleirun siangngakchia pumpak pakhat cio zong nih kan khua le kan ram caah santlaimi si ding in kan i zuam a herh. Pakhat le pakhat zong kan i bawmhchanh ding a si i HUSO nih an i timh mi tampi lak zong ah a tel ve. Khua pakhat thanchonak ding in pumpak pakhat lawng i zuam ngah lo i bu rian tuananak a biapi tuk. HUSO hruainak thawng in sianghleirun siangngakchia rian tuan tinak tampi a um. sianghleirun siangngakchia cacawnnak ah a thathnem ding in si seh, Tang 10 tang siangngakchia hna caah a leng lei fimthiamnak si seh, caholh, politics, leadership ti bantuk lei thanchonak caah si seh, zapi hrawm mi hmum hma thian limnak ding le a dang dang cawlcanghnak tam pi cu HUSO huainak in tuah mi an si . Mah ti rian tuan tinak thawng in pumpak thanchonak zong a chuah pi lai i khua le ram thanchonak lei zong ah a thathnem mi

⁶ Corresponding E-mail: ngunlenzing.2001@gmail.com

bu pakhat si ding in an i timh mi cu a si. Hmai lei ah cun *alamime* (sianghngakchia hlun pawl) hruainak zong in cozah he thil tha tuah ti zong an timh mi pakhat cu a si.

HUSO an rian tuannak pakhat cio ah a tlamtlinnak, a chanbaunak te te cu a tang lei ah ka rak langhter.

Hruaitu Thimnak le Phu Thithruaining (Structure)

Hruaitu chung ah hin President, Vice President 1, Vice President 2, Secretary, Assistant Secretary 1, Assistant Secretary 2, Treasurer, Assistant Treasurer 1, Assistant Treasurer 2 hna hi OB members chungtel a si. EC members tiin sangkip hruaitu pakhat le nu pakhat thiah a si leng ah sub-committee chung ah Literature Committee, Social and Culture Committee, Worship Committee le Sport Committee tiah phu ser a si.

OB members nih cun HUSO nih tuan a herh mi pawl cu OB tonnak ah an i ceih i EC meeting ah biatung (agenda) an chuah pi. EC tonnak ah cun cu agender pawl kha fiang deuh in ceih a si i bupi meeting ah biakhiahnak tuah a si. Bupi tonnak cu semester pakhat ah voikhat in kumkhat ah voihnih tuah a si. Semester pakhat chung riantuannak caah bupi meeting ah biakhiahnak tuah a si i cu biakhiahnak ning tein HUSO rain tuah nak cu OB members hruainak he zapi tuanti a si. Sub-committe pawl zong nih a herh ning tein OB he fawnh in hruainak an ngei ve. Kum donghnak ah cun hruaitu thimnak a um than i bupi meeting ah zapi lungtlinnak he OB tuantu ding in EC a rak tuan cia mi chung in thimthan a si. Sangkip zoh in rian a tuan kho deuh, tiah ruahmi minung kha EC caah thim than a si. HUSO nih by-law a ngei i cu by-law ning in thimnak tuah a si.

HUSO A Riantuannak

Sianghleirun Sianghngakchia Caah A Riantuannak

Sianghleirun Sianghngakchia nih dirh mi bu pakhat a si bantukin Sianghleirun Sianghngakchia thanchonak he pehtlai in HUSO nih a lam kip in an rian tuannak a um. Sianghngakchia an cacawnnak ah bawmtu pakhat a si ve mi major theihternak (major introduction) zong tanghra a awngka mi sianghleirun a kai ding mino caah tuah piak a si. A voithumnak an rak tuah cang i hmai lei ah pehzulh in tuah ding in an i tim nain Education System aa thlen ning cungah tampi aa hngat ve mi a si. HUSO nih nihin ni tiang a riantuannak zoh ahcun sianghleirun sianghngakchia hna nih an cacawnnak ah thahnemnak a ngei hnga ding thil tampi an tuah kho rih lo, major theihterhnak hi a bik in an tuah mi a si rih. Nain sianghleirun sianghngakchia caah hmai lei ahcun a dang dang tuah chap ding in saduhthah tampi an ngei ve.

Ca Le Nunphung Lei A Riantuannak

Literature Committee (Caholh Bu), Social and Culture Committee tiin sub-committee rian tuannak chung ah aa tel ve mi pakhat cu ca le nunphung lei riantuannak kong hi a si. 2019 ah a voi khatnak HUSO magazine caholh bu hruainak in an chuah khawh i cazual zarh khat voihnih in chuah a si. Mah hlan kum hna ah cun cazual lawng an rak chuah khawh nain pehzulh tein cun an rak chuah kho lo. 2019 thiamthiam ah Literature Committee le Social and

Culture Committee hruainak in a voikhatnak HUSO Caholh le Nunphung Ni tuah a si. Cu ni ahcun caholh lei le nungphung lei ah kan bochanmi kan nu le kan pa hna sawm an rak i biaruahnak in kan caholh a biapitnak kong le kan nungphung kilven a herhnak kong tam pi theihhngalhnak an kan pek.

Hawikawmhnak Le Theihhngalh Kauhternak (Fellowship and Awareness Program) ***Hawikawmhnak(Fellowship)***

Bu pakhat pehzulh tein rian tuan khawh nakding caah i hawikawmhnak hi a biatuk mi pakhat a si ve. Bu khat chung i kanmah le kanmah zong naihniam tein i hawikawmh a herh pinah a dangdang bu rian tuannak ah thanchonak ape kho dingmi kan nu kan pa, kan u le, Cozah, CSO ti bantu he pehtlai le hawikawmh zong a herh.

Cutik ah HUSO nih hawikawmhnak he pehtlai in kumfa te mi thar donnak (Fresher welcome) cu tuah a si. HUSO hmai lei riantuan ding ah thimmi hruaitu zong lunglawm tein don le cohlan a si. Bu rian tuannak ah siarem tein a ho poh an cawlcangh ngam nakding le sianghleirun sianghngakchia poh HUSO rian tuannak ah an chuah dih nakhnga sangkip len in sawmnak zong phawtzamh a rak si.

Cu leng ah kan innpa a simi Thlangtlang Sianghleirun Sianghngakchia hna zong he i hawikawmhnak cu tuah a si. Kan mipun le ram caah lungkhat tein rian tuanti khawh nakding zong ah peng kip um sianghleirun sianghngakchia tonnak; Chin University Students Fellowship(CUSF) ti zong in kumkhat voi khat khua khat hnu khua khat tuah a si. Cubantuk zong ah HUSO chungkhar pawl tampi nih cu an iteltum ve.

Theihhngalh Kauhternak(Awareness programme)

HUSO nih a lam kip in an rian tuannak ahhin sianghleirun sianghngakchia pawl theihhngalhnak a kauh deuh nakding caah khua an khan. Sianginn ah cawn a si lo mi ni fate kan nun ah a herh mi le hmai lei kan i timh mi ah a thatnem ding in theihhngalhnak a phunphun theih ding ah khua an khan.

Seminar and awareness programme cu current issues pawl cawnpiak ceihhmai ding in issues cio ah a cawnnak le hngalhnak a ngeimi kan nu, kan pa, kan u le cawmpiak nak in tuah a si. “Politics le leadership,” “Lairam thanchonak le mino,” “Mino le pawngkam zohkhanhnak,” “Youth and Politics” ti mi tlangtar pawl he seminar cu a voili tiang tuah a si cang.

A dangdang Cawlcanghnak

Sport day, thingkung cin, education awareness camp, fung kaw, hmunthor cher tibantuk in cawlcanghnak dangdang zong HUSO hruainak in tuah a si. HUSO rian tuannak ah papek in tuanmi cawlcanghnak lak ah Sport Day zong pakhat aa tel ve. Sport Committee hruainak in tuah a si i cu ni ah sangkip bawlung chuih zuamnak le volleyball zuamnak nuam tein tuah a si.

June thla chung ahcun HUSO thingkung cinni tiah a um i Rung Tlang ah lungrual tein cinti a si. Cin ciami thinkung zohkhenh kilvennak zong a um. Pawngkam thianhlim nakding zong ah lungrual tein hmunthur cher tinak zong a um.

Bu pakhat tluang tein rian tuan khawh nakding ah cun fund a herh tuk tikah HUSO fund kawlnak a um tawn. Cu tikah angki, zal tibantuk chuah in fund cu an kawl. Sathluak zuarnak in siseh, hlasak thiamthiam auh in show tuahnak in siseh, cabawm kholhna in siseh fund kawlnak tuah a si. Cu leng ah hmai lei HUSO hruaitu a si dingmi kan nau le caah ti in Education Awareness Camp cu HUSO hruainak in zarhkhat chung tuah a si. Cu camp ah cun siangin ah chimh a si lomi a leng lei fimthiamnak pawl chim a si. 2019 ah a voithumnak tuah dih a si. A dangdang meeting kai le cawlcanghna a thar tete cu a herh ning tein a karlak ah tuah a si.

Biafunnak

Kumkhat chung HUSO a rian tuannak le cawlcanghna ah aa timh ning tein a tuah khawh lo caan zeimaw zat cu a um len. Cu tikah tu kum ah tunh manh si lomi rian herh tete cu hmaikum ah tuan than a si tawn. Hmai lei ah pelzulh te tuah aa timhmi pawl cu Education awareness camp, Seminar, Major Introduction (Education System zoh in), le a dangdang activities hi a si. Hmai lei HUSO caah saduhthah an ngeih mi hna cu HUSO members poh nih politics kong theih deuh ding, Ca lei thancho nakding ah tam deuh in cawlcangh ding, Hakha he a pehtlaimi kongkau tampi ah HUSO zong nih hruai khawh ding, HUSO tiah dir peng ding (Non-partisan, autonomous), Cozah zong he pehtlai in ram caah thil tha tampi tuah ti ding, HUSO zung ngeih khawh le HUSO library ngeih khawh ding, ramdang um Chin mino bu pawl he pehtlaihna ngei in rian tuanti ding tibantuk in HUSO in hmailei caah saduhthahna tampi an ngei.

Tuition, Laksawng Pek le Sianghleiruun Fimcawnnak

Ngun San Aung⁷

Introduction

Sianginn kai in cawnmi fimthiamnak ahhin cusin (Tuition tiah a tanglei ahcun hman a si cang lai) chimh/kai hi a thatnak he thatlonak he a um i cucu nihin a bik in ram thangcho lio le thangcho rih lomi pawl nih buaipei cio mi thil pakhat a si. Cun a bik in ram thangcho lo pawl ahhin cachimtu le thawnawl ngei pawl kha camipuui awnnak le degree hmuhnak ah laksawng pek tibantuk zong tampi hmuh khawh a si. Tuition timi hi Europe ram hrawng ah a luancia kum 500 hrawng ah khan a rak ithawk ti a si. Cucu mirum nulepa nih fimthiamnak a ngeimi pawl kha man phalh in an inn ah auh i an fale cachimhter in a rak ithawk. Tuition cu sianginn kai timi a um hlan in aa thok cang ti a si. Tuition timi biafang hi Mirang biafang a si i Asia laifang ram pawl nih hin mah ram holh bantuk in a hmanngmi an tam. Hngalh khawhtawk purhdah mi chung in Tuition hi auhning aa dang cio; Tuluk nih Buxiban, Korea nih bagwon, Japan nih Juku, Turkey nih dersane, Ireland nih grind school, Greek le a kiangkap ram pawl nih Frontisteria, Cyprus nih parapedia, Egypt nih durus Khasusiyya tiin le Soviet Union (USSR) chungtel a rak simi pawl nih repetitorlik tiin an auh.

Mirang nih an hmannmi Tuition biafang hi kan zoh tikah sianginn kai man (Cacawn man) ti khi a sawh duhmi cu a si. Sihmanhsehlaw Myanmar ah Kawl holh/ca in hman a si tikah a sullam in kalpi loin a awchuah kha lak in Kawlca in tial a si i “Kyushin” ah aa chuah. Myanmar ram ummi hna nih Tuition timi ifianning cu sianginn cacawn caan leng ah a dang tein cawnchap mi Mirang in (Extra-Classes Tuition, Private Tutoring) mi khi a si. Cozah nih rammi vialte sianginn kai ding thirual a simi paoh cu a lak tein cozah sianginn ah cacawn khawhnak nawl a pek ko bu ah mah tangka pek in a lengah sianginn ca cawnchap kha nihin tiang Myanmar ram chungah hman peng mi tuition cu a si. Frontier Myanmar Thawngthanha nih cun, Tutition chimh hi Myanmar ram ah tangka hmuhnak rian ngan pakhat bantuk a si peng rih tiah a ti. Tutition chimh cu ram tampi ah (Myanmar telh in) cozah nih phung lutlo ah chiahami a si.

Cun siangngakchia nih cachimtu kha zeimaw ruachannak he laksawng pek timi kong le bang cu hlathlai le tial a um lo ti tluk a si caah hi hlathlainak (Research) nihhin Tuition le Laksawng pek nihhin sianghleiruun huap ah zeitluk in dah fimcawnnak a hnursuan i khatlei ah a thatnemnak tah ze pawl dah asi timi hmuhchuah le langhter ding aa tinhmi a si. Hi hlathlainak cu Chin ramkulh chaklei peng panga, Halkha, Thantlang, Falam, Tedim le Tonzang in siangngakchia tambik kainak Kalay University ah tuah a si. Biahal nak 20 a um i 2015-19 kar Kalay Univeristy ah a kaimi Siangngakchia 130 leng (Major kip) sinah hlathlainak tuah a si lengah Sianghleiruun ah ca a chim liomi Cachimtu minung 10 nak tlawm lo sinah an hmuhning hal in hlathlainak tuah a si. Cu biahalnak 20 cu a tlangpi in kan kawmh a si ahcun, “Tuition le Laksawng pek nih Sianghleiruun Fimcawnnak a chiatchuah maw a thatnemh dah?” ti khi a si.

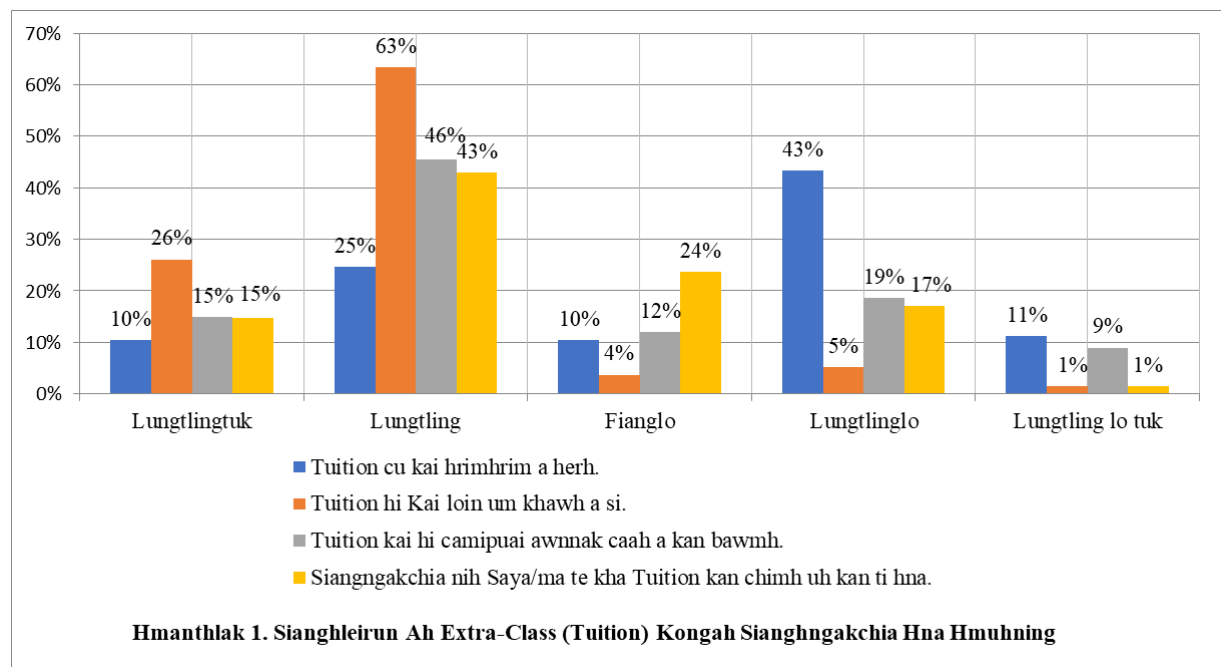
⁷ Corresponding E-mail: aungpaul9@gmail.com

A bik in hi hlathlainak nih aa tinhmi cu “Laimi tambik nih kan kainak Kalay Sianghleiruun ah Tuition le Laksawng pek nih siangngakchia fimcawnnak caah a chuahpimi rawhranlak le thatnak langhter in a tha deuhmi ruahnak chuahpi ding” timi a si i hi Research tuahnak ah hmanmi *Research Methodology* cu *Quantitative* le *Qualitative* cawhmi *Mixed Method* a si i cu *Methodology* chungah hmanmi method pawl cu *Semi-structured interview*, *Participant Observation* le *Questionnaire* hna an si.

Hi hlathlainak cu *Mixed-method* timi *methodology* pahnih komh hman in tuahmi a si i method ah *semi-structure interview*, *participant observation* le *questionnaire* hman in data khomh a si. Cun Tuition le Laksawng pek tiin thil phunhnh kha pakhat ah fonh in hlathlainak tuah a si i Tuition kong ah biahalnak 10 le Laksawng pek kongah biahalnak 10 tiin then a si. Cu ning tein a chuakmi Data hrilhfiahnak tuah tik zongah then a si lai i hmanghlak (graph) ah langhter ding in a phu tete then in hrilhfiahnak tuah a si lai.

Sianghleirun Ah Extra-Class (Tuition) Kongah Siangngakchia Hna Hmuhning

A tanglei hmanthlak ah langhter a si bantu in a pakhatnak biahalnak ah a lungtling lomi hi 43% an si i hi nih a sawhmi cu Tuition cu kai hrimhrim a herhmi a si lem lo a timi zatuak 43% an si tinak a si. 10% lawng nih ka lungtlingtuk kai a herh hrimhrim tiah an ti i 25% nih cun kai a herh tiah ka lungtling tiin an phit. 11% nih cun Tuition cu kai a herh hrimhrim ko timi cu ka lungtling lo tuk an ti i 10% nih ka lung fiang lo tiah an phit. Phunhnh in kan then a si ahcun Tuition cu kai a herh hrimhrim ko tiah 35% nih an ti i 53% nih cun a herh hrimhrim mi a si lo an ti.

Biahalnak pahnihnak cu tuition hi kai loin um khawh a si timi cungah hmuhning hnalnak a si i 1% nih ka lungtling lo tuk tiah an phit lio ah 63% nih cun ka lungtling ko, kai loin um khawh a si ko tiah an ti ve. Cun 5% nih ka lungtling lo tiah an ti i 26% nih hin ka lungtling tiah an phit, 4% cu a fiang lomi an si. Lung fian deuh nak in then a si ahcun 89%

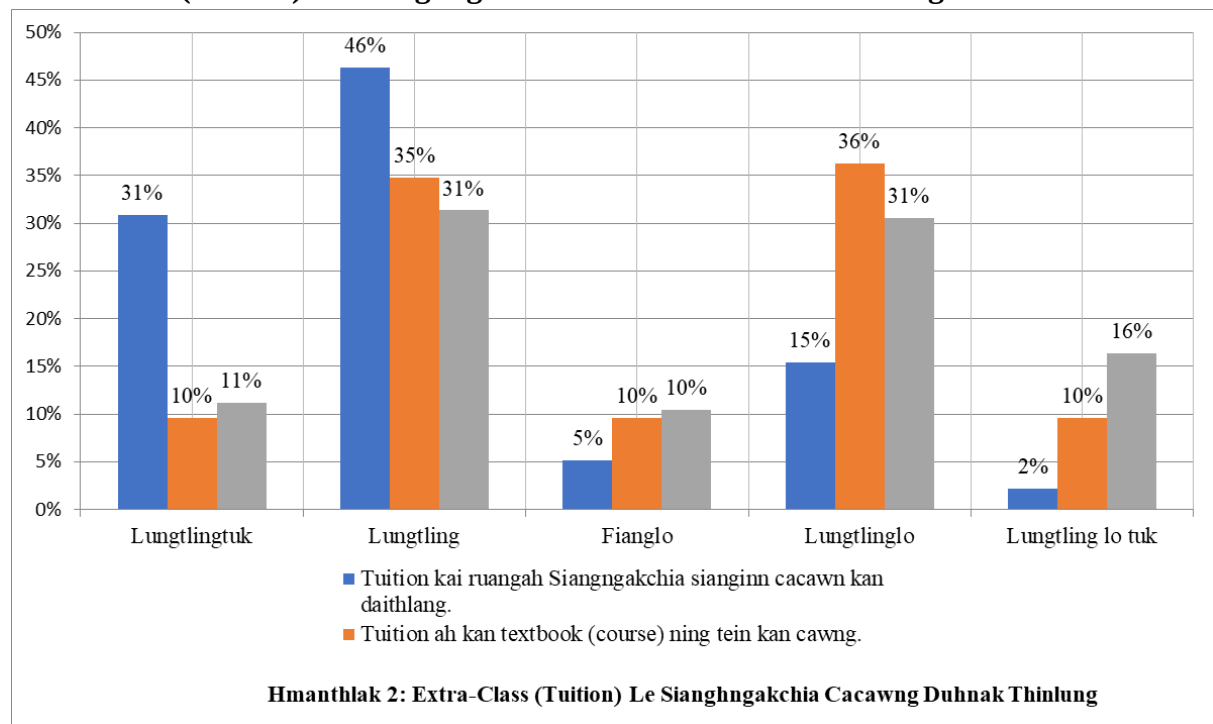
nih tuition hi kai loin um khawh a si siangngakchia nawl a si ko an ti i 6% lawng nih Tuition hi kai loin um khawh a si lo duh thimnak kan ngei lo kan duh lo zongah kai a hau tiah an ti.

Biahalnak pathumnak cu Tuition kai hi Camipuai awnnak caah a kan bawmh timi a si i 46% an lung a tling i 15% cu an lung a tling tuk. 19% nih ka lungtling lo an ti i 9% nih ka lungtling lo tuk an ti ve. A fiang lomi 12% an si. A huap in zoh tikah Tuition kai hi Camipuai awnnak caah a kan bawmtu a si ko a timi 61% an si i a kan bawm lo a timi 28% an si.

Palinak biahalnak cu Siangngakchia nih Saya/ma kha Tuition kan chim uh kan ti hna timi kongah lungtlin le tinlo halnak a si. 58% nih hihi a dik ko kan lungtling an ti i 18% nih cun ka lungtling lo an ti ve. A fianglo mi 24% an si.

Hi a cunglei ah an fiantermi biahalnak pali hi zoh chun tikah tuition kai hi siangngakchia nih camipuai awn duh ah tangka ikholh in Saya/ma te kha kan chim ko tiah timi a si ti kha fiang tein hmuh khawh a si. Cucu a dikfelmi fimthiamnak taktak ngeih khawhnak ding caah a thami thil a si maw ti bel cu siangngakchia nih ifian dawh an lo set lo.

Extra-Class (Tuition) Le Siangngakchia Cacawn Duhnak Thinlung

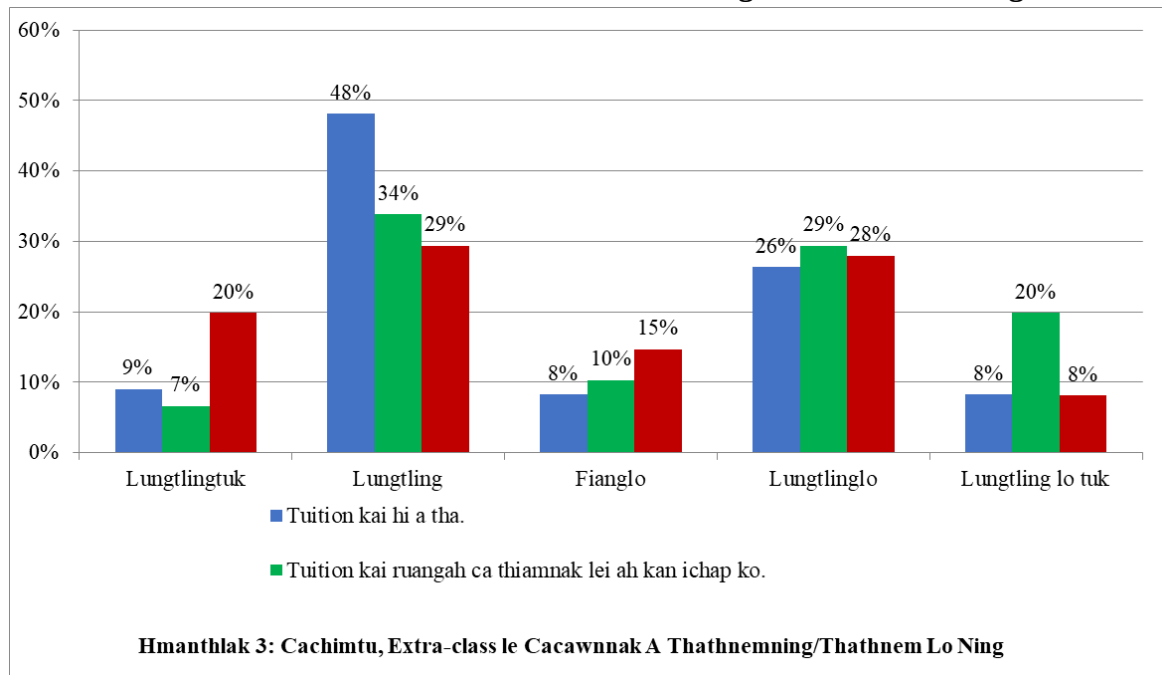
Panganak cu Tuition kai ruangah siangngakchia sianginn ah cacawn kan daithlang deuh timi kong ah a si i 77% nih kan daithlang deuh ko an ti i 17% lawng nih kan lungtling lo tuition kai ruangah sianginn ah cacawn kan daithlang deuh hlei lo tiah an ti. A fiang lomi 5% an si.

Paruknak biahalnak cu tuition ah course ning tein ca an chim hna maw chim hna lo timi a si i 46% nih cun tuition ahhin sianginn i cawn awk ding rikhihmi course ning tein kan cawng lo tiah an ti i 45% nih cun Tuition ah sianginn cawn awk ding course ning tein kan cawn ko tiah an ti ve. 10% nih cun ka fiang lo an ti. Pasarihnak cu Tuition ah cun Camipuai i hal dingmi lawng maw an chimh hna timi a si i 42% Tuition ah cun camipuai tik i hal dingmi

lawng an kan chimh ko tiah an ti. 10% cu an lung fiang lo i 47% nih cun a si lo, tuition ra dingmi lawng kan cawng lo tiah an ti.

Hika biahlanak pathum i siangngakchia nih an phitning hi a buaktlak in zoh tikah tuition kai nih siangngakchia ziaza tampi a hrawh ti khawh a si i cheukhat saya/ma te nih cun course ning tein an chim hna nain camipuai i a ra dingmi lawng a chimtu saya/ma zong an tampi timi hmuh khawh a si.

Cachimtu, Extra-class le Cacawnnak A Thathnemning/Thathnem Lo Ning

Biahalnak pariatnak cu tuition kai hi a tha timi cungah lungtlin le tlinlo halnak a si. 57% nih Tuition kai hi a tha an ti i 34% nih a tha lo tiah an ti. 8% cu ka fiang lo a timi an si. Pakuanak cu Tuition kai ruangah siangngakchia cathiamnak an ichap maw chap lo timi a si i 41% nih cun kan ichap ko an ti lioah 49% nih kan ichap lo an ti ve. 10% nih ka fiang lo tiah an phit.

Tuition chimh ruangah saya/ma te cacawnnak khan chung cachimh an daithlang deuh ko timi kongah lungtlin le tlinlo biahalnak cu 49% nih a dik kan lung a tling, an daithlang deuh ko an ti i 36% nih cun an daithlang deuh hlei lo tiah an ti. 15% cu ka fiang lo a timi an si.

Mi tam deuh ngaingai nih tuition kai hi a tha an ti nain tuition kai in thiamnak kaa chap lo a timi an tam deuh lila hoi, cun, tuition ruangah siangngakchia lawng hlah saya/ma te zong sianginn ah cachimh an daithlang deuh ko tiah mi tam deuh nih an phit fawn. Cucaah thiamnak zong ichap lem lo, siangngakchia le sayate zong daithlan deuhnak a chuahpi tu camipuai awnnak ca men i a thahnemmi tuition kai cu fimcawnnak ah a thahnem mi a si taktak maw ti cu fak piin ruah hau thil ah a cang.

Extra-class (Tuition) Siangngakchia Hmuhning Zohthannak

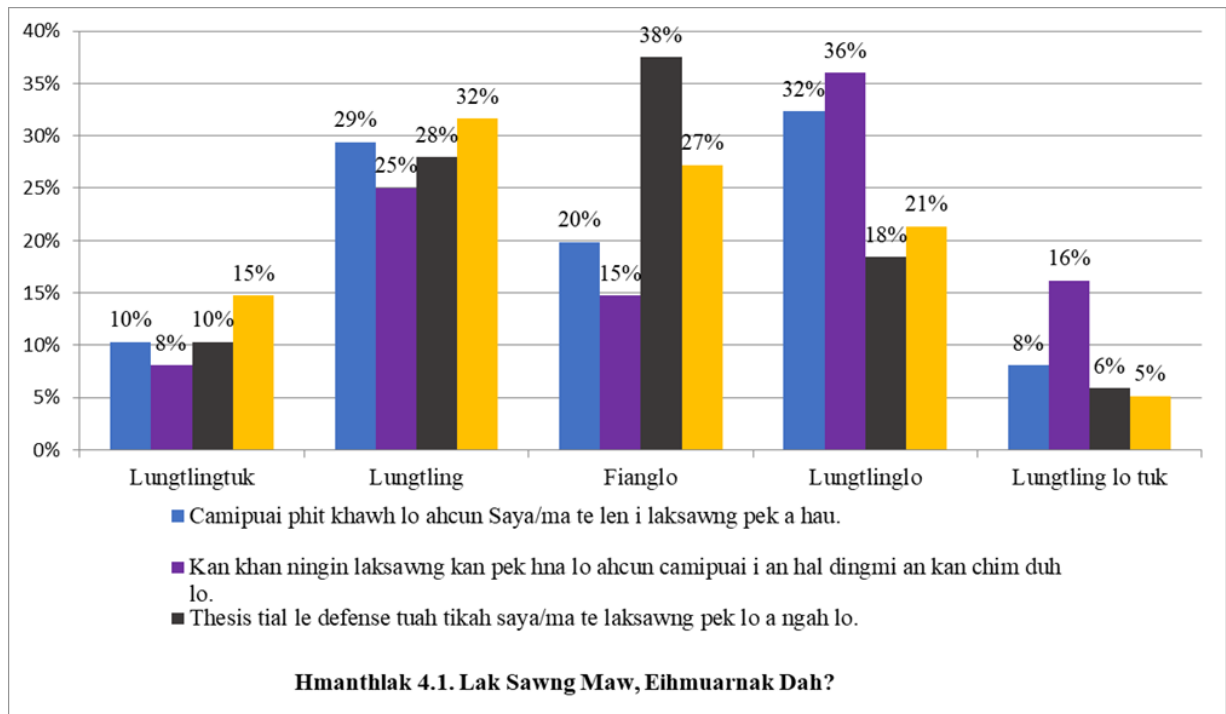
Biahalnak pakhat hnu pakhat zoh le hrilfiahnak a si hnu ah Tuition kongah zeitindah siangngakchia nih an hmuhning a si timi cu a tlangpi in fianhnak tuah than a si.

Hmasabik biahalnak pathum zoh tikah Tuition nih saya/ma te nih an tuah i siangngakchia kha duh zong duh lo zongah kaiter ti bantuk a si lo i siangsangruun in a tanglei huap ah a cangmi bantuk zong a si lo ti a fiang. Kai loin um khawhmi zong a si. Kai hrimhrim ding timi zong a si lo ti kha a lang.

Asiah, Tuition i an cacawning hlathlainak tuah tikah 46% nih course ning tein kan cawng lo an ti i 47% nih camipuai tik i hal ding mi deuh lawng an kan chimh tiah an ti. 45% nih cun course ning tein kan cawng ko an ti ve. Tuition hi a tha maw ti ahcun 57% nih a tha an ti i 34% nih a tha lo an ti. Tuition hi a tha ko ti ahcun Tuition kainak in cathiamnak ah ichapnak a um maw ti a si tikah 41% nih cun kan ichap ko an ti i 49% nih kan ichap hlei lo an ti. Tuition ruangah sianginn ah siangngakchia siseh saya/ma te siseh cacawn, cachimh ning daithlan deuhnak a um maw timi cu 77% nih siangngakchia hi tuition ruangah sianginn ah cacawn kan daithlang deuh hrimhrim an ti 17% lawng nih kan daithlang deuh hlei lo an ti. Cun, 49% nih saya/ma te zong tuition ruang ahhin sianginn ah cachimh an daithlang deuh ko an ti i 36% nih cun an daithlang deuh hlei lo an ti. Hi vialte kan zoh tikah Course ning tein cawn a si lo, camipuai i a ra ding deuh kha chimh an si cacawn zong an daithlang deuh, cachimh zong an daithlang deuh i thiamnak zong ichap a um tuk lo. Tuition hi a tha maw ti tikah a tha lo timi nih a tei hoi cuti a si ah ziah Siangngakchia nih tangka kholh in saya/ma te kha tuition kan chim uh an ti hna timi kha a phi ruah hau a si cang. Cucaah tuition kai nih hin camipuai awnnak caah siangngakchia a thathnemh hna maw timi biahalnak cu 61% nih a thahnem an ti 28% nih a thahnem lo an ti. Cucaah, tuition kai hi zeidang dang ruang nakin camipuai awnnak caah siangngakchia nih an kaimi a si tiah hi hlathlainak ningin chim khawh a si.

Laksawng Maw, Eihmuarnak Dah?

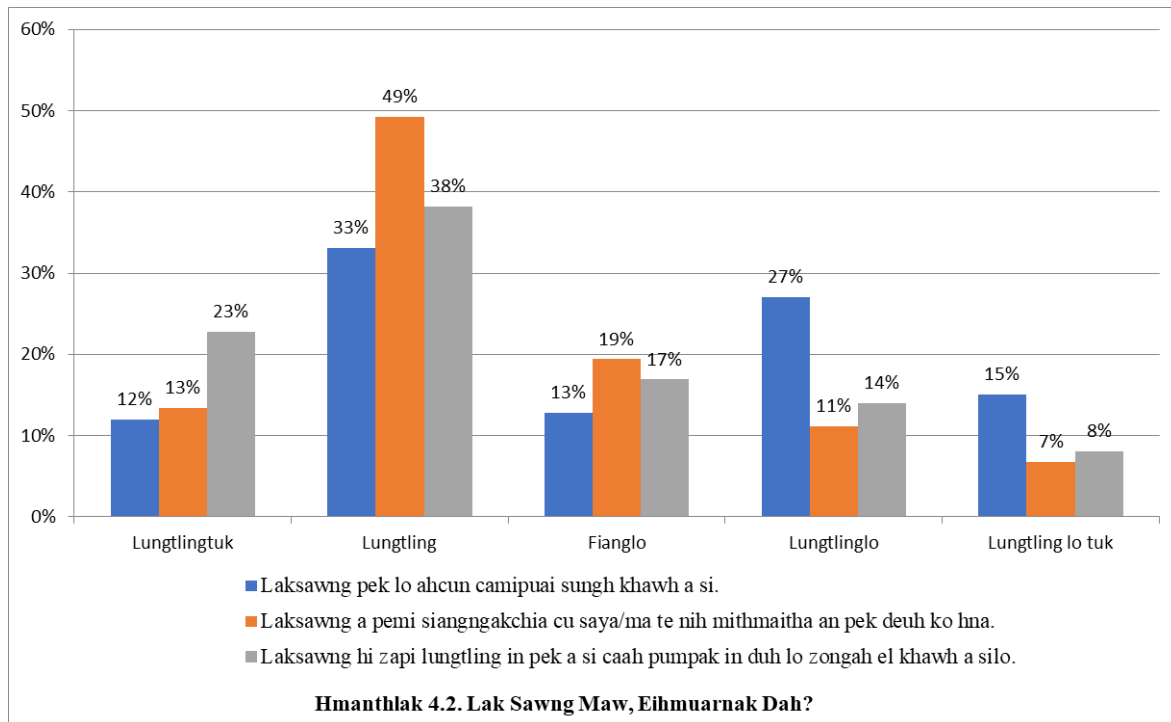
Biahalnak 20 chung in dothnihnak cu laksawng pek kong a si. Biahalnak number 11 cu Camipuai phit khawh lo tikah saya/ma te len in laksawng pek a hau timi kongah an lungtlin le tlinlo halnak a si i 10% nih a tlingtuk an ti i 29% nih ka lungtling an ti. 32% nih ka lungtling lo an ti i 8% nih ka lungtling lo tuk an ti. 20% nih cun ka lung fiang lo an ti. A huap in zoh tikah 39% nih a dik tiah an cohlan i 40% nih a dik lo an ti ve. Cun, 12nak cu kan khan ningin laksawng kan pek hna lo ahcun camipuai i hal dingmi an kan chim duh lo timi a si. 8% nih ka lungtling tuk hihi a dikmi a si ko an ti i 25% nih ka lungtling an ti. 36% nih ka lungtling lo an ti i 16% nih ka lungtling lotuk an ti ve. A fiang lomi 15% an si. A huap in zoh ahcun 33% nih laksawng kan pek hna lo ahcun camipuai i an kan hal dingmi an kan chimh duh lo caah laksawng pek a hau an ti i 52% nih cun a si lo an ti.

Biahlanak 13nak cu thesis tial le defense tuah tikah saya/ma te laksawng pek lo a ngah lo timi kongah 10% nih ka lung a tlingtuk pek lo a ngah bak lo an ti i 28% nih ka lungtling an ti. 18% nih cun ka lungtling lo an ti i 6% nih ka lungtling lo tuk an ti. A fiang lomi 38% an si. A fianglomi hitluk an tamnak a ruang hi hlathlainak ca biahalnak hi a huap piin hal dih an si tikah thesis a tial rih lomi asilole Master a kai lomi pawl an tam deuh caah a si. Cucaah 38% nih cun thesis tial le defense tuah tikah saya/ma te laksawng pek an hau hrimhrim an ti lio ah 24% nih cun a hau lo an ti ve. 14nak cu, term paper tuah tikah saya/ma te laksawng pek hrimhrim an hau timi cu 15% nih ka lungtlingtuk an ti i 32% nih ka lungtling tiah an ti. A lungtling lomi 21% an si i 5% nih cun ka lungtling lo tuk an ti. A fiang lomi 27% an si. A fianglomi an tamtuknak a ruang cu term paper a tial rihlomi an tam caah a si ti khaw a si. 47% nih term paper tuah tikah saya/ma te laksawng pek hrimhrim a hau tiah an ti lio ah 26% lawng nih pek a hau lo an ti.

Camipuai phit khawh lo tikah saya/ma te len hi a hau lo a thahnem lo a timi an tam deuh nain cu bantuk kutput he len i camipuai awnnak caah bawmhhal cu siangngakchia le saya/ma te kar ah a um pah ko timi hmuh khawh a si. Thesis tial le defense tuah tik ahhin *extra-reader* an ti hna i Kalay University ah a tuan lio mi lengah sianginn dang in saya te auhmi an um. Cu hna pawl an tlunkalnak le an eidin vialte cu thesis tialtu siangngakchia nih tangka ithawh in liam dih a si. Cu lengah Kalay ah um chungah an duh biknak hmun nuam ah motor hlan in vahpi an si rih. Hihi *extra-reader* pawl caah an dihmi a si i cu anmah sianginn saya/ma te laksawng an pekmi hna le eidin tirawl an danghmi hna aa tel rih lo. Cheukhat major cu siangngakchia pahnih te lawng master a kai mi an si tikah thesis an tial le defense tuah tikah tangka tamtuk an dih. Cheukhat cu minung an tam deuh caah tlawmdeuh an dih ve. Term paper hi a phuphu in tialter an si i supervisor (bawmtu) pakhat nih phu khat tlaih a si. Tlangtar thok in saya te nih thimpiak a si i a tial zong tam deuh cu saya/ma te nih tialpiak an si. A donghnak an rel ni ah professor telh in saya/ma dangdang zong dangh chih an si.

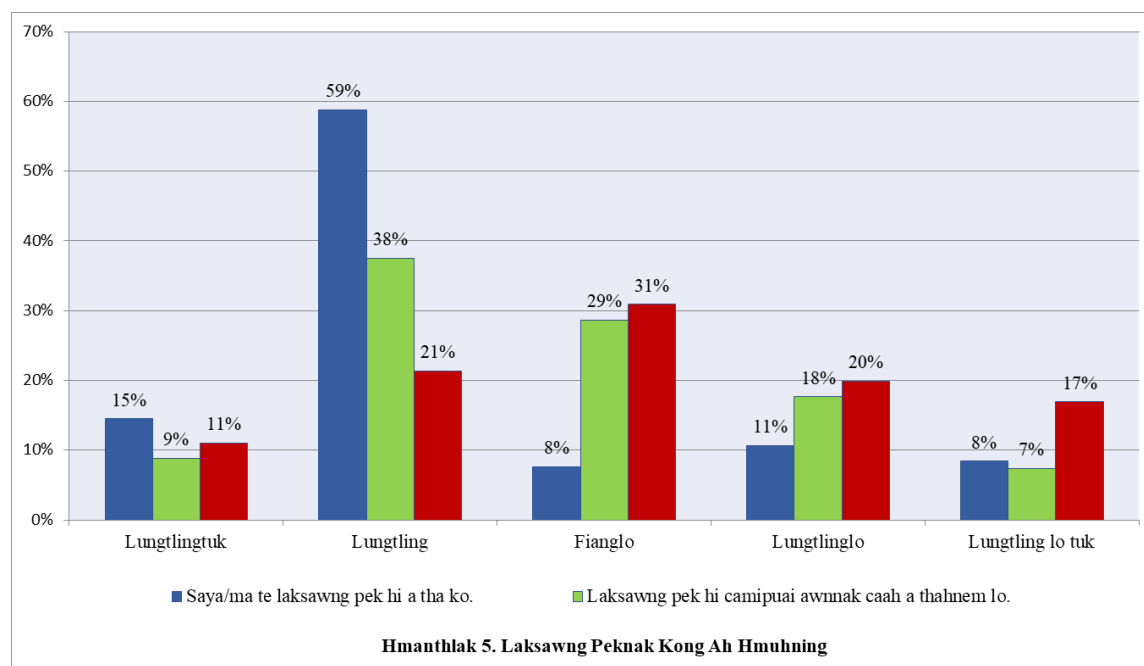
Laksawng pek a um rih lengah term paper tial piaktu saya/ma te zong kha laksawng pek a si hoi. Hi kongah saya/ma te ton biaruah mi chungin a tam deuh nih cun “anmah tein tialter ahcun kum dih tiang zongah an lim lai lo. Thesis zong cu thiam si ko amah te aa tial khomi an um lo ti tluk a si. Cun, thesis tial tikah rawldangh le supervisor laksawng pek ti bantuk cu khuazei paoh ah an tuah ciomi a si ko” tiah an chim.

15nak cu, laksawng pek lo ahcun camipuai sungh khawh a si timi cu 12% nih ka lungtling tuk an ti i 33% nih ka lungtling an ti. 27% nih cun ka lungtling lo an ti i 15% nih ka lungtling lo tuk an ti ve. 13% cu a fiang lomi an si. A huap in zoh tikah 45% nih an lung a tling i 42% nih an lung a tlin lo caah laksawng pek lo ahcun camipuai sungh khawh a si timi cu mi tam deuh nih a dik tiah an pom tinak a si. Biahlnak 16nak, laksawng a pemi siangngakchia cu saya/ma te nih mithmai tha an pek deuh ko hna timi cu 13% nih ka lungtling tuk an ti i 49% nih ka lungtling an ti. 19% hi a fianglomi an si i 11% nih ka lungtling lo an ti, 7% nih ka lungtling lotuk an ti. Fonh ahcun 62% nih hihi cu a dik an ti i 18% lawng nih a dik lo an ti caah thenthum thenhnhik nak tam nih a dik tiah an pom tinak a si. Biahlnak 17nak, laksawng hi zapi lungtling in pek a si caah pumpak in duh lo zongah el khawh a si lo timi cu 23% nih ka lungtling tuk an ti i 38% nih ka lungtling an ti lio ah 14% nih ka lungtling lo an i 8% nih ka lungtling lotuk an ti ve. Cucaah thenthum ah thenhnhik uak nih hihi cu a dik ko an ti tinak a si.

Cucaah hi biahlnak pathum i a phi chuak cu laksawng a pemi siangngakchia cu saya/ma te nih mithmai tha an pek deuh hrihrim hna i laksawng hi a khan ning deuh in pek a si caah pumpak in pek a duhlomi zong nih el khawh a si lo pinah laksawng pek lo ahcun camipuai tiang sungh khawh a si tiah siangngakchia nih an hmuhning an chimmi a si. Cucu zoh tikah laksawng pek kan timi hi zikhawh eihmuarnak phunkhat a si ti usilaw a palh lai lo ti khawh a si.

Saya/mah Laksawng Peknak Kong Ah Hmuhning Cheukhat

18nak, saya/ma te laksawng pek hi a tha ko timi cu 15% nih ka lungtling tuk an ti i 59% nih ka lungtling an ti lio ah 11% nih ka lungtling lo an ti i 8% nih ka lungtling lotuk an ti ve. 8% hi a fianglo mi an si. Cucaah a huap in zoh a si ahcun 74% nih an lungtling i 19% nih lungtlinglo an ti caah thenli ah thenthum nih saya/mah te laksawng pek hi a tha ko tiah an pom tinak a si.

19nak, laksawng pek hi camipuai awnnak caah a thahnem lo timi cu 9% nih ka lungtling tuk an ti i 38% nih ka lungtling an ti. A fiang lomi 29% an si. 18% nih ka lungtling lo an ti i 7% nih ka lungtling lotuk an ti. A dihlak huap in zoh tikah laksawng pek hi camipuai awnnak caah a thahnem lo tiin a pommi hi letkhat dengmang in an tam deuh.

Biahalnak 20nak, laksawng pek nih fimcawnnak a hnursuan timi cu 11% nih ka lungtling tuk an ti i 21% nih ka lungtling an ti. 20% nih ka lungtling lo an ti i 17% nih ka lungtling lotuk an ti. A huap in zoh tikah 32% nih laksawng pek nih hin fimcawnnak a hnursuan ko tiah an pom i 37% nih cun a hnursuang lo an ti lio ah 31% nih cun a hnursuan le suan lo kan ifiang lo tiah an ti ve.

Hi vialte kan zoh tikah siangngakchia nih saya/mah te laksawng pek hi a tha an ti deuh ngawt cio. A tha lo a timi nakin a tha a timi lethum in an tam deuh. Camipuai awnnak caah cun laksawng pek hi a thahnem lo tiah a pommi hi a thahnem a timi nakin a let in an tam deuh hoi. Asinain, a cunglei biahalnak 15nak ah laksawng pek lo ahcun camipuai sungkhawh asi maw timi cu a tam deuh nih a si ko, laksawng pek lo ahcun camipuai sungkhawh a si an ti ve fawn. Sihmanhsehlaw, laksawng pek timi nih hin fimcawnnak hi a hnur lo tiah mi tam deuh nih an ruah hoi. Cucu siangngakchia hna lungput le khuaruahning kongah biahalnak tuah awk thil a tam ngai.

Saya/mah Laksawng Peknak Kong Hmuhning Zohthannak

A dothnihnak ah laksawng pek kong he pehtlai in Siangngakchia nih biahalnak an phit ning zoh tikah zeiruangah dah Saya/ma te laksawng an pek hna timi hmuh khawh a si.

Khan ning piin laksawng pek lo ahcun campuai lai ah ca zoh awk an kan chim duh lo timi kongah cun 52% nih a dik lo an ti i 33% nih a dik ko laksawng kan pek hna lo ahcun campuai a ra ding an kan chim duh lo an ti. Campuai phit khawh lo tikah laksawng iput in saya/ma te len a hau timi cu 40% nih an pom lo nain 39% nih a hau ko an ti ve. Laksawng hi zapi lungtling in ceihkhan i pek a si tikah pumpak in kei cu ka duh lo ti zongah el khawh a si lo i tangka thawh ve hrimhrim a hau ko tiah 61% nih cun an ti nain 22% nih cun cuticun a si lem lo duh lo ahcun pek loin um khawh a si ko an ti ve. Cun, Campuai awnnak caah laksawng pek hi a thahnem maw timi kongah 47% nih a thanhnem lo an i 25% nih cun a thahnem an ti. Asinain, laksawng pek lo ahcun campuai sungh khawh a si maw ti tikah 45% nih a si laksawng pek lo ahcun sungh khawh a si an ti i 42% nih cun a si lo laksawng pek lo ruangah sungh khawh a sinak a um hlei lo an ti. Laksawng a pemi siangngakchia cu saya/ma te nih hawi nakin mithmaitha an pek deuh ko hna tiah 62% nih an ti nain 18% nih cun an pe deuh hlei hna lo an ti ve. Cun thesis tial le defense tuah tikah saya/mah te laksawng pek lo a ngah lo tiah 38% nih an chim i 24% nih cun a hau lo tiah an chim ve. Cu ve bantuuk in term paper tuah tik zongah saya/ma te hi laksawng pek an hau hrimhrim ko tiah 47% nih an ti i 26% nih cun an hau lo tiah an ti. Cuti asi ahcun, laksawng pek nih hin fimcawnnak a hnursuang kun maw timi cu 22% nih a si a hnursuan an ti nain 37% nih a hnursuang lo an ti. Hi kongah 31% cu a hnursuan le hnursuanlo ka fiang lo a timi an si. Cucaah siangngakchia chung in biahalnak tuahmi lak ah 74% nih laksawng pek hi a tha an ti i 19% lawng nih a tha lo tiah an ti. Hi biahalnak an phitmi in a chuakmi a phihna zoh tikah laksawng pek hi siangngakchia nih felfai tein sianginn kai, cacawn ca zoh lem loin le campuai zaangdam tein awn duh ruangah zapi huap in tangka ikholh i tuah lengmangmi thil a si timi hmuh khawh a si.

Biafunnak

Tuition chimh hi siangsangrun in a tanglei fimcawnnak ahcun a sifah ruangah cachimtu thlahlawh a zaa tawh in a pe kho lomi ram lawngah siloin ram thangcho tiah ruahmi hmun tampi zongah a cang vemi a si lengah pumpak nih sianginn dirh in tangka tampi lak in siangngakchia sianginn kaiter zong kha tuition kai kongah an ceihhmaimi ah aa tel. Asinain, ramdang he ilo loin Myanmar ram chungah cun sianghleirun huap ah campuai a naih (thlakhat aa duh hrawng) in siangngakchia nih tangka ikholh i saya/ma te kha tuition kan chim ko uh tiah len an si. Cheukhat cu tuition kai lem loin tuition kai man zat kha tangka pek ti bantuuk zong a um. Tuition kai zong kai lo zongah campuai phit khawh lo ahcun saya/mah a hlei in professor (Department lutlai) kha laksawng he lenkai lengmang a si.

Cawn awk ding a herh tluk in cawn lo, campuai lai ah a ra dingmi chimh i cu te lawng cu zoh, cu bu zongah campuai phit khawh lo ahcun saya/mah te lenkai in laksawng pek i campuai awn timi sining tangah fimnak a cawngmi siangngakchia le a chimtu hna cu

ibiataknak le a herhmi fimthiamnak a tam lei pang in hmuhtheih khawh nakding ah an daithlang deuh hrimhrim ti kha fiang tein hmuh khawh a si. Cuticun a kal lengmang tikah term paper tuah le thesis tial caan a phak tikah mah tein an tial thiam ti lo. Bawmtu (Supervisor) nih tial piak or tial pi a hau cang. Laksawng pek ti a si i saya/ma te nih duh chung in hal zongah siangngakchia nih el ngamnak a tlawm. Degree cu hmuh duh a si fawn tikah an chimning paoh in tuah a hau ko timi dirhmun ah a dirmi siangngakchia an tam tuk. Tuition zong cu siangngakchia nih kan chim uh ti sihlahsehlaw cozah zong nih a phih i phung ninglo ah a chiahmi tuition hi saya/mah te zong nih an tuah in siangngakchia an au ngam hna hnga lo ti hi biahal mi cachimtu pawl chimmi tuaktan chun in hrihdah khawh a si.

Cucaah Kalay University i tuition kai le siangngakchia nih saya/mah te laksawng pek timi hi fimthiamnak ah ichapnak ca le saya/mah upatnak caah tuahmi thil siloin fawi tein degree hmuhnak men ah tuahmi a si ti cu hi research nih fiang tein a langhter. Hi nih hin Chin ram fimcawnnak tampi a hnursuan tikah aa pehtlai colh mi cu fimthiamnak tak a ngei i bochan a tlakmi mino milu aa tlawm, zungah bochan a tlak i dirhmun sang tiang a tlai kho dingmi Chinmi mino aa tlawm, thiamnak ngei set loin sianginn a dihmi nih zung rian a luh tikah ziknawh le eihmuarnak zong a hrin i chawlehthalnak le zatlang thanchonak zongah fimthiamnak a ngei taktak mi mino chambaunak a chuahpi. Cucaah, nihin i Kalay University ah tuah cuahmah rihmi tuition kai le laksawng pek hi cunglei upa thawnawl ngei thok in a kai liomi siangngakchia le cachim liomi saya/ma hrimhrim nih ram le miphun dawtnak he doh a herhmi thil a si.

Hakha College Ah Tuition A Umnak Nih Siangngakchia Fimcawnnak Caah Zeidah A Chuahter

Biak Lian Thawng⁸

Abstract

Mah research nih aa timh mi cu Hakha College i sianginn a kai liomi siangngakchia hna nih tuition a um mi hi kan ca cawnnak ah thatnak maw a chuahpi chiatnak timi le tuition a ummi hi kan herh tak maw herh tak lo timi theih duh nak ah a si. Mah ah hin a bik in biahalnak pa li in ka then i (1) nak ah tuition um mi hi cathiam deuh nak ah a kan bawm ma, (2) nak ah tuition kan kai hnueh ah ca lei in teimak nak kan ngei deuh ma, (3) nak ah tuition hi cammipuai awn duh nak ah caah ma kan kai ti mi le (4) ah tuition hi siangngakchia nih kan tuah piak hrim uh tiah kan nawl hna ma ti mi an si i a za te bia hal nak (20) a tel. Ka bia hal nak pawl ah siangngakchia hna nih an hmuh ning an langhter mi kan zoh tik ah a tam deuh nih cun tuition hi kan caah tha hnem nak a um theng lo cammipuai awn duh nak men ah kan kai tiah an langhter mi hi hmuh khawh a si.

Introduction

Kan Myanmar ram le kannih Laitlang lei i university ah siseh State school saingniamrun ah siseh tuition kan timi ahhin tlawmpal te langhter ta ka duh. A hmasabik ah ram dang nih tuition an timi hi cu university ah siseh saingniamrun ah siseh a khan chung bak i an cawnmi bak hi a si. Asinain kannih kawlrām i tuition kan timi hi cu cozah nih sianginn chung bak ah cawn ding tiah a pekmi bak kha a leng ah thla hlawh tampi pek in a hlei in an chimhmi hna si. Cu caah kannih Myanmar um siangngakchia nih zeiruung ah tuition kan kai timi le nu le pa hna nih siseh sianginn i cachimtu saya/ma nih siseh zeitin dah an hmuh timi kha a tang lei ah tlawm pal te langhter ka duh.

Laitlang ah siangngakchia tam deuh nih zeiruung ahdah tuition an kai ti mi hi hal awk tha ngai biahalnak pakhat a si. Myanmar ram siangngakchia tam deuh hi ngakchiat tein tuition a kaimi deuh lawngte si a si. A ruang cu sianginn ah saya/ma te nih tling te le thiam lak in ca an chimh hna lo ruang ah a si. Cun cheukhat university siangngakchia cu ca cawnnak khan a kau tuk i ca biatak tein kaa laak khawh lo ruang ah a dang tein ka kai a ti mi zong an um i cheukhat cu cathiam deuh duh ruang ah tuition a kai mi siloin saya/ma te he neih deuh le cammipuai awn duh ah an kai i ca cu an thiam deuh hlei lo, ti zong kha hmuh khawh a si.

Cun nu le pa cheukhat cu an fa le kha sianginn an kai di hnu in anmah nih ca an chimh khawh lo ruang le kan fa le a can a lak in an dihter sual lai ti ah saya/ma te sin ah tuition cu an kaiter hna i an fa le zong ca an thiam deuh khun ti zong a ruat mi an tam pi. Cun Myanmar ram i cozah riantuan cu thlahlawh a tlawm tuk tikah tuition timi zong hi a chuak, tiah cheukhat nih cun an chim. A ruang cu cheukhat saya/ma pawl cu an thlahlawh an i za lo i a leng lei in tuition chimh in tangka tam deuh ngah nakding an kawl ti a si.

⁸ Corresponding E-mail: salaibiaklianthawng11@gmail.com

Cu caah, Hakha College i sianginn a kai mi siangngakchia zong ah tuition a um mi nihhin thathnemnak a chuahpi tak maw chuahpi tak lo, tuition um hi a tha maw tha lo ti hngalh duh ah hi dothlatnak hi ka tuahmi a si.

Literature Review

Tuition kan ti mi cu sianginn khan chung i cawn ding ca bak kha a leng lei in saya/ma te nih tang ka a hlei in lak in siangngakchia ca an chimh chap mi hna khi a si. Mah tuition ti mi hi a hram thawk bik ah ni chuah(east) le thlang lei(south) a si mi ram Sri Lanka(Bray & Lykins, 2012), Japan (Stevenson & Baker, 1992) le South Korea (Lee, Lee & Jang, 2010) hna ah a hung lar ngai mi a si. Saya/ma an thlahlawh a tlawm tuk ruang le cacawn nakkhan a kauh tuk i ca tha tein an cawn khawh lo ruang ah Tuition hi system pakhat in kan hmuh khawh. Saya/ma te nih mi pi sin survey an lakmi kan zoh tik ah 69% nih cun siangngakchia nih tuition kai hi a herh lo tiah an ti. Asinain, mipi cheukhat 10% nihcun tuition cu siangngakchia ca a thiam lo deuhmi bawmhnak ca le cheukhat 12% nihcun cacawnnak khan ah siangngakchia an tam tuk caah tuition cu an herh ko tiah an langh ter ve. Cheu khat nu pa hna nih cun an fa le kha tuition an kaiter hna ahcun a tha deuh hrim ko tiah an chim len ve. (Teacher's voice what education does Myanmar needs?)

Pumpak pakhat cio in kan i lo lo tikah siangngakchia le nu le pa zong nih tuition kong he pehtlai in an i tinhmi le tuition in an hmuhmi le an ngahnak zong aa lo cio lo ti hi hmuh khawh a si. Cheukhat siangngakchia cu anmah pumpak hrim in kai duhnak thinlung an ngeih caah tuition an kai nain cheukhat cu pawngkam nih *influence* an tuah caah a kaimi zong an um. Bray (2009) nih a chimmi cu tuition hi siangngakchia kha an sianginn ca he pehtlai in bawmhnak pek ding a si ko nain zungzal ca tu cun a bawm tawn lo tiah a ti. Tuition nih a caan caan ah cun siangngakchia caah i hneknak a pek i caan caan ahcun sainginn rian zong a thlau ngai ton tiah a chim chih. Asina tein mah tin thil a si ning hi a thangocho tuk cang i fimnak chantiluan le mah tuition hi cu then awk tha lo ah a rak cang. Bray nih a chim rihmi cu tuition timi hi mipi nih kan sermi fimcawnnak ningcang a si i amah a rian cu sianginn lei he a pehtlaimi pawl an si ve tiah a ti. Bray le Lykins (2012) nih tuition tampi cu catang pakhat ah minung tampi an chimh thiamthiam ko hna i cheukhat tuition lebang cu siangiin cacawnnak khan kaupi hmanh ah tuition cu an chimh hna tiah an chim chap. Cheukhat siangngakchia cu sianginn cacawnnak khan ah minung an tam tuk caah tuition an kai chapmi asinain mah hi cu tuition kai a umnak a ruang taktak cu a si lem lo. Mah he aa lo in private tuition nih hin sianginn nakin theihhngalhnak tam deuh a pe hlei hna lo i sianginn nakin ca zong tha deuh in an chim hlei hna lo. Siangngakchia nu le pa nih private tuition nihhin an fa le cawnnak lei in pehtlai in an cawlcanghnak ah thathnemnak a pe lo ti an theih ko bu zong ah an fa le tuition kaiter hi an ngol hlei lo tiah Bray le Lykins 2012 nih an chim chap. Khatlei in chim ahcun mipi nihhin tuition nih biatak tein thathnemnak a kan pe kho tak lo timi hi kau deuh in hlathlai kho hna sehlaaw tuition hi an kai ti lai lo. Mah nihhin cawnnak lei he pehtlai in kan cawlcanghnak ah zeitin kan thancho lai timi hi siangngakchia nih tuition pin lei ah timhnak kan ngeih taktakmi hi a ruang taktak kha tha tenin kan theih awk ah hlathlai tak kan herh ko timi khi a langhter khawh. A cung lei ca pawl nih a langhtertermi cu cheukhat siangngakchia pawl cu sianginn i ca an chimh dan a that lo ruang ah siloin pawngkam i thil a cangmi pawl nih a namneh hna ruang ah tuition an kai hi a si tiah a langhter. Siangngakchia

cheukhat zong hi tuition an kainak kong ah an i timhmi aa dang cio hna i cheukhat cu cawnnak kong he pehtlai in an thutdirnak le camipuai i an mark kai duh ruang lawng ah tuitioin an kai hna. Cun cheu khat siangngakchia pawl cu sianginn i an saya le sayama pawl he a tha deuhmi pehtlaihnak ngeih duhnak lawng ah tuition hi an kai. Siangngachia le nu le pa zong hi tuition kong he pehtlai in an duhnak le an i timhnak aa dang cio ve hna. Cu caah private tuition kong he pehtlai in lamhlat deuh in thil a si ning cuanh le kan hmuh khawh nakhnga biatak deuh in hlathlainak tuah kan herh ngai ngai ko ti hi a si (Zohchih: Kam Tung Tuang Suante *tialmi* “*What are they buying in private tuition? Micro-level perspective on the practice of private tuition by grade 9 students in Kale township, Myanmar.*”)

Atulio ahhin cun tuition system hi kan hloh hrim hrim lai cun kan ti kho rih lo nain kan fa le caah hin zeitin dah a tha deuhmi kan chuah pi khawh lai ti hi i ruah deuh kan hau tiah Myanmar times sin ah kawl ram Ministry of Education lei nih a chim. NLD party in Daw Sandar Min nihcun kan kawl ram fimcawnnak ah saya le sayama a thiam deuhmi le a tam deuh hi kan herh hrimhrim tiah a chim i cun kan kawlam siangngakchia zong hi an theihhngalhnak lei a tlawm pin ah thiamnak lei an kai chapmi zong a tlawm tuk zeiruang ah ti ahcun fimnak lei kan karhlannak a niam tuk caah a si i khuapi hmanh ah mah ti cun an si ve thiam tiah a chim. Tuition hi a hlan lio ah a rak um cang nain tu chan bantukin a hmunhma tam in a rak kau lo. Tu chan saya le sayama te nih a leng company bantuk in tangka an hmuh khawh lo hmanh ah sianginn cancawn can dih hnu ah a leng lei in tangka tam deuh ngahnak ding caah tuition an chim hna tiah Daw San Kyi nih Myanmar Times ah a chim. Tuition hi um hlah seh ti kan duh ahcun saya sayama te an thlahlawh hi lethnih silocun letthum bak in kan kaih a hau tiah a chim chih. (No end to tuition in sight despite of NLD).Extra-curricular tuition is a big business in Myanmar

Daw Khin San San nih Kachin ram Tanai i ca a rak chimh lio hna ah a siangngakchia pawl i an pa le pawl hi kawl ralkap hna nih tapung tiah an rak timi hna an si i hi Kachin hriamtai phu i an fa le an si caah tuition hi a lak in a rak chimh hna. Keimah nihcun a leng lei tuition cachimh in tangka hmuh ka duh lo caah a lak in ka chimh hna i a dang ka rian tuan ti hawi le nihcun tuition hi a man in an chimh hna caah rumnak le thadam deuh in umnak caah an hman tiah Daw Khin San San nih Frintier Myanmar sin ah a chim.

Cucaah, tuition hi siangngakchia caah a thahnem taktak maw timi hi a biapi ngaimi biahalnak a si. Asinatein, Laitlang ah tuition nih zeibantuk thathnemnak dah a chuahpi ti dothlatnak hmuh khawh a si rih lo. Curuang ah, Laitlang ah tah tuition hi siangngakchia caah thathnemnak a chuahpi tak maw chuahpi lo ti hlethlai hi a herhtukmi le a biapi tukmi a si.

Research Method

Hi dothlatnak caah survey (questionnaire) tuah a si i Hakha College ah a kai liomi siangngakchia minung 64 hal an si.

A tanglei table ah ka questionnaire pawl hi phu li in ka then i siangngakchia pawl sin ah biahalnak cu ka tuah. A pakhatnak ah tuition kan kai ruang ah siangngakchia nih ca kan thiam deuh tak ma ti mi le a pahnih nak ah ca zuam duh nak lung thin kan ngeih deuh ma, a pa thum nak ah tuition kan kai mi hi cammipuai awn duh nak ah ma kan kai ti mi le a dongh

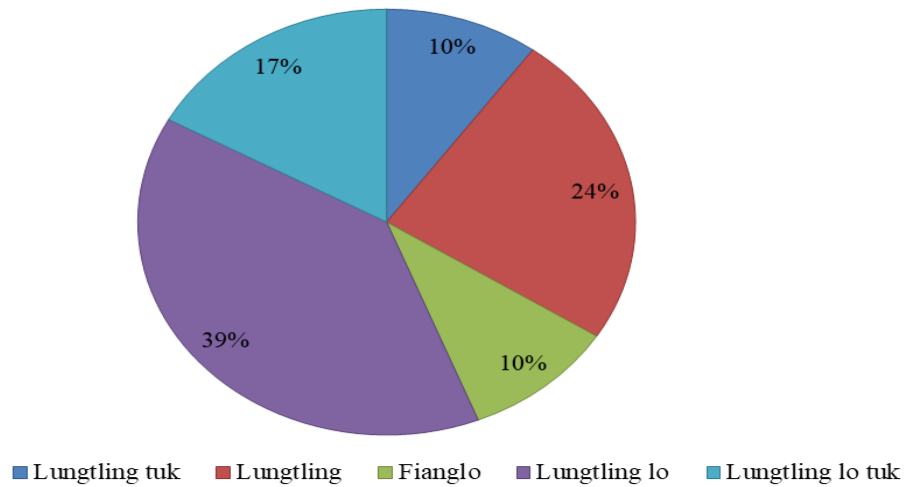
nak ah question pa khat te cu tuition hi a um lo cun kan si kawh lo caah siangngakchia nih kan tuah piak hrim uh tiah kan nawl mi hna ma a si ti mi pawl an si i a tang lei ah hin table le percentage in an phit mi a phi cu ka rak langh ter.

Tuition Hi Cathiam Deuhnak Asi Maw?

A pa khat nak ahTuition a um ruang ah ca kan thiam deuh ma ti mi ah bia halnak 11 ka hal hna tik ah ah a tang lei ban tuk in a phi chuak mi cu hmuh khawh a si.

No.	Biahalnak	Lungtling tuk	Lungtling	Fiang lo	Lunglting lo	Lungtling lo tuk
1.	Tuition hi siangngakchia cathiamnak caah a tha.	8%	33%	9%	40%	11%
6.	Tuition um ruang ah a hlei in ca ka thiam khun.	5%	19%	12%	50%	14%
9.	Tuition kai mi hi a kai lo mi nak in ca an thiam deuh.	5%	26%	11%	42%	16%
10.	Tuition ka kai hnu in ca ka thiam khun.	3%	16%	14%	53%	14%
11.	Siangin nak in tuition ah ca ka lak kho deuh.	8%	33%	12%	38%	9%
13.	Tuition kai hi cathiam deuh nak a si.	3%	23%	9%	41%	24%
14.	Cathiam deuh nak caah tuition kai hi sianginn kai nak in a bia pi deuh.	3%	7%	6%	42%	42%
15.	Tuition kai lo in sianginn ah thiam khawh tawk ka thiam ko.	28%	47%	9%	16%	0%
17.	Tuition i an kan chimh mi ca lawng ka zoh caah thiam ding tawk in ca ka thiam lo.	25%	46%	6%	14%	9%
18.	Pumpak cazoh nak in tuition kai hi cathiam deuh nak a si.	3%	3%	11%	50%	33%
19.	Tuition ka kai lawng ah ca ka tei.	3%	12%	8%	47%	30%
	Total	10%	24%	10%	39%	17%

Hmanthlak 1: Tuition Le Cathiam Deuhnak

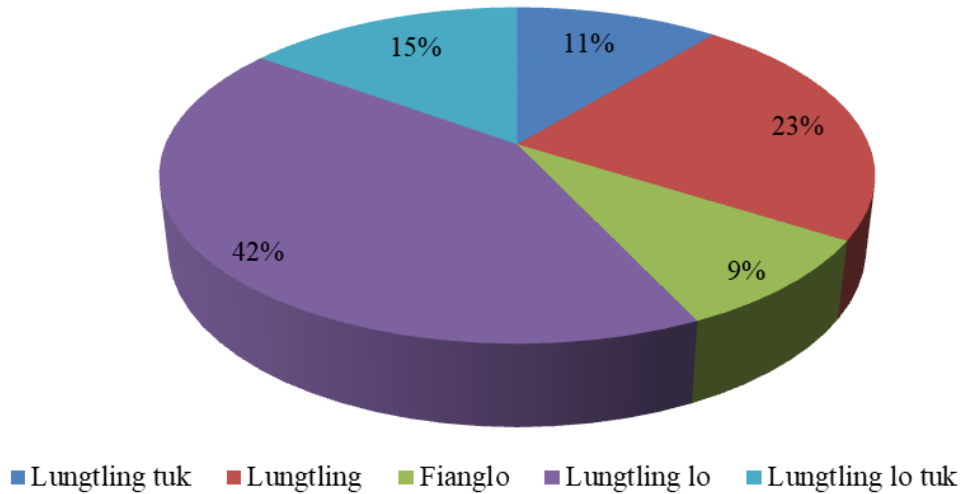
A cunglei hmanthlak1 nih tuition hi cathiam deuhnak caah timhtuahnak tha a si maw, si lo timi cungah siangngakchia hmuhning a langhter. Hmanthlak (1) nak i a phi a chuak mi cu siangngakchia 64 chung in hin 34% nihcun tuition hi ca thiam deuhnak a tha tiah an lungtling nain 57% nihcun tuition hi ca thiam deuhnak ah si tiah an lungtling lem lo. Cu lak ah cun 10% nihcun tuition hi cathiam deuhnak ah tha maw tha lo ti hi an i fiang ve lo.

Tuition Nih Ca Izuam Deuhnak Lungthin A Chuahter Maw?

Cun a pa hnihnak ah mahka a tang lei ahhin tuition kan kaimi nihhin ca zuam duhnak lungthin kan ngei deuh maw tiah biahalnak 5 ka tuah i a tanglei bantukin an hmuhning a si.

No.	Biahalnak	Lungtling tuk	Lungtling	Fiang lo	Lungtling lo	Lungtling lo tuk
2.	Tuition um ruang ah ca zoh kan dai thlang deuh.	19%	58%	4%	11%	8%
3.	Tuition um zong ah cazoh cu ka fel peng ko.	16%	44%	14%	23%	3%
4.	Tuition kai a um ruang ah siangin ah ca cawn kan dai thlang deuh.	25%	41%	6%	16%	12%
12.	Tuition ka kai ruang ah kei mah pumpak in cazoh duhnak lung thin ka nei lo.	6%	36%	12%	33%	13%
16.	Tuition ka kai ruang ah ca tlawm deuh ka zoh.	22%	50%	9%	14%	5%
	Total	11%	23%	9%	42%	15%

Hmanthlak 2: Tuition Le Tei Maknak

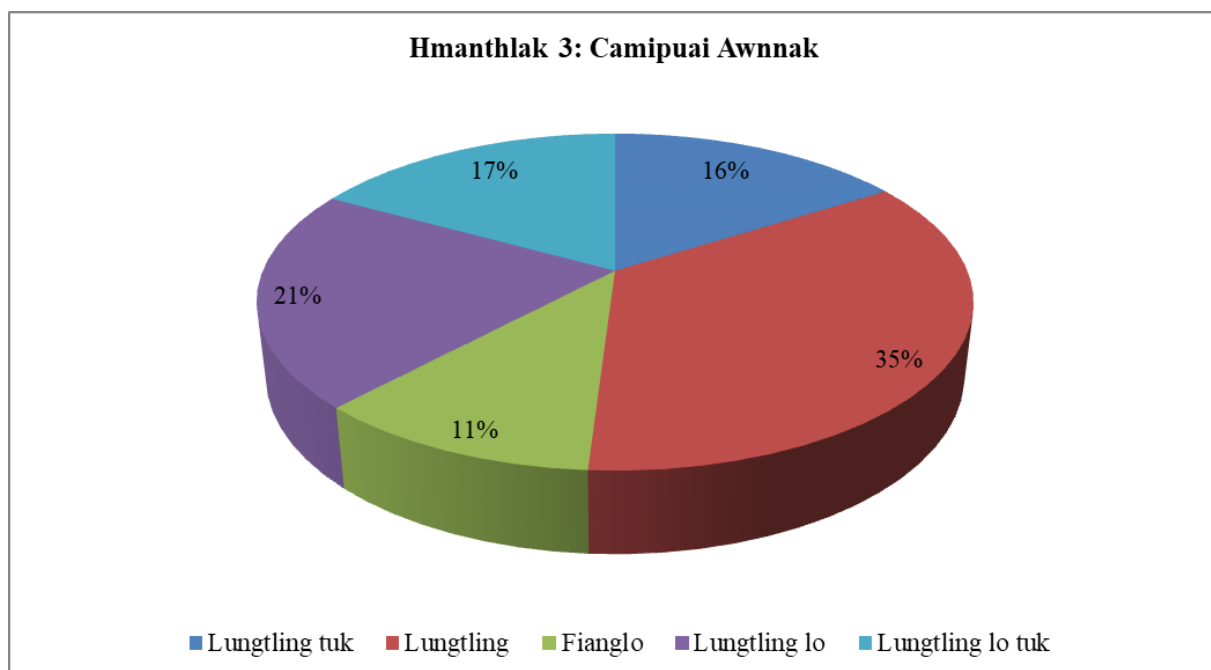

A cunglei hmanthlak 2 nih tuition kan kai hnu ah ca lei in teimaknak lungthin kan ngei deuh le deuh lo kongkau cungah siangngakchia hmuhning a langhter. A cung lei kong he pehtlai in hmanthlak (2) nak nih a langhter mi cu biahalmi siangngakchia chung in 34% nihcun tuition kan kai hnu in ca zuam duhnak lungthin kan ngei deuh, tiah an tlung a tling i 57% nih cun an lung a tling lo.

Camipuai Awn Duh Ah Maw Tuition Hi Kai Asi?

Cun a pathum nak ah tuition kan kaimi hi ca thiam duh ah maw kan kai cammipuai awn duh ahdah an kai tiah hal an si i a tanglei bantuakin a result a chuak.

No.	Biahalnak	Lungtling tuk	Lungtling	Fiang lo	Lungtling lo	Lungtling lo tuk
5.	Tuition nih exam awnnak a ka bawmh	17%	39%	14%	20%	10%
7.	Tuition um hlah seh law camipuai ka sung lai.	1%	13%	7%	42%	37%
8.	Tuition lo in kei mah cazoh nak te in exam ka awng kho ko.	30%	53%	10%	1%	6%
	Total	16%	35%	11%	21%	17%

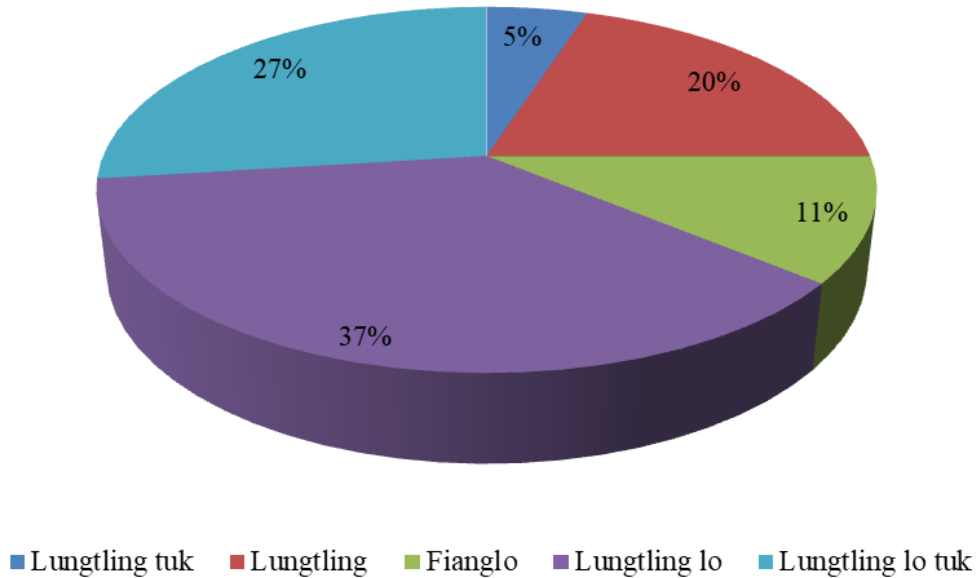
A cunglei hmanthlak 3 nih tuition hi Camipuai awnnak menmen ah kai mi a si maw si lo, timi kong ah hmuhning a langhter. Hmanthlak (3) nak i a result ning te kan zoh tik ahcun biahalmi siangngakchia chung in 51% nih tuition hi cathiam duhnak theng siloin exam awnnak ah a kan bawmh caah kan kai tiah an ti i 38% nih tuition hi exam awnnak caah men a si ti an lung a tling ve lo. Cu caah, hi a phi chuak kan zoh a si ahcun tuition hi cathiam duh deuhnak theng siloin exam awn duh men ah a kaimi an tam deuh ti hi fiang te in hmuh khawh a si.

Zeiruung Sianghleirun Pawl Ah Tuition Hi A Um Peng Rih?

A donghnak bik ah, tuition kai loin kan si khawh lo caah saya/ma te kha siangngakchia hrim nih tuahpiak ding in kan nawlmi hna si maw ti hi biahalnak a si i a tang table ahhin an lungtlinnak cio an langhter mi cu hmuh khawh a si.

No.	Biahalnak	Lungtling tuk	Lungtling	Fiang lo	Lungtling lo	Lungtling lo tuk
20.	Tuition lo in ca kan thiam khawh lo caah siangngakchia nih tuition kan tuah piak uh tiah kan nawl hna.	5%	20%	11%	37%	27%

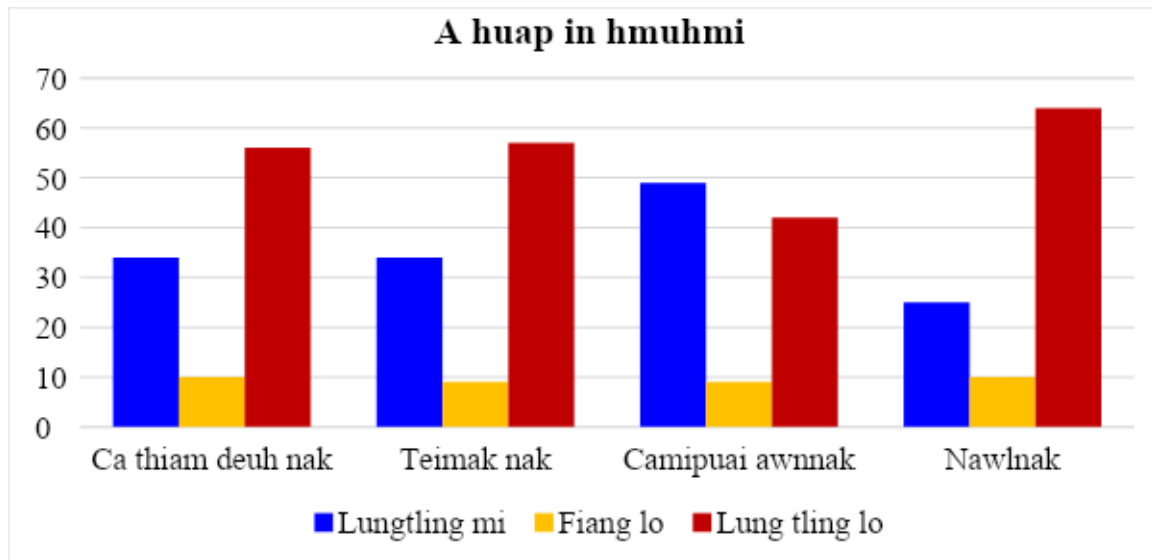
Hmanthlak 4: Tuition Siangngakchia Nih Nawlnak In A Chuak Maw?

A cunglei hmanthlak 4 nih tuition hi siangngakchia nih kan tuahtpiak uh tiah kan nawl hna le nawl hna lo nak kong a langher. Hmanthlak (4) nak kan zoh tik ah 25% siangngakchia nih tuition hi kan tuahtpiak tiah kan ti hna tin an lungtling nain siangngakchia tam deuh 64% nihcun an lungtling hrimhrim lo ti hi fiang tein hmuh khawh a si.

No.	Biahalnak	Lungtling tuk	Lungtling	Fiang lo	Lungtling lo	Lungtling lo tuk
1.	Cathiamdeuh nak	10%	24%	10%	39%	17%
2.	Teimaknak	11%	23%	9%	42%	15%
3.	Camipuai awnnak	16%	33%	9%	21%	21%
4.	Tuahpiakding ah nawlnak	5%	20%	11%	37%	27%
A Huap in hmuhmi		10%	25%	10%	35%	20%

A tanglei ka chiah mi hmanthlak ahhin lungtling tuk le lungtling ti mi ka fawnh hna i lungtling lo tuk le lungtling lo ka fawnh hna i a tang lei hmanthlak ahhin a phi chuak mi cu hmuh khawh a si.

Hmanthlak 5 : Tuition nih siangngakchia caah thatnak maw a chuahpi chiatnak timi a huap in hmuh khawhmi

Conclusion

Tuition timi hi kan kawlam chung i College le University pawl lawng siloin kannih Hakha College zong ah a lar ngai vemi a hun si. Cu caah kannih siangngakchia pawl zong nih hin tuition hi kan caah a thahnem tak maw, kan caah zei thil dah a chuahpi timi hi fiang tein kan ruah cio awk a si. Cun siangngakchia hna nih tuition kan kaimi hi zeibantuk ruah channak he dah kan kai i tuition kan kai thong in hin zei thatnak dah kan caah a chuahpi i zei chiatnak dah a chuahpi ti mi hi kan ruah ngai ngai a hau. Exam awn duhnak le saya/ma te he i theihhngalhnak duh menmen ah kan kai a si ahcun a hlei in nu le pa zong tangka kan dihter hna pin ah kan can zong a pam i ca zong a hlei in kan thiam deuh hlei lai lo tiah hmuh khawh a si. A cung lei i tuition kong he peh tlai in siangngakchia sin biahalnak tuahmi a phi chuak mi a huap pi in kan zoh tik ah biahalmi siangngakchia hna chung in tam deuh nihcun tuition hi cathiam deuhnak caah thahnem deuh nak a kan pe hlei lo ti hi hmuh khawh a si. Cun tuition kai hi cammipuai awnnak ca men men ah a tam deuh nih cun an lungtling ti zong hi hmuh khawh a si. Cu caah kan nih siangngakchia pawl nihhin cathiam deuh le sianginn kan kai nak nak cio ah hin bia tak deuh le khua tam deuh in ruah kan herh ti hi ka hmuh khawh ning a si.

Hakha Sianghleirun Pawl Nih An Tonmi Harsatnak Le Zuamcawhnak

Bawi Tha Par⁹

Biahmaithi

Hakha ah sianghleirun fimcawnnak sianginn Hakha College, Government Technical Institute (GTI), Hakha Education College le Chin Christian University (CCU) tiah pali an um. Cuhna lakah pathum hi cozah sianghleiruun an si i Chin Christian University hi a hlun bik le private sianghleiruun a um chunhte pakhat a si.

Vawleicung a si bantukin Chinram sianghleiruun pawl nih harsatnak tampi an tong lai ti cu tampi chim hau lo a si. Asinain, Laitlang sianghleiruun pawl nih zeibantuk harsatnak dah an ton i zeibantuk chanbaunak dah a um ti dothlatnak a um rih lo tiah theih a si. Cucaah, Laitlang sianghleirun pawl nih zeibantuk harsatnak dah an ton i zeibantuk chanbaunak dah a um ti kawle langhter hi Lairam fimcawnnak thanchonak caah a biapitukmi a si. Cucu hi dothlatnak nih aa tinhmi a si.

Hi dothlatnak nih Hakha khuapi a ummi cozah sianghleiruun pahnih (Hakha College le GTI) lawng a huap. Dothlatnak tuahnak ah *qualitative approach* hmang in sianghleiruun ah cachimtu saya/ma te interview tuah an si i sianghleiruun sianguk zong tuah an si. Hi dothlatnak nih Laitlang sianghleiruun pawl nih zeibantuk harsatnak le zuamcawhnak dah an ngeih ti langhter aa zuam.

Sianghleiruun Konglam

Sianghleirun pawl nih an tonmi harsatnak le zuamcawhnak fiang deuh in hngalh khawh nakding ah sianghleirun pawl konglam zoh ta hna usih. Government Technological Institute (GTI) hi 2008 ah rak dirh a si i cachimtu saya/ma te 60 le siangkchia 580 an um. Major pali, Civil Engineering, Electrical Communication, Mechanical Power le Electrical Power in Diploma of Engineering (Dip.AGTI) degree course an ngei.

Hakha College (HC) hi 2017 in rak dirh a si i siangk cachimtu 80 le siangkchia 500 an um. English, Myanmar, History, Geography, Law, Mathametics, Physics, Chemistry, Botany, Zoology le Engineering tiah major 11 caah Bachelor degree tiang a um. 2020 in University dirhmun pekding in nawlgeitu nih hnatlakpi a si cang nain atu dothlatnak tuah tiang cu college in a um rih caah college ti in hi dothlatnak ah hman a si lai.

Hakha Sianghleiruun Pawl Nih An Tonmi Harsatnak le Zuamcawhnak

Chin ramkulh cu Myanmar ram chung ah thatchonak le fimcawnnak lei in hnu aa thlaimi a sibantuk in Chinram sianghleiruun pawl nih harsatnak le zuamcawhnak a phunphun an tong. Hi dal nihhin sianghleiruun pawl nih a bik in an tonmi harsatnak le zuamcawhnak langhter aa zuam.

⁹ Corresponding E-mail: bawithapar92@gmail.com

Tlunkalnak, Riantuantu le Nunphung Dannak

Hakha sianghleiruun pawl i rian a tuanmi pawl nih an tonmi zuamcawhnak pakhat cu nunphung dannak a si. Hi dothlatnak in kan hmuh khawhmi cu hmundang in a rak rami saya/ma pawl cu an phakka ah nunphung dannak ruang ah harsatnak an tong ti hi a si. Tahchunnak ah, Laimi (Hakha) nih mizei he i chawnh poh ah mah le mah i auhnak ah “Keimah” ti an hman. Asinain, Kawlholh ahcun upa chawnhnak ah a dang, hawile le mah nakin ngakchia deuh chawnhnak ah a dang an hman tibantuk a si tikah holh hmaning tiang ah harsatnak an tong ti hmuhchuah a si. Cu tikah, hmunhma thar le nunphung thar i ziak nakding ah caan sau nawn laak an hau.

Hakha sianghleiruun ah riantuantu saya/ma nih an tonmi zuamcawhtu pakhat cu tlunkalnak a si. Laitlang cu thanchonak leiin hnu a tlaimi a si bantukin lam le sul a chia i tlunkalnak a har. Cutik ahrawn in a rak rami saya/ma te caah harsatnak ngaingai a si tiah theih a si. Cu lawng siloin, khuacaan ruang zong ah harsatnak tampi an tong. Hakha cu Myanmar ram chung ah a kih biknak hmun hna lakah pakhat a si bantukin hmundang a lumnak hmun in an vun phak tik ah a kih an celh ti lo. A kihtuk tikah saupi umding an ruat kho ti lo i caantha a um ahcun thial colh lawngte an duh. Cu nih a chuahpi khawhmi pakhat cu saya/ma thazaang tlamtlin lonak a si.

Laimi chung in hmuhtonmi (experience) le thiamnak a ngeimi cachimtu an tlawmtukmi hi Lairam sianghleiruun pawl caah zuamcawh tu nganpi pakhat a si ve. Kan zoh cang bantukin, hmundang in a rami pawl cu tlunkalnak a har hleiah a kihtuk tikah Hakha ah saupi um an duh lo i an i thial colh lengmang. Tik ah Chinram sianghleiruun pawl ah saya/ma te tinlonak a chuahter lengmang. Biahalmi cachimtu pakhat nih, “Kawl saya/ma te cung lawng ah hngat awk a tha lo, zeitluk an thiam le TOT a kaimi an si zong ah caan sau an um duh lo, caantha an ngeih cangka thial lawngte an bawh. Tha tein kuttongh in a chim khotu kanmah hmunthu minung kan herh” tiah a ti. Hinih a langhtermi cu fimcawnnak a thancho khawh nakding le fimthiamnak taktak a pe khotu sianghleiruun an si khawh nakding ahcun Laimi chung in rinhtlakmi minung tampi a herh ti hi a si.

Cacawnnak Caah A Herhmi Innlo le Cacawnnak Thilri

A ngan a dammi fimcawnnak pawngkam ngeih khawh nakding ahcun siangakchia caah a zami cacawnnak khan zong a biapi. Hakha sianghleiruun pawl kan zoh hna a si ahcun, cacawnnak khan an i ting lo. Innkhan pakhat khi dalli hna ah an dal i cacawnnak khan khanli ah an ser. Asinain, tuanvo ngeitu nih an i zuam lengmang i atu ahcun Hakha College a si ah, GTI a si ah inn thar pawl an sak cuahmah hna i 2020 ahcun cacawnnak khan chanbaunak an tolrel khawh lai tiah zumh a si.

Fimcawnnak caah a biapi tukmi cu cacawnnak thilri pawl an si. Asinain, cacawnnak thilri chanbaunak hi Hakha sianghleiruun pawl nih an tonmi zuamcawhtu nganpi pakhat a si ve. Tahchunnak ah, siangakchia an lung fian khawh nakding ah hmanthlak tibantuk hna hmuhsak a hau. Asinain, atu kan zohmi Hakha sianghleiruun pawl ah cubantuk hmuhsaknak thilri pawl a tlamtlin lomi cu um rih seh, cheukhat ahcun whiteboard le marker hmanh a um lo, blackboard chiate le thung an hmang rih ti hmuh khawh a si. Cu lawng si lo, kuttongh in

hneksaknak tuahnak thilri pawl zong an i za lo. Bialettu pakhat nih, “GTI ahcun siangakchia milu le kuttongh hneksaknak thilri an i ruang lo tuk. Siangngakchia milu a let in a tam i kuttongh hneksaknak thilri tamtuk a herh rih” tiah a ti. Chan aa thlen bantu kin cachimh ningcang zong an thlen thluahmah ve tikah cacawnnak thilri projector, whiteboard, sound-box tibantuk chiah a herh. Hi data zoh in kan chim khawhmi cu, Hakha sianghleiruun pawl nih an ngeihmi cacawnnak thilri pawl hi fimthiamnak taktak peknak ding ah a tlam a tling rih lo ti hmuhkhawh a si.

Chawnhbiaknak Harsatnak/Holh Harsatnak

Holh harsatnak hi siangngakchia le sayate pehtlaihnak caah zuamcawhtu nganpi pakhat a si ve. Fimcawnnak caah siseh, cachimhnak ah siseh, ruahnak i halnak le i cheuhnak ah siseh holh harsatnak hi dawnkhantu a si kho. Holh phun a tamtuk tikah Hakha sianghleiruun pawl ah an tonmi zuamcawhtu pakhat cu holh hi a si. Laimi tam deuh cu Kawl holh an theih pah ko nain ningcang tein an chim thiam lo. Tahchunnak ah, Kawl nihcun upa le saya/ma te chawnhnak ah “Kya-naw/Kya-mah” ti a hman i ngakchia deuh le hawile chawnhnak ah “nga” ti an hman. Asinain, Laimi nihcun zeibantuk minung he i chawnh poh ah “keimah” silo le “Ka” ti biafang an hman. Cuti a si tikah, Kawl mi le Laimi karlak ah i theihpalhnak tampi a chuak.

Siangakchia nih holh tha tein an theih lo tikah an cawnmi ca tha tein an i fiang kho ti lo. Saya/ma te nih le miphun dang an tam tikah Laiholh an thiam ve fawn lo. Cucaah, holh harsatnak hi Hakha sianghleiruun pawl caah zuamcawhtu taktak a si. Sianghleiruun cachimtu pakhat nih, “Holh an theih lo tikah an lung fiannak ding ah nolh than lengmang a hau i caan a la tuk. Culawng lo, ka duh ning in thazaang ka pe kho hna lo. Cu tikah, thleidannak ngei lo te le dawtnak tein ka chimh khawhnak hna hnga keimah le keimah thazaang i pek peng ka hau” tiah a ti. Hi nih a langhtermi cu, holh harsatnak nih fimcawnnak a hnorsuan ti khawh a si.

Riantuantu Tlinlonak le Cachimtu Thazaang

Hakha sianghleirun pawl nih an tonmi harsatnak nganbik pakhat cu cachimtu saya/ma tlin lonak a si. Hakha college ah major 11 in siangnakchia 500 caah cachimtu 80 an um. Cheukhat department ahcun cachimtu 8 lawng an ngei nain saya/ma te tlin nakding ah a herh taktakmi cu 27 an herh chap rih. Department pakhat lebang ahcun saya/ma te 3 lawng an ngei. Cu ti a si tik ah, bialettu pakhat nih, “Aung San Suu Kyi Hakha a rat lio ah kan chimh ko nain atu tiang ze i thawngpang hmanh kan thei lo” tiah a ti. GTI zong ah a herh caan ah i thlennawn khawh dingin minung tampi a herh rih ti theih a si. Tahchunhnakah, saya pakhat training (Teacher Training) kai a duh zong ah a kai kho lo. A ruang cu saya/ma te an tlawm tuk tik ah a kai karah class a la tu ding an um ti lo.

A cung ah kan hmuh bantu kin, Hakha sianghleiruun pawl ah sayate an i tingzo lo tikah fimthiamnak taktak a pe khotu sianghleirun si nakding ah zuamcawhnak nganpi a ngei rih ti khawh a si. Cachimtu an tlin lo lawng siloin saya/ma te i an *capacity* le *quality* ca tiang a horsuan ti hmuh khawh a si. Hi nih a langhtermi cu cachimtu tlamtling in ngeih lonak hi Hakha sianghleiruun pawl nih an tonmi harsatnak le zuamcawhtu nganpi a si ti a si.

Rian Rihtuknak/Tamtuknak

Hakha sianghleirun pawl nih an tonmi zuamcawhtu pakhat cu rian rihtuknak hi a si ve. Cachimtu saya/ma te caan sau tuk le kum thluangthluan in rian an tuan tik ah anmah pumpak caah caan an ngei kho tuk lo. Bialethu pakhat nih a chim bantukin Hakha College ah kumkhat ah voikhat lawng sianginn khar an ngei. Thingyan ah zarkhat te lawng khar caan an ngei. Day in a kaimi pawl an dih le cangka *Awai-tin* caah timhtuah colh a hau. *Awai-tin* a dih le cangka sianginn on than colh a si. Cutikah, cachimtu saya/ma nih an capacity thanternak caah training kai an duh tuk ko nain an kai kho lo. Cucaah, rian tamtuknak nihhin quality a ngeimi sianghleirun si khawhnak a horsuan ti khawh a si.

Kan hmuh khawhmi pakhat cu saya/ma te a rian a tamtuk i training an kai khawh lo tikah rector (sayagi) nih sianginn ah cu tanbuk training um khawhnak lam a kawl i voikhat cu an sianginn ah an tuah i saya/ma te dihlak nawn in cachim ningcang thar an cawng kho tiah theih a si. Asinain, phaisa lei bawmhnak a um lo i cutanbtuk traning petu sianginn a tlawm tuk ruang ah pehzulh in tuah khawh a si lo. Cucaah, rian tamtuknak hi saya/ma te thiamnak thazaang thanternak a horsuan i cu nihcun fimcawnnak boruak tiang a hnorsuan ti khawh a si.

Siangakchia Duhnak le Pumpeknak

Fimthiamnak cawnnak ah a biapibikmi thil pahnih an um. Pakhat cu cawnpiaktu saya a si i a dang pakhat cu siangakchia an si. Tahchunnakah, bialethu pakhat nih a timi cu, “zeitluk hmanh in sayate an i zuam zong ah siangnakchia nih an rak ngaih ve lo ahcun, an thiam kho bal lai lo” a ti. A ti rihmi cu, “siangnakchia nih thiam duhnak lungthin taktak he an rat lo ahcun cu cawnnak cu pakpalawng a si ko. Cutikah, siangakchia nih sianginn a thatnak zoh ti loin a chiatnak lawngte an kawl. Cun, siangngakcia cheuthum ah cheukhat lawng hi cawn duhnak taktak he a rak kaimi an si” tiah a ti.

Hi data ning in kan chim khawhmi cu, siangngakchia nih duhnak taktak an ngeih lomi le pumpeknak an ngeih lomi hi sianghleirun fimcawnnak caah zuamcawhtu nganpi pakhat a si ti khawh a si. Mah nih a va langhter chihmi cu, Chinram ah a herh bantukin rinhchantlak minung a har rih lai ti khawh a si.

Biatlang Kawmnak

Hi dothlatnak nih Chinram Sianghleiruun pawl nih zeibantuk harsatnak le zuamcawhnak dah an ton ti kawl le langhter aa zuam. Dothlatnak in hmuhchuahmi a biapi bik pawl cu nunphung dannak harsatnak, holh harsatnak le hmunthu cawnpiaktu sayama te tlawmtuknak hi Hakha sianghleiruun pawl nih an tonmi zuamcawhtu a si ti hmuhchuah a si. A pahnihnak ah, cacawnnak ah a bawmchantu thilri (projector, whiteboard, soundbox, tbt) hi duhning tluk in le herhning in aa hman khawh rih lo mi zong hmuh khawh a si. A pathumnak ah, rian a tamtuk ruangah (sianginn on peng a si tikah) saya training (Teacher Training) duh ning in aa kai khawh lo tikah cachimhnak tharchuah ning, a um ding tluk in a um khawh lo mi zong hi zuamcawhtu pakhat a si ve. A palinak ah, holh aa danruang ah cachimhnak ah

duhning in ca an chimh khawh lo tikah le nolh lengmang a hauh tawn caah cacawnnak ah harsatnak a um ruangah hmunththu saya/mah te tampi kan herh ti zong hmuhchuah a si.

A huappi in chim ahcun Laitlang sianghleiruun ah hin cachim bawmtu thilri, hmunththu saya/mah tampi, siangkchia lei i biatakna hi kan herh tuk rih tiah hmuh khawh a si.

**စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံ(လုံပီး)တွင် သင်တန်းသူ၊ သင်တန်းသားများ တွေ့ကြုံရသည့် အခက်အခဲ၊
ပြဿနာများနှင့် စိန်ခေါ်မှုများ**

Mary Kipmen¹⁰

နိဒါန်း

ချင်းပြည်နယ်၊ ဖလမ်းခရိုင်၊ ဖလမ်းမြို့နယ်တွင်ရှိသော စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံ(လုံပီး)တွင် တက်ရောက်လျက်ရှိသော စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံသင်တန်းသူသင်တန်းသားများ တွေ့ကြုံရသည့် အခက်အခဲ ပြဿနာများကို ဖော်ထုတ်ရန် ရည်ရွယ်ချက်ဖြင့် ဤသုတေသနစာတမ်းကို ပြုစုရေးသားပါသည်။ ဤစာတမ်းတွင် သင်တန်းသူသင်တန်းသားနှင့် သင်ပြပေးသောနည်းပြ ဆရာများကို လက်ရှိကြုံတွေ့ နေရသည့် ပြဿနာအခက်အခဲများ၊ စိန်ခေါ်မှုများကို သိရှိရန် လူကိုယ်တိုင်သော်လည်းကောင်း၊ ဖုန်းဖြင့်သော်လည်းကောင်း တွေ့ဆုံမေးမြန်းခြင်း ပြုလုပ်ပါသည်။ ယခုလက်ရှိစာရင်းအရ (သင်တန်းသူသင်တန်းသားများ၏ နောက်တိုးစာရင်း မသိရသေးသောကြောင့်) သင်တန်းသူသင်တန်းသား အယောက်ပေါင်း ၃၃၀ ကျော်သည် စိုက်ပျိုးရေးပညာကို သင်ယူနေကြသည်။ ကျောင်းအုပ်ဆရာမကြီးအပါအဝင် လက်ထောက်ကထိက၊ နည်းပြနှင့် (ဒု)နည်းပြ အယောက် ၄၀ ကျော်ရှိသည်။ ဤစာတမ်းတွင် သင်တန်းသူသင်တန်းသား ၁၈ ယောက်နှင့် နည်းပြဆရာ ၂ ယောက်တို့ကို တွေ့ဆုံမေးမြန်းခြင်း ပြုလုပ်ပါသည်။ သင်တန်းသူ သင်တန်းသားများဖြစ်စေ၊ သင်တန်းနည်းပြဆရာ၊ ဆရာမများဖြစ်စေ ၎င်းတို့ကြုံတွေ့ရသည့် ပြဿနာအများစုသည် တူညီနေသည်ကို တွေ့ရပါသည်။

သမိုင်းအကျဉ်းနှင့် သင်တန်းသူသင်တန်းသားများ တွေ့ကြုံရသည့် အခက်အခဲပြဿနာများနှင့် စိန်ခေါ်မှုများ

စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံ(လုံပီး)၏သမိုင်းအကျဉ်း

ဤစိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံ(လုံပီး)သည် တော်လှန်ရေးကောင်စီခေတ် ၁၉၆၂ ခုနှစ်တွင် စိုက်ပျိုးရေး အလယ်တန်းကျောင်းအဖြစ် စတင်ဖွင့်လှစ်ခဲ့ပြီး ချင်းဦးစီးအဖွဲ့၏ ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲမှုဖြင့် ချင်းဝိသေသတိုင်း ပညာဝန်ရုံးမှ တိုက်ရိုက်အုပ်ချုပ်စီမံခန့်ခွဲခဲ့သည်။ ၁၉၇၀-၇၁ ပညာသင်နှစ်မှစ၍ စိုက်ပျိုးမွေးမြူရေး အထက်တန်းကျောင်းအဖြစ်တိုးမြှင့်ခဲ့ပြီး ပညာရေးဦးစီးဌာန၊ စက်မှုစိုက်ပျိုးရေး နှင့် သက်မွေးပညာဦးစီးဌာန၊ နတ်မောက်လမ်းမှ လွှဲပြောင်းလက်ခံအုပ်ချုပ်စီမံခန့်ခွဲခဲ့သည်။ သင်တန်းကာလမှာ (၂)နှစ်ဖြစ်ပြီး သင်တန်းအောင်မြင်ပြီးစီးပါက စိုက်ပျိုးမွေးမြူရေးအထက်တန်း ပြီးမြောက်ကြောင်း လက်မှတ်ထုတ်ပေးပါသည်။ ချင်းပြည်နယ်အတွင်း တစ်ခုတည်းသော စိုက်ပျိုးရေးကျောင်း ဖြစ်ခဲ့သည်။ ၁၉၉၉ ခုနှစ်တွင် စိုက်ပျိုးမွေးမြူရေးအထက်တန်းကျောင်းများ ဖျက်သိမ်းရာတွင် လုံပီးစိုက်ပျိုးမွေးမြူရေးအထက်တန်းကျောင်းလည်းပါဝင်ခဲ့သည်။ ထို့နောက် ၂၀၁၅-၂၀၁၆ ပညာ

¹⁰ Corresponding E-mail: marywinnerkm@gmail.com

သင်နှစ်တွင် စိုက်ပျိုးရေးသိပုံ(လုံပီး)ကျောင်းအဖြစ်အဆင့်မြှင့်ပြန်လည်ဖွင့်လှစ်ခဲ့ပြီး စိုက်ပျိုး ရေးဝန်ကြီးဌာန၊ ဝန်ထမ်း လေ့ကျင့်ရေးသင်တန်းကျောင်းနှင့် စိုက်ပျိုးရေးသိပုံဌာနခွဲမှ စီမံခန့်ခွဲ အုပ်ချုပ်သည်။ (၃) နှစ် သင်တန်းတက်ရောက်၍ အောင်မြင်သော သင်တန်းသူသင်တန်းသားများကို စိုက်ပျိုးရေးဒီပလိုမာအောင်လက်မှတ်ပေးအပ်သည်။ ၂၀၁၉ ဇန်နဝါရီလတွင် ပထမဆုံးသော စိုက်ပျိုးရေးဒီပလိုမာအောင်လက်မှတ်ကို သင်တန်းသူသင်တန်းသားအယောက် ၉၂ ယောက်တို့ကို ပေးအပ်ခဲ့သည်။

သင်တန်းသူသင်တန်းသားများ တွေ့ကြုံရသည့် အခက်အခဲပြဿနာများနှင့် စိန်ခေါ်မှုများ

နေထိုင်ရာအဆောင်နှင့် အစားအသောက်

စိုက်ပျိုးရေးသိပုံ(လုံပီး)တွင် သင်တန်းသူသင်တန်းသားများ နေရာထိုင်ခင်းအဆောင်နှင့် ပတ်သတ်၍ တွေ့ကြုံရသည့် အခက်အခဲ ပြဿနာအချို့ကို ဖော်ပြလိုပါသည်။ အမျိုးသားအဆောင်နှင့် အမျိုးသမီးအဆောင်ဟူ၍ သီးသန့်ထားရှိသည်။ အမျိုးသားများအတွက် အဆောင် (၃)ဆောင်ရှိသည်။ (၂)ဆောင်ကိုသာ အသုံးပြုသည်။ အမျိုးသမီးများအတွက် အဆောင် (၃)ဆောင်ရှိ၍ (၃)ဆောင်စလုံး အသုံးပြုကြ သည်။ အဆောင်များသည် သင်တန်းသူသင်တန်းသားအားလုံးအတွက် လုံလောက်မှုမရှိပါ။ အိပ်စက်ရန်အသုံးပြုသည့် ကုတင်များသည်လည်း လုံလောက်မှုမရှိပါ။ ကုတင်နှစ်ခုကို ဆက်ကာ လူသုံးယောက်အိပ်ရသည်။ အချို့အဆောင်များတွင် ကုတင်သုံးခုဆက်ကာ လူလေးယောက်အိပ်ရသည်။ ကုတင်တစ်ခုနှင့်တစ်ခုကြားတွင် လူသွားလမ်းအဖြစ် တစ်ပေခန့်သာထားရှိသည်ဖြစ်ရာ ပစည်းများထားရှိရန် နေရာလုံလောက်မှု မရှိကြောင်းကိုသိရသည်။ သင်တန်းသူသင်တန်းသားများသည် အခန်းအကန့်မရှိသည့် ခန်းမဆောင်တွင် စုနေရသည်ဖြစ်၍ ဆူညံခြင်း၊ ကိုယ်ရေးကိုယ်တာ (Privacy)မရှိခြင်း၊ အဆောင်တွင် စာလေ့လာရန် ခက်ခဲခြင်း စသည့် အခက်အခဲ ပြဿနာများ တွေ့ရကြောင်း ပြောကြားကြသည်။ ပြင်ပအဆောင်မှ လာရောက်ပညာသင်ယူသည့် သင်တန်းသား အချို့လည်းရှိသည်။ ၎င်းတို့က အပြင်ဆောင်တွင်နေရခြင်းသည် အစားအသောက်ကို မိမိတို့စားချင်သည့်အချိန်တွင် စားနိုင်ရန်နှင့် လွတ်လပ်စွာနေထိုင်လိုသောကြောင့်ဖြစ်သည်ဟု ပြောကြားခဲ့ကြသည်။

အစားအသောက်နှင့် ပတ်သတ်၍ ပထမနှစ်တက်ရောက်သည့် သင်တန်းသူ သင်တန်းသားများအတွက် နေ့တိုင်း ကုလားပဲနှင့် ငါးပိစားရခြင်းသည် အလွန်ခက်ခဲသည်ကို သိရှိရသည်။ သင်တန်းသူသင်တန်းသားများသည် တစ်ပတ်လျှင် အင်္ဂါနေ့၊ ကြာသပတေးနေ့နှင့် စနေနေ့များတွင် အသား စားရသည်။ (ကြက်သား)တတ်နိုင်သည့် အချို့သော သင်တန်းသူသင်တန်းသားများသည် ၎င်းတို့၏အိမ်မှ ဟင်းလျာများပေးပို့ကာ စားသုံးကြသည်။ အစာစားချိန်တွင် အပြင်မှ ဟင်းလျာများ စားသုံးခြင်းကို အဆောင်မှ ခွင့်ပြုထားသည်။ နံနက် ၈နာရီတွင် ၀၀:၄ နာရီခန့် တစ်ကြိမ်၊ ညနေ ၀၀: တစ်ကြိမ် တစ်နေ့လျှင် နှစ်ကြိမ် ထမင်းကျွေးသည်။ ထမင်းစားဆောင်သည် အနည်းငယ်သေးသည်။ ထိုင်ခုံနှင့် စားပွဲလည်းအလုံအလောက်မရှိပေ။ ထို့အတွက် သင်တန်းသူသင်တန်းသားအားလုံး

တစ်ပြိုင်နက်တည်းစားရန် အခက်အခဲရှိရာ တစ်သုတ်ပြီး တစ်သုတ် စားရသည်။ ဒုတိယနှစ်နှင့် တတိယနှစ်သင်တန်းသားများသည် ညနေကွင်းဆင်းချိန်ရှိ သေးသဖြင့် အလျင်အမြန်စားရသည်။ ညနေ ၄နာရီခန့်တွင် ညစာစားရသည်မှာ အနည်းငယ် စောသောကြောင့် ညတ ဝဝ:၀၀ ဗိုက်ဆာသည့် ပြဿနာကြုံရသည်။ ညအိပ်ဆောင်တွင် ထမင်းချက်ခွင့် မရှိသောကြောင့် ဗိုက်ဆာဆာနှင့် အိပ်ရသည့် ညများလည်းရှိသည်ဟု သင်တန်းသားအချို့က ပြောဆိုသည်။ တစ်ခါတစ်ရံ ထမင်းမကျက်သည့်အချိန်လည်းရှိသည်။ ထိုအချိန်များတွင် ဝမ်းဗိုက်ရောဂါဝေဒနာခံစား နေသူများအတွက် အဆင်မပြေလှကြောင်း၊ သာမန်လူများပင် ဗိုက်နာတတ်သည်ဟုလည်း သင်တန်းသူတစ်ဦးက ပြောကြားသည်။

စည်းကမ်း

စည်းကမ်းသည် တင်းကြပ်လွန်းခြင်းမရှိကြောင်း သင်တန်းသူသင်တန်းသားများမှ ဖြေကြားကြသည်။ သို့သော် အချို့သောစည်းကမ်းများသည်သင်တန်းသားများအတွက် အဆင်မပြေမှုများ ရှိသည်။ ကျောင်းတွင်းသို့ သင်တန်းသားများသည် ဆိုင်ကယ်ယူဆောင်ခွင့်မရှိပါ။ သို့အတွက် အရေးကြီးကိစ္စရှိပါက အပြင်သွားရန်အခက်အခဲအနည်းငယ်ရှိသည်။ ကျောင်းဝင်းပြင်ပသို့ ထွက်ခွာတိုင်း လည်း လက်မှတ်ထိုးရခြင်းသည်လည်း အချို့သင်တန်းသားများအတွက် အနှောင့်အယှက် အနည်းငယ်ဖြစ်စေသည်ဟု သင်တန်းသားများက ပြောဆိုကြသည်။ အမျိုးသမီးများသည် ညနေ ၀၅:၃၀ နောက်ပိုင်း အဆောင်ပြင်ပသို့ ထွက်ခွာခွင့်မရှိပေ။ ၎င်းစည်းကမ်းအပေါ်တွင် အချို့သော သင်တန်းသူများက စောလွန်းသည်ဟု ယူဆကြသော်လည်း အချို့က မိမိတို့၏ လုံခြုံရေး အတွက်ဖြစ်သောကြောင်း ကောင်းသည်ဟု ပြောဆိုကြသည်။ ကျောင်းခေါ်ကြိမ် ၈၀မပြည့်သူများ % ကျောင်းအုပ်ကြီးရုံးခန်းတွင် ကတိဝန်ခံ လက်မှတ်ရေးထိုးရသည်။ မေးမြန်းသည့် သည် %၈၀ သင်တန်းသားများတွင် ကျောင်းခေါ်ကြိမ်မပြည့်မီသောကြောင့် လက်မှတ်ရေးထိုးခဲ့သူ တစ်ဦးပါရှိသည်။ ၎င်းကို မေးမြန်းကြည့်သောအခါ ကျောင်းပျက်ရခြင်းသည် သင်ခန်းစာကို စိတ်မဝင်စား၍ အတန်းပြေးခဲ့သည်ဟု ဖြေကြားခဲ့သည်။ သင်ယူနေသည့် သင်ခန်းစာသည် သင်တန်းသူသင်တန်းသားများအား စွဲဆောင်နိုင်မှုမရှိသောအခါ စည်းကမ်းကိုပါ ထိစေနိုင်ကြောင်းကို တွေ့ရသည်။ အဆောင်အတွင်း အရက်သေစာ သောက်စားသည်ကို ရုံးမှ သိရှိပါက သတိပေးခြင်း မရှိဘဲ (Warning) အဆောင်ပြင်ထုတ်ခြင်းဖြင့် ပြစ်ဒဏ်ပေးသည်။ ၎င်း ကို Semester အပြင်ဆောင်မှ နေ၍ သင်တန်းတက်ရသည်ဟု ပြစ်ဒဏ်ခံဖူးသူ သင်တန်းသား တစ်ဦးမှ ပြောကြားသည်။

ဘာသာရပ်၊ သင်ကြားရေး နှင့် စာသင်ခန်း

ပထမနှစ်၊ ဒုတိယနှစ်နှင့် တတိယနှစ်တွင် သင်ယူသည့် ဘာသာရပ်များ မတူကြပေ။ ဒုတိယနှစ်နှင့် တတိယနှစ်တွင် ဘာသာရပ် ၃ သင်ယူရသည်။ နည်းပြများသည် လက်ချာ(၈) ပေးသည့်နည်းကိုသာ စာသင်ခန်းတွင် အသုံးပြုပါသည်။ ဘာသာရပ်ဖတ်စာအုပ်များကို (Lecture) အင်္ဂလိပ်ဘာသာစကားဖြင့် ပြဌာန်းထားသည့် နည်းပြများသည် မြန်မာဘာသာသို့ ပြန်ဆိုကာ

သင်ကြားသည်။ ထို့အတွက် တစ်နေ့တစ်နေ့ ဘာသာပြန်ခြင်းဖြင့်သာ ပြီးဆုံးသည်ကများသည်။ ရေးရာတွင်လည်း စဉ်းစားတွေးခေါ်စရာသိပ်မလိုဘဲ ဆရာပေးသောလက်ချာထဲက Assignment ကူးရေးရုံဖြစ်သည်။ ထို့အတွက် လွယ်ကူသည်။ စာမေးပွဲသည် အလွတ်ကျက်ထားသည်ကို ဖြေရုံ ဖြစ်ကြောင်း သိရှိရသည်။ အမျိုးသမီး ဦးကို မေးမြန်းရာ ၎င်းတို့အားလုံးက လယ်ယာစက်မှုလက်မှု(၈) ဘာသာရပ်သည် ဘာသာရပ်အားလုံးတွင် အခက်ခဲဆုံးဟုဆိုကြသည်။ (ing MechenicFarm) ထို့အပြင် အမျိုးသမီးများသည် စက်မှုပညာတွင် အမျိုးသားများထက် ကျွမ်းကျင်မှုအားနည်းသည်ဟု မိမိကိုယ်ကိုယူဆကြကြောင်း မေးမြန်းခံရသူအမျိုးသမီးများအနက် ခြားဘာသာရပ် များထက် ဦးမှ ပြောဆိုသည်။ သီးနှံကာကွယ်ရေး ဘာသာရပ်သည် တ(၃) နားလည်ရန်ခက်သည်ဟု သင်တန်းသားအများစုက ပြောကြသည်။ သီးနှံစား ပိုးကောင်များသည် များပြားလွန်းလှ၍ ကာကွယ်သည့်နည်းလမ်းများသည်လည်း ဆင်တူယိဉ်းမှား ဖြစ်လွယ်သည်ဟု ပြောဆိုကြသည်။ သင်တန်းသားများက လက်တွေ့လုပ်ငန်းသည် စာတွေ့ထက် ပိုမိုထိရောက်သည်ဟု ပြောဆိုကြ သည်။ သို့သော် ယခုအခြေအနေတွင်မူ စာတွေ့သည် လက်တွေ့ လုပ်ငန်းထက် အချိန်ပိုများသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဥပမာ ကို (ကိုင်းကူးနည်း) ကိုင်းဖြတ်ဆက်နည်း - စာတွေ့သာသင်ကြားပေး၍ လက်တွေ့တွင် အောင်မြင်စွာ လုပ်ဆောင်နိုင်သည်အထိ သင်ကြားပေး ခြင်းမရှိပါ။ မွေးမြူရေးဘာသာရပ်ကို စာတွေ့သင်ကြားရသော်လည်း လက်တွေ့တွင် လုပ်ဆောင်ခြင်း မရှိပါ။ စိုက်ပျိုးရေးကျောင်းတွင် လက်တွေ့လုပ်ငန်းလုပ်ဆောင်ခြင်းနည်းသည်ကို တွေ့ရသည်။ သင်တန်းသူသင်တန်းသားများ အတွက် လက်တွေ့လုပ်ငန်းနည်းခြင်းသည် စိန်ခေါ်မှုကြီးတစ်ရပ် ပင်ဖြစ်သည်။

၂၀၁၉ပညာသင်နှစ်မှစ၍ ပထမနှစ်များ သင်ယူသည့် သင်ရိုးသည် အရင်နှစ်များနှင့် ၂၀၂၀- (Netherlands Project) မတူပါ။ နေသာလန်ပရောဂျက်သင်ရိုးကို သင်ယူကြရသည်။ ဘာသာရပ် များတူသော်လည်း ပုံနှိပ်စာအုပ်များသည် မတူညီကြပါ။ ယခင်နှစ်များတွင် ဘာသာရပ် ခုသာ (၈) ICT နှင့် Social Skills သင်ရသည်။ ယခုနှစ်မှ စ၍ ဘာသာ(၁၀) သင်ရသော်လည်း ယခုနှစ်မှစ၍ (Information and Communication Technology)ဘာသာရပ်နှစ်ခု အသစ်တိုးသင်ယူရသည်။ အခန်းတွင်းတွင် နည်းပြများသည် လက်ချာပေးနည်းကိုသာ အသုံးပြုဘဲ သင်တန်းသားများ အုပ်စုလိုက်ဆွေးနွေး စေခြင်းများ၊ အပြန်အလှန်ဆွေးနွေးခြင်းများလည်း ပြုလုပ်ရသည်ဟု ပထမနှစ် သင်တန်းသားတစ်ဦးက ပြောဆိုသည်။

စာသင်ခန်းတစ်ခုစီတွင် သင်တန်းသားဦးရေ ဦးအထိထားရှိသည်ကို (၇၈) ဦးမှ(၇၅) တွေ့ရသည်။ စာသင်ခန်းတွင် ထိုင်ခုံနှင့် စာရေးခုံ မလုံလောက်သော ပြဿနာ ကြုံတွေ့ရသည်။ စာရေးခုံသည် နှစ်ယောက်အတူသုံးရသည်မှာ အဆင်ပြေသော်လည်း ထိုင်ခုံများသည် တစ်ယောက် ထိုင်များဖြစ်သောကြောင့် မျှသုံးရန်အဆင်မပြေပါ။ တခြားအတန်းမှ ခန်းမမှ (သို့) ရုံးခန်းမှ (သို့) ထိုင်ခုံများကို ရှာရသည်စသည့် ပြဿနာများကြုံရကြောင်းနှင့် ၎င်းတို့သည် စာသင်ရာတွင် စိတ်အနှောက်အယှက် ဖြစ်စေသည်ဟု သင်တန်းသူအချို့က ပြောကြသည်။

လက်တွေ့လုပ်ငန်းများ၊ မျိုးစေ့များ၊ လုပ်ငန်းသုံးကိရိယာများ

တနင်္လာနေ့မှ သောကြာနေ့အထိ နံနက် ၆အထိ နံနက်ပိုင်း ကွင်းဆင်း ၄၅:၇ မှ ၃၀: အထိ ၁၅:၅ မှ ၃၀:၄ လက်တွေ့လုပ်ငန်း နှင့် ညနေညနေပိုင်း ကွင်းဆင်းလက်တွေ့ လုပ်ငန်းလုပ်ဆောင်ကြသည်။ ဆက်ရှင် ဘောင်ဖော်ခြင်း၊ အပင်စိုက်ခြင်းများ အလိုက် (Section) လုပ်ဆောင်ရသည်။ အမျိုးသားအများစုသည် နံနက်ပိုင်း ကွင်းဆင်းလုပ်ငန်းသည် အနည်းငယ်စော သည်ဟု ယူဆကြသည်ကို သိရှိရသည်။ ညနေပိုင်းကွင်းဆင်းလုပ်ငန်းကိုလည်း ညနေစောစော ပြီးနောက် လုပ်ရသည်ဖြစ်၍ အခက်အခဲ အနည်းငယ်ရှိသည်ဟု သင်တန်းသားများက ပြောဆိုကြသည်။ စိုက်ဘောင်တွင် ဟင်းသီးဟင်းရွက်ကို အစိုက်များသည်။ ထောပတ်နှင့် ပိနဲကဲ့သို့သော နှစ်ရှည် သီးပင်များကိုလည်း စိုက်ပျိုးသည်။ ပန်းပင်များကို စိုက်ပျိုးခြင်း မရှိပါ။ ထို့အတွက် ပန်းပင် စိတ်ဝင်စားသူများအဖို့ ဥယျာဉ်မှူးထံ သင်ယူရသည်။ သင်တန်းကျောင်းတွင် မွေးမြူရေးလုပ်ငန်း အကြီးအကျယ်ဆောင်ရွက်ခြင်းမရှိပါ။ ဝက်သုံးကောင် မွေးမြူထားသည်။ ၎င်းကို အလှည့်ကျ ဝက်စာကျွေးရုံသာရှိ၍ လက်တွေ့လုပ်ငန်းအနေဖြင့် အားရဖွယ်ရာ လုပ်ဆောင်ခြင်း မရှိကြောင်း သင်တန်းသားတစ်ဦးမှ ပြောသည်။

စိုက်ပျိုးသည့် အပင်များ၏ မျိုးစေ့ကို ကျောင်းမှ ထုတ်ပေးခြင်းမရှိပေ။ သင်တန်းသူသင်တန်း သားများသည် ဆက်ရှင်အလိုက်ငွေကြေးကောက်ခံစုဆောင်း၍ လိုအပ်သော မျိုးစေ့များကို ဖလမ်းမြို့တွင်ဖြစ်စေ၊ အခြားနေရာများတွင် ဝယ်ယူ၍ စိုက်ပျိုးရသည့်အခြေအနေသည်လည်း တစ်ခါတစ်ရံ ခက်ခဲကြောင်း သင်တန်းသားအချို့က ပြောဆိုကြသည်။

လက်တွေ့လုပ်ငန်းတွင် ပေါက်ပြားနှင့် ရေဖျန်းပုံးကိုသာ အသုံးပြုသည်။ တစ်ခါတစ်ရံ ပေါက်ချွန်းကိုလည်း မြေဆွရာတွင်အသုံးပြုသည်။ အခြားစိုက်ပျိုးရေးသုံးကိရိယာများ များများ စားစား အသုံးမပြုကြပါ။ မြေနေရာဒေသကြောင့် ကျောင်းတွင်ရှိသည့် လယ်ယာထွန်စက် ရှိသော်လည်း လက်တွေ့ အသုံးမပြုနိုင်ပါ။ စာအုပ်ထဲတွင်သာ တွေ့ရ၍ အပြင်လက်တွေ့တွင် မမြင်ဖူးသည့် ကိရိယာ အများအပြားရှိသည်။ အပြင်လက်တွေ့တွင် မည်သို့အသုံးပြုရမည်ကို မသိသည့် ကိရိယာများလည်းရှိသည်ဟု သင်တန်းသားများ ပြောကြသည်။

ဘာသာစကား

စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံကျောင်းတွင် ချင်းလူမျိုးများအပြင် ဂန်ဂေါ၊ စစ်ကိုင်း၊ ကလေးနယ်ဘက်မှ ဗမာလူမျိုးများလည်း တက်ရောက်ကြသည်။ ချင်းလူမျိုးတွင်လည်း မျိုးနွယ်စုတစ်ခုနှင့်တစ်ခု သုံးသည့် ဘာသာစကားမတူကြပါ။ ထို့အတွက် ဗမာစကားကို စာသင်ကြားရာတွင်အသုံးပြုသည်။ နည်းပြဆရာ၊ ဆရာမများသည် ဗမာလူမျိုးပိုများသဖြင့် ၎င်းတို့ပြောဆိုသည့်အခါ အနည်းငယ် မြန်သည်။ ထိုအခါ တိုင်းရင်းသားဖြစ်သည့် ချင်းလူမျိုးများအတွက် နားလည်ရန်ခက်ခဲသည်။ နည်းပြ

များအသုံးပြုသည့် စကားလုံးအချို့သည်လည်း တိုင်းရင်းသားချင်းလူမျိုးများအတွက် အစိမ်းသက် သက်ဖြစ်၍ နားမလည်ကြပါ။ ထိုအခါ သင်ကြားသင်ယူရာတွင် ထိရောက်သင့်သလောက်မထိ ရောက်တော့ပါ။ ပထမနှစ်တက်ရောက်နေသည့်သင်တန်းသားတစ်ဦးက နားမလည်၊ မကြားလိုက် သည့်စကားလုံးများကို ပြန်မေးရန် မဝံ့ရဲကြောင်းပြောသည်။ အချို့သင်တန်းသားများသည်လည်း ပြန်မေးလျှင် ပြန်ရှင်းပြသော်လည်း ထပ်မရှင်းလင်းသေးလျှင်မမေးရဲတော့ကြောင်း ပြောကြသည်။ နည်းပြဆရာ၊ ဆရာမများကို မကြောက်အောင်လုပ်ဆောင်ရန်နှင့် မိမိနားမလည်သည်များကို မေးမြန်းရန်မှာ ၎င်းတို့အတွက် စိန်ခေါ်မှုကြီး တစ်ရပ်ဖြစ်ပေသည်။

အခြားသော အခက်အခဲများ

စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံ(လုံပီး)တွင် ဗမာလူမျိုးပိုများသဖြင့် မိမိချင်းလူမျိုးတို့သည် အင်အားနည်း သည်ဟု ခံစားရကြသည်။ ခေါင်းဆောင်ရွေးသည့်နေရာတွင်လည်း ဗမာများသာဖြစ်သည်ဟု တတိယနှစ်တက်နေသူ သင်တန်းသားတစ်ဦးမှ ပြောကြားသည်။ ဒုတိယနှစ် ခေါင်းဆောင်များတွင်မူ ချင်းလူမျိုးများလည်းရှိကြ၍ ဝမ်းသာကြောင်းဆက်ပြောသည်။ ပထမနှစ် သင်တန်းသားများသည် ဤစာတမ်းရေးသည့်အချိန်အထိ ခေါင်းဆောင်မရွေးကြသေးပါ။ ဗမာစကားကိုသာပြောတတ်သော သင်တန်းသူသင်တန်းသားများသည်လည်း ရွာသူရွာသားများနှင့် ပြောဆိုရာတွင် အခက်အခဲရှိသည် ကို တွေ့ရပါသည်။

နည်းပြဆရာများမှ တွေ့ကြုံရသည့် အခက်အခဲများ

စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံ(လုံပီး)တွင် နည်းပြဆရာ၊ ဆရာမများ အယောက် (၄၀)ကျော်ရှိသည်။ လက်ထောက်ကထိက၊ နည်းပြနှင့် ဒုနည်းပြများက သင်တန်းသူသင်တန်းသားများကို သင်ကြား ပေးသည်။ အချို့သည် နိုင်ငံခြားတွင် စိုက်ပျိုးရေးပညာ ဆက်လက်သင်ယူ၍ နည်းပြပြန်လုပ်သော နည်းပြဆရာများလည်းရှိသည်။ ချင်းလူမျိုးဆရာဦးရေထက် ဗမာလူမျိုးနည်းပြများ ပိုမိုများပြား သည်။ ချင်းလူမျိုး နည်းပြ (၃)ဦးသာ ရှိသည်။ လူမျိုးမတူသောကြောင့် ဘာသာစကားတွင် အခက်အခဲအနည်းငယ်ရှိသည်။ နိုင်ငံတော်မှ သင်ထောက်ကူပစ္စည်းများ အပြည့် အဝ ထောက်ပံ့ခြင်းမရှိသောကြောင့် စာသင်ကြားရာတွင် အခက်အခဲရှိတတ်သည်။ ဖတ်စာအုပ်များ သည် အင်္ဂလိပ်ဘာသာစကားဖြင့် ရေးသားထားသောကြောင့် နည်းပြများသည် အင်္ဂလိပ်စာ ကျွမ်းကျင်ရန် လိုအပ်ကြောင်း အင်္ဂလိပ်သင်ကြားပေးသော နည်းပြဆရာမှ ပြောသည်။ ပထမနှစ်သည် နယ်သာလန်ပရောဂျက်ဖြင့် သင်ကြားရခြင်းဖြစ်သဖြင့် ယခုနှစ်သည် အသစ်အဆန်းဖြစ်၍ ကြိုးစားသင်ရကြောင်း နည်းပြတစ်ဦးမှ ပြောကြားသည်။ သင်တန်းသူသင်တန်းသားများထဲတွင် မိမိကိုယ်တိုင် စိတ်ဝင်စား၍မဟုတ်ဘဲ မိဘ၊ မိသားစု၊ သူငယ်ချင်း၊ မိတ်ဆွေများမှ တွန်းအားပေး၍ စိုက်ပျိုးရေးပညာကို သင်ယူသူများလည်းရှိရာ သင်ကြားပေးသည့် နည်းပြများသည် သင်ကြားသည့် အခါ အခက်အခဲစိန်ခေါ်မှုအချို့ တွေ့ရကြောင်း နည်းပြတစ်ဦးမှ ပြောကြားသည်။

နိဂုံး

ဤသုတေသနစာတမ်းအရ စိုက်ပျိုးရေးသိပ္ပံ(လုံပီး)တွင် တက်ရောက်နေကြသော သင်တန်းသူသင်တန်းသားများသည် ယေဘုယျအားဖြင့် နေထိုင်ရာအဆောင်၊ အစားအသောက်၊ စည်းကမ်း၊ ဘာသာရပ်၊ သင်နည်း၊ စာသင်ခန်း၊ လက်တွေ့လုပ်ငန်း၊ မျိုးစေ့များ၊ လုပ်ငန်းသုံးကိရိယာများ၊ ဘာသာစကားတို့တွင် အခက်အခဲအမျိုးမျိုးကြုံတွေ့နေရကြောင်း တွေ့ရပါသည်။ နေရာထိုင်ခင်းများသည် ကိုယ်ရေးကိုယ်တာလျှို့ဝှက်ချက် (Privacy)အတွက် လုံခြုံမှုမရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဘာသာစကားသည် သင်တန်းသူသင်တန်းသားအများစုအတွက် စိန်ခေါ်မှုကြီးတစ်ရပ် ဖြစ်နေသည်။ ထို့အတူ သင်ကြားရေးတွင် နည်းပြများ အသုံးပြုသည့် သင်နည်းများသည် သင်တန်းသူသင်တန်းသားများကို စိတ်ဝင်စားအောင် စွဲဆောင်နိုင်စွမ်းအားနည်းကြောင်းတွေ့ရသည်။ သင်ကြားရေးတွင် သင်တန်းသူသင်တန်းသားများ လက်တွေ့လုပ်ငန်းများလုပ်ဆောင်ခြင်းနည်းပါးခြင်းသည်လည်း ကြီးမားသောစိန်ခေါ်မှုတစ်ရပ်ဖြစ်ပေသည်။ သင်တန်းသူသင်တန်းသားများထဲတွင် မိမိကိုယ်တိုင် စိတ်ဝင်စားစွာ စိုက်ပျိုးရေးပညာကို မသင်ယူသူများလည်းရှိရာ သင်ကြားပေးသည့် နည်းပြများအတွက် စိန်ခေါ်မှုအချို့တွေ့ရကြောင်း ဤစာတမ်းတွင် တွေ့မြင်နိုင်ပါသည်။

References:

- (၁) ဖလမ်းမြို့နှစ်(၁၀၀)ပြည့် မဂဇင်း (၁၈၉၂ - ၁၉၉၂)
- (၂) Darko Ransford, Challenges in the Teaching and Learning of Agricultural Science in Selected Public Senior High Schools in the Cape Coast Metropolis, article, March, 2015
- (၃) Zakaria Hudu, Challenges of Teaching and Learning of Agricultural Practical Skills: The case of Deploying Project of Teaching among Students of Awe Senior High School in the Upper East Re, article, October 2018

မြန်မာနိုင်ငံ၏ အဆင့်မြင့်ပညာရေးဥပဒေမူကြမ်းကို စိစစ်လေ့လာခြင်း

တင်ဝင်း¹¹

ပညာရေးဝန်ကြီးဌာနနှင့် ကျောင်းသားကိုယ်စားလှယ်များသည် နေပြည်တော်တွင် ၂၀၁၈ခုနှစ် ဩဂုတ်လ ၁ ရက်နေ့၌ တိုင်းပြည်၏ ပညာရေးစနစ်လိုအပ်ချက်များကို ပိုမိုထိရောက်စေရန် အဆင့်မြင့်ပညာရေး ဥပဒေမူကြမ်းကို ကျောင်းသားညှိနှိုင်းရေးအဖွဲ့၊ ပြည်သူ့လွှတ်တော်နှင့် အမျိုးသားလွှတ်တော် ပညာရေးမြှင့်တင်မှုကော်မတီ၊ အမျိုးသားပညာရေး မြှင့်တင်ရေးကော်မတီနှင့် ပါမောက္ခချုပ် ကော်မတီတို့အား ပြင်ဆင်ရန် ခွင့်ပြုလိုက်သည်။ ဝန်ကြီးဌာန၊ အဆင့်မြင့် ပညာရေးဦးစီးဌာနနှင့် ပါမောက္ခချုပ်ကော်မတီတို့၏ အဆိုအရ ဤဥပဒေကို နိုင်ငံတစ်ဝှမ်းမှ ရွေးချယ်ထားသော ကျောင်းသားကိုယ်စားလှယ်များက အဆိုပြုထားသည့် ဥပဒေကို ပြင်ဆင်ရန် စီစဉ်ခဲ့သည်။

ပြဿနာအခြေအနေ

ဤဥပဒေကြမ်းသည် ဒီမိုကရေစီမဆန်ခြင်း၊ ပညာရေးဆိုင်ရာ လွတ်လပ်ခွင့်ကို အာမခံချက် မပေးနိုင်ခြင်းနှင့် အများပါဝင်နိုင်ခြင်းမရှိဘဲ ဗဟိုအုပ်ချုပ်မှုသာ ရှိခြင်းသည် ကောင်းမွန်သည့် အဆင့်မြင့်ပညာရေးစနစ်နှင့် မကိုက်ညီသည့် ဥပဒေကြမ်းအဖြစ်ကို ဦးတည်စေပါသည်။ ကွဲပြားသော တက္ကသိုလ်တစ်ခုစီတိုင်းသည် ကိုယ်ပိုင်ပြဌာန်းခွင့် ရှိသော်လည်း လက်ရှိဥပဒေမူကြမ်းအရ ဗဟို ချုပ်ကိုင်မှုကို အဓိကထား ကျင့်သုံးနေသောကြောင့် ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခွင့် မရရှိနိုင်ကြပေ။ သို့ရာတွင် အဆင့်မြင့်ပညာရေး ဥပဒေမူကြမ်းသည် ပညာရေးဆိုင်ရာ လွတ်လပ်ခွင့်ကို မပေးနိုင်ကြခြင်းသာမက ဒီမိုကရေစီစံနှုန်းများနှင့် ကိုက်ညီခြင်းမရှိပေ။ ထို့အပြင် တက္ကသိုလ်နှင့် အုပ်ချုပ်ရေးကောင်စီများ ဖွဲ့စည်းရန်အတွက် ခွင့်ပြုရန်အလို့ငှာ ဆရာ၊ ဆရာမများနှင့် ကျောင်းသား ကိုယ်စားလှယ်များကို မရှိမဖြစ်လိုအပ်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် အဆင့်မြင့် ပညာရေးဥပဒေမူကြမ်းသည် ဆရာ၊ ဆရာမ အဖွဲ့အစည်းများနှင့် ကျောင်းသားသမဂ္ဂများ အကြားတွင် ၎င်းတို့ကို လွတ်လပ်စွာ စည်းရုံးပိုင်ခွင့် မရှိသောကြောင့် ဝေဖန်မှုများပိုမို မြင့်တက်လာလျက်ရှိသည်။

မေးခွန်းများ

- (၁) ကောင်းမွန်သည့် အဆင့်မြင့် ပညာရေးစနစ်နှင့် ကိုက်ညီစေရန်အတွက် မြန်မာနိုင်ငံ၏ အဆင့်မြင့် ပညာရေး ဥပဒေမူကြမ်း၏ အဓိက အားသာချက်များနှင့် အားနည်းချက်များသည် မည်သည်တို့ ဖြစ်ပါသနည်း။
- (၂) ကောင်းမွန်သည့် အဆင့်မြင့် ပညာရေးစနစ်နှင့် ကိုက်ညီစေရန်အတွက် အားနည်းချက်များကို မည်ကဲ့သို့ ဖြေရှင်းနိုင်ပါသနည်း။

¹¹ Corresponding e-mail: tinwin.9@gmail.com

အဆိုမူကြမ်း (Hypothesis)

အဆင့်မြင့်ပညာရေးစနစ်သည် လွတ်လပ်စွာ သင်ကြားသင်ယူနိုင်ခွင့်၊ လွတ်လပ်စွာ စီမံခန့်ခွဲခွင့်နှင့် အားလုံးပါဝင်၍ ကဏ္ဍပေါင်းစုံပါဝင်သော ဥပဒေပြုမူကြမ်းဖြစ်ခဲ့မည် ဆိုလျှင် ဤဥပဒေမူကြမ်းသည် ကောင်းမွန်သည့် အဆင့်မြင့် စံချိန်စံညွှန်းများနှင့် ကိုက်ညီသည့် ဥပဒေတစ်ခု ဖြစ်လာပါလိမ့်မည်။

ရည်ရွယ်ချက်

ဤသုတေသနကို ပြုလုပ်ရခြင်း၏ အကြောင်းရင်းမှာ အားလုံးပါဝင်သော ဥပဒေမူကြမ်းအဖြစ် ဗဟိုချုပ်ကိုင်မှု မပါဝင်သော ပါဝင်ပတ်သက်သူ အားလုံးမှရေးဆွဲထားသည့် အဆင့်မြင့်ပညာရေး ဥပဒေမူကြမ်း ဖြစ်စေရန်အတွက် ကောင်းမွန်သည့် ပညာရေးစနစ်နှင့် နှိုင်းယှဉ်၍ ပြင်ဆင်ရန် လိုအပ်သော အားနည်းချက်များကို ထောက်ပြရန်ဖြစ်သည်။

သုတေသနလုပ်ထုံးလုပ်နည်းများ

ဤသုတေသနကို ပညာရေးအသိုက်အဝန်းအတွင်းရှိ မေးခွန်းများကို ချင့်ချိန်ဖြေဆိုနိုင်သော ကျွမ်းကျင်သူများကို မေးမြန်းခြင်းဖြင့် အရည်အသွေးစံပြ သုတေသနနည်းကို အသုံးပြု၍ ဆောင်ရွက်ထားပါသည်။ အသုံးပြုသော နည်းလမ်းများမှာ လူချင်းတွေ့ဆုံ၍ မေးမြန်းခြင်းနှင့် တွေ့ဆုံမေးမြန်းရန် အချိန်မရှိသူများကို Skype မှတစ်ဆင့် မေးမြန်းခြင်းတို့ ဖြစ်ပါသည်။ ရုံးခန်း (သို့) တိတ်ဆိတ်စွာ ဆွေးနွေးနိုင်သော နေရာများတွင်တွေ့ဆုံကာ မှတ်တမ်းများအနေဖြင့် မှတ်ယူ သိမ်းဆည်းပါသည်။ ထို့အပြင် ပညာရေးနယ်ပယ်မှ ကျွမ်းကျင်ပညာရှင် သုံးဦးနှင့် မြန်မာနိုင်ငံ၏ အဆင့်မြင့်ပညာရေးကို စိတ်ဝင်စားသော ပညာရှင် ဆယ်ဦးကို မေးမြန်းဆွေးနွေးခဲ့ပါသည်။

မြန်မာနိုင်ငံ အဆင့်မြင့်ပညာရေးမူကြမ်း၏ အဓိကအားသာချက်များနှင့် အားနည်းချက်များ

အခန်း (၁) အမည်နှင့် အဓိပ္ပါယ်ဖော်ပြချက်များ

ပုဒ်မ (၂) အပိုဒ်ခွဲ (ဃ) “ကော်မတီဆိုသည်မှာ အဆင့်မြင့်ပညာရေးနှင့် စပ်လျဉ်းသည့် ကိစ္စရပ်များကို လိုအပ်သလို ညှိနှိုင်းဆောင်ရွက်နိုင်ရန် ကော်မရှင်က အဆင့်မြင့် ပညာကျောင်းများမှ ပါမောက္ခချုပ်များ၊ ကျောင်းအုပ်ကြီးများဖြင့် ဖွဲ့စည်းထားသည့် ပါမောက္ခချုပ်များ ကော်မတီကို ဆိုသည်။” ဟုပြဋ္ဌာန်းထားရာတွင် “ကော်မတီဆိုသည်မှာ အဆင့်မြင့်ပညာရေးနှင့် စပ်လျဉ်းသည့် ကိစ္စရပ်များကို လိုအပ်သလို ညှိနှိုင်းဆောင်ရွက်၍ အဆင့်မြင့် ပညာရေးကျောင်းများမှ ပါမောက္ခချုပ်များ၊ ကျောင်းအုပ်ကြီးများနှင့် ကျောင်းသားကိုယ်စားလှယ်များဖြင့် ဖွဲ့စည်းထားသည့် ကော်မတီကို ဆိုလိုသည်။” ဟုပြောင်းသင့်သည်။ အကြောင်းရင်းမှာ ပညာရေးနှင့် ဆက်စပ်သည့် ကော်မတီများတွင် ကျောင်းသားများ၏ အသံပါဝင်စေခြင်းသည် ပိုမိုကောင်းမွန်သည့် လုပ်ဆောင်ချက်များ၊ ဆောင်ရွက်ချက်များ ဖြစ်စေမည်ဖြစ်၍ ဒီမိုကရေစီစံချိန်စံညွှန်းနှင့်လည်း

ကိုက်ညီမည် ဖြစ်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် ကျောင်းသားများမပါဝင်သော ကော်မတီဖွဲ့ပါက ပြဿနာတစ်စုံတစ်ရာ ဖြစ်လာရာတွင် ဖြေရှင်းရန် ပိုမိုခက်ခဲလာနိုင်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် ဆရာနှင့် ကျောင်းသားကိုယ်စားလှယ်များကို ပါဝင်စေခြင်းသည် ပြဿနာများဖြစ်ပေါ်လာနိုင်မှုကို လျော့နည်း စေမည်ဖြစ်သည်။

ပုဒ်မ (၂) အပိုဒ်ခွဲ (င) “တက္ကသိုလ်ပဋိညာဉ်စာတမ်းဆိုသည်မှာ တက္ကသိုလ်များ၏ လွတ်လပ်သည့် သင်ကြားသင်ယူမှုနှင့် လွတ်လပ်စွာစီမံခန့်ခွဲရေးစနစ်ကို ကျင့်သုံးနိုင်ရန် ဤဥပဒေနှင့်အညီ ရေးဆွဲပြီး အတည်ပြုထားသည့် စာတမ်းကိုဆိုသည်။” ဟုပြဋ္ဌာန်းထားရာတွင် တက္ကသိုလ် ပဋိညာဉ်စာတမ်း ဆိုသည်မှာ တက္ကသိုလ်များ၏ လွတ်လပ်သည့် သင်ကြားမှုနှင့် လွတ်လပ်စွာ စီမံခန့်ခွဲရေးစနစ်ကို ကျင့်သုံးနိုင်ရန် နိုင်ငံတကာစံချိန်စံညွှန်းနှင့်အညီ အတည်ပြုသည့်စာတမ်းကို ဆိုလိုသည်ဟု ပြောင်းလဲသင့်သည်။ စာတမ်းများကို ဥပဒေဖြင့်မသတ်မှတ်သင့်ဘဲ စံသတ်မှတ်ချက် အဖြစ်သာ ထားသင့်ပါသည်။ ဥပဒေဖြင့် သတ်မှတ်ပါက ဥပဒေသည် မည်သူမှ ရေးဆွဲပြီး၊ မည်သည့် စံချိန်စံညွှန်းမီရမည် ဆိုသည်ကို မေးခွန်းထုတ်စရာ ဖြစ်လာမည်ဖြစ်၍ လွတ်လပ်စွာ သင်ကြား သင်ယူ မှုနှင့် စီမံခန့်ခွဲမှုအပြည့်အဝမရှိကြောင်း သိသာစေပါသည်။

အခန်း (၂) ရည်မှန်းချက်များ

ပုဒ်မ (၃) အပိုဒ် (ဈ) “တိုင်းရင်းသားများ၏ စာပေ၊ ဘာသာစကား၊ ယဉ်ကျေးမှု၊ အနုပညာနှင့် ဓလေ့ထုံးတမ်းများကို တန်ဖိုးထားလေးစားပြီး ဖွံ့ဖြိုးရေးအတွက် အားပေး ဆောင်ရွက်ရန်” ဟု ပြဋ္ဌာန်းရာတွင် မြန်မာနိုင်ငံတွင် ဗမာသည်လည်း တိုင်းရင်းသားဖြစ်သောကြောင့် လူနည်းစု တိုင်းရင်းသားများ (သို့) ဗမာမဟုတ်သော တိုင်းရင်းသားများဟု ပြောင်းလဲ သုံးနှုန်းသင့်ပါသည်။ ထို့အပြင် အဆင့်မြင့်ပညာရေးတွင် ဌာနေတိုင်းရင်းသားများအကြောင်း အထူးပြုသော ဘာသာရပ် (စာပေ၊ ဘာသာစကား၊ ယဉ်ကျေးမှု၊ အနုပညာနှင့် ဓလေ့ထုံးတမ်းများ)ကို ထည့်သွင်းသင့်ပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် မြန်မာနိုင်ငံသည် ဗမာတစ်မျိုးတည်း နေထိုင်သော နိုင်ငံမဟုတ်ဘဲ တိုင်းရင်းသားပေါင်းစုံ နေထိုင်သော နိုင်ငံ ဖြစ်သောကြောင့် လူနည်းစု တိုင်းရင်းသားများနှင့် သက်ဆိုင်သည်တို့ကိုလည်း တန်ဖိုးထားသင့်သောကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။

အခန်း (၃) အခြေခံမူများ

ပုဒ်မ (၄) အပိုဒ်ခွဲ (ခ) “သတင်းအချက်အလက်နှင့် ဆက်သွယ်ရေး နည်းပညာများ၊ ခေတ်မီ သင်ထောက်ကူပစ္စည်းများ၊ ဓာတ်ခွဲခန်းများ၊ စာကြည့်တိုက်များနှင့် ခေတ်မီသင်ရိုးများကို အသုံးပြုပြီး အရည်အချင်းပြည့်ဝသည့် ဆရာ၊ ဆရာမများ၏ သင်ကြားပို့ချမှုနှင့် ကျောင်းသားများ၏ ကိုယ်ပိုင် သင်ယူမှုတို့ဖြင့် ပညာသင်ကြားသင်ယူမှုနှင့် သုတေသနများ နိုင်ငံတကာအဆင့်မီရေး” တွင်

ပါဝင်သော အခြေခံမူများမှာ ခေတ်မီ သင်ထောက်ကူပစ္စည်းများ အသုံးပြုပြီး အရည်အချင်း ပြည့်ဝ သည့် ဆရာများ သင်ကြားပို့ချမည်ဆိုသည့် အချက်သည်အားသာချက်တစ်ခုဖြစ်သည်ဟု ထင်မြင် ယူဆမိပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် နိုင်ငံတကာတွင် ခေတ်မီသင်ထောက်ကူပစ္စည်းများ အသုံးပြု၍ သင်ကြားပို့ချသည်မှာ လွန်စွာမှထိရောက်ပြီး ကျောင်းသား၊ သူများအတွက် ၎င်းတို့ လေ့လာရမည့် သင်ခန်းစာများနှင့် ပိုမိုရင်းနှီးစေသောကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။ သို့သော် ခေတ်မီ သင်ထောက်ကူပစ္စည်းဆိုရာတွင် ဤသင်ထောက်ကူပစ္စည်းများကို (၂)ခါထက်မနည်း ကျွမ်းကျင်စွာ အသုံးပြု၍လေ့လာ၊ လေ့ကျင့်ပြီးသော အရည်အချင်းရှိဆရာ၊ ဆရာမများဖြစ်စေရန်အတွက် ၎င်းတို့အား သေချာစွာ ထောက်ပံ့ပေးရန်လိုအပ်သည်။

ပုဒ်မ (၄) အပိုဒ် (ဃ) တွင် “နိုင်ငံတကာ တက္ကသိုလ်များ၊ ပညာရေးဖွံ့ဖြိုးမှုဆိုင်ရာ မိတ်ဖက် အဖွဲ့အစည်းများနှင့် လွတ်လပ်စွာ ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်ရေး” ဟူသော ဖော်ပြချက်အရ လက်ရှိ ကျင့်သုံးလျက်ရှိသော ကြိုးနီစနစ်အရ အဆင့်ဆင့်အကြောင်းကြားရန် မလိုအပ်တော့သည့်အတွက် ပိုမိုကောင်းမွန်သော လုပ်ငန်းစဉ်များ ဖြစ်ထွန်းရန် အဆင်ပြေလွယ်ကူစေပါသည်။ လက်ရှိတွင် အထက်ပါ စနစ်ကြောင့် မလိုလားအပ်သော နှောင့်နှေးကြန့်ကြာမှုများ၊ အဟန့်အတားများနှင့် လုပ်ငန်း ပိုင်းဆိုင်ရာ စီမံခန့်ခွဲမှုတွင် လွတ်လပ်စွာမလုပ်ဆောင်ခြင်းဟူသော အခက်အခဲများ ဖြစ်ပေါ် လာနိုင်ပါသည်။ (မှတ်ချက်။ ။ ဌာနဆိုင်ရာများ နှင့် ဆက်ဆံပြောဆို နေရသော အခြေအနေ အရပ်ရပ် အားလုံးသည် စိတ်သက်သာစရာ မဟုတ်သော အခြေအနေများသဖွယ် ဖြစ်နေသောကြောင့် ဖြစ်ပါ သည်။)

ပုဒ်မ (၄) အပိုဒ်ခွဲ (ဆ) “အဝေးသင်ပညာရေးကို နိုင်ငံတကာ အဆင့်မီစေရန် ခေတ်မီနည်းပညာများ ဖြင့်မြှင့်တင်ပေးရေး” သည် အမိန့်ငံတော်၏ မျိုးဆက်သစ် လူငယ်များ အတွက် အလွန်ပင် အားသာချက် ဖြစ်သည်ဟု ယူဆမိပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ယနေ့အချိန်အထိ ရပ်တည် လည်ပတ်နေသော အဝေးသင်ပညာရေးစနစ်သည် နေ့စဉ်ဝင်ငွေရရှိရေးအတွက် ရုန်းကန်လှုပ်ရှား ကြိုးပမ်းရသောကြောင့် အချိန်မပေးနိုင်သူများ၊ နေ့စဉ် ပညာသင်သွားလာမှု စရိတ်အတွက် ငွေကြေး မတတ်နိုင်သူများ စသဖြင့် မပြည့်စုံသူ၊ ဆင်းရဲနွမ်းပါးသူတို့၏ ရွေးချယ်သော ပညာရေးကဲ့သို့ ဖြစ်နေ ပါသည်။ ထို့ကြောင့် အဝေးသင်ပညာရေးအား နိုင်ငံတကာ အဆင့်မီစေရန် ခေတ်မီ နည်းပညာ များ ဖြင့် မြှင့်တင်ပေးပါက မိမိတို့နိုင်ငံ၏ အဝေးသင်ပညာရေးတွင် အနာဂတ်မျိုးဆက်သစ်တို့ အတွက် တန်းတူညီမျှမှု တစ်ရပ်ဖြစ်ပြီး ပြည်သူလူထုမှ ယုံကြည်အားထားရသော စနစ်ပင်ဖြစ်လာပါမည်။

ပုဒ်မ (၄) အပိုဒ်ခွဲ (ဇ) “ပညာရေးဖွံ့ဖြိုးမှု လုပ်ငန်းများတွင် ပုဂ္ဂလိကအခန်းကဏ္ဍကို အားပေး မြှင့်တင်ပြီးပြည်တွင်းပြည် အဆင့်မြင့်ပညာ ပုဂ္ဂလိကကျောင်းများကို သက်ဆိုင်ရာ ဥပဒေများနှင့်အညီ ဖွင့်လှစ်ခွင့်ပြုရေး” သည် ပညာရေး ဖွံ့ဖြိုးမှုလုပ်ငန်းများတွင် ပုဂ္ဂလိက အခန်းကဏ္ဍသည်လည်း အရေးပါသောကြောင့် ပြည်တွင်းပြည်ပအဆင့်မြင့်ပညာ ပုဂ္ဂလိကကျောင်း

များကို သက်ဆိုင်ရာ ဥပဒေနှင့်အညီ ဖွင့်လှစ်ရန် ခွင့်ပြုခြင်းသည် အလွန်ကောင်းမွန်ပါသည်။ နိုင်ငံတကာ သင်ယူနေကြသော အဆင့်မြင့် ပညာရေးများကို နိုင်ငံရပ်ခြားတွင် သွားရောက်နေထိုင်သင်ယူပါက ငွေးကြေး ပိုမို ကုန်ကျခြင်း ဖြစ်ပေါ်နိုင်သည်။ ပြည်တွင်း၌ ထိုကဲ့သို့သော ကျောင်းများဖွင့်လှစ်ပေးခြင်းသည် ပိုမိုကောင်းမွန်သော ပညာရပ်များကို လွယ်ကူသက်သာစွာ သင်ကြားခွင့် ပေးစွမ်းနိုင် ပေးမည်ဖြစ်သည်။

ပုဒ်မ (၄) အပိုဒ်ခွဲ (ဈ) တွင်ပါရှိသော “ပညာရေးဝန်ထမ်းများ၏ အရည်အသွေးနှင့် လူမှုဘဝမြှင့်တင် ရေးကို အလေးထားဆောင်ရွက်ရန်” ဆိုသည့်အချက်သည် အားသာချက်တစ်ရပ်ဟု ထင်မြင်ယူဆမိ ပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ဖွံ့ဖြိုးဆဲနိုင်ငံဖြစ်သည့် အားလျော်စွာ ပညာရေးဝန်ထမ်းများ၏ အခြေခံလစာမှာ ပျမ်းမျှအနေဖြင့် အပိုဝင်ငွေမရှိခြင်း၊ အများစုမှာ အိမ်ယာအပိုင်မရှိ၍ ငှားရမ်း နေထိုင် ရခြင်းတို့ကြောင့် အပိုဝင်ငွေရစေရန်အတွက် လုပ်ငန်းချိန်ပြင်ပတွင် အချိန်ပိုင်းအလုပ်များ လုပ်ကိုင် ရခြင်းများ ရှိနေပါသည်။ ထို့ကြောင့် ပညာရေးဝန်ထမ်းများ၏ အရည်အသွေးမြှင့်တင်ပေးရန် လွန်စွာမှ လိုအပ်နေသော မိမိတို့နိုင်ငံအနေဖြင့် ခေတ်နှင့်အညီ ပညာရပ်ဆိုင်ရာ သင်တန်းများကို သင်ကြား ပို့ချပေးရန် လိုအပ်ပါသည်။ အခြားရှုတောင့်မှ သုံးသပ်မည်ဆိုလျှင်လည်း ပညာရေးဝန်ထမ်း များ၏ လူမှုဘဝမြှင့်တင်ရေးကိစ္စရပ်အတွက် အလေးထား ဆောင်ရွက်မည်ဆိုရာတွင် ၎င်းဝန်ထမ်း များ၏ နေ့စဉ်သွားလာ လှုပ်ရှားနေထိုင်မှုပုံစံကို လေ့လာသုံးသပ်၍ လိုအပ်ချက်များ အလျင်းသင့်သလို ဖြည့်ဆည်းပေးရန် လိုအပ်ပါသည်။

ပုဒ်မ (၄) အပိုဒ်ခွဲ (ဍ) တွင် “အဆင့်မြင့် ပညာရေးကျောင်းများသည် ဒေသဆိုင်ရာ အုပ်ချုပ်ရေး အဖွဲ့များ၊ ရပ်ရွာအခြေပြုလူမှုအဖွဲ့များ၊ လူမှုအဖွဲ့များ၊ ပုဂ္ဂလိကအဖွဲ့အစည်းများနှင့် ပူးပေါင်း ဆောင်ရွက်ရေး” ဟူသော ဖော်ပြချက်တွင် ပညာရေးရည်မှန်းချက်များကို အကောင်အထည် ဖော်ရာတွင် ဤသို့သော အဖွဲ့အစည်း၏ အကူအညီကို ရယူနိုင်သောကြောင့် ပိုမိုအဆင်ပြေ လွယ်ကူသော အခြေအနေ ဖြစ်ပေါ်လာနိုင်ပါသည်။ ဆိုလိုသည်မှာ ရပ်ဝေးဒေသမှ တာဝန်ကျရာ ဒေသများတွင် တာဝန်ထမ်းဆောင်ရသော ဝန်ထမ်းများအနေဖြင့် အထက်ပါ အဖွဲ့အစည်းများ၏ အကူအညီမပါဘဲ ရပ်တည်နေထိုင်တာဝန်ထမ်းဆောင်နိုင်ရန်မှာ အလွန်ပင် ခက်ခဲလှသောကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။

ပုဒ်မ (၄) အပိုဒ်ခွဲ (ဎ) “အဆင့်မြင့်ပညာကျောင်းများသည် သက်ဆိုင်ရာဒေသ လူမှုအသိုက်အဝန်းမှ လိုအပ်သော လုပ်သားဈေးကွက်ကို ပြည့်မီနိုင်ရန် ဦးတည်ဆောင်ရွက်ပြီး ဝန်ဆောင်မှု ပေးရေး” ဟုပြဋ္ဌာန်းထားရာတွင် မိမိတို့ သင်ကြားထားသော ပညာရပ်များကို မိမိတို့နေထိုင်ရာ လူမှုဝန်းကျင်၌ အကျိုးပြုသော လုပ်ငန်းများတွင် အသုံးချနိုင်မှသာ တန်ဖိုးရှိသော ပညာရပ်များဟု ခေါ်ဆိုနိုင်ပါမည်။ လုပ်သားဈေးကွက်အတွက် အရည်အချင်းပြည့်မီသော လုပ်သားများထွက်ပေါ်လာရေးကို ဦးတည်ဆောင်ရွက်သင့်သည်။ ထို့ကြောင့် သက်ဆိုင်ရာ ဒေသများတွင် အရည်အချင်းပြည့်မီသော လုပ်သား များ ပေါ်ထွက်လာနိုင်ပြီး ဒေသအတွင်း

ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်မှုကို အထောက်အပံ့ဖြစ်စေမည် ဖြစ်ပါသည်။ (မှတ်ချက်။ ။ လက်ရှိတွင် ဘွဲ့ရရှိပြီးသူဦးရေ များပြားနေသော်လည်း အလုပ်အကိုင်ရရှိမှုမှာ လွန်စွာမှ နည်းပါးနေသည်ကို တွေ့ရှိနိုင်ပါသည်။)

အခန်း (၄) အဆင့်မြင့် ပညာရေးစနစ်

ပုဒ်မ (၇) “အဆင့်မြင့်ပညာရေးကျောင်းများတွင် အခြေခံပညာရေး၏ အမြင့်ဆုံးအဆင့် (သို့) ယင်းနှင့်တူညီသော အောင်မြင်ပြီးသူများ ဆက်လက်သင်ယူနိုင်စေရန် သင်ကြားလေ့ကျင့်ပေးရမည်။” တွင်ဖော်ပြထားသော အချက်မှာ အားသာချက်တစ်ရပ်ဖြစ်သည်ဟု ယူဆပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် အခြေခံပညာရေး၏ အမြင့်ဆုံးအဆင့် (သို့) ယင်းနှင့်တူညီသော အောင်မြင်ပြီးသူများအား ဆက်လက် သင်ယူနိုင်စေရန် သေချာစွာ လေ့ကျင့် သင်ကြားပေးမှသာ အနာဂတ်လူငယ်များ၏ အားထုတ်ကြိုးပမ်းမှုဖြင့် နယ်ပယ်အသီးသီးတွင် ပြန်လည်ထူထောင်ရေးများ တစ်ရှိန်ထိုး ပြုလုပ်လာနိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။ အခြေခံပညာရေး၏ အမြင့်ဆုံးအဆင့်ပြီးဆုံးသွားသည်နှင့် သင်ယူလေ့လာမှုများအား ပြီးဆုံးသယောင် ယူဆတတ်သော အယူအဆအကြွန်းအကျန်များစွာ မိမိတို့ နိုင်ငံတွင် ရှိနေပါသေးသည်။ ထို့ကြောင့် အခန်း (၄) အဆင့်မြင့်ပညာရေးစနစ်၏ နံပါတ် (၇) တွင်ပါဝင်သော ဖော်ပြချက်သည် အမှန်တကယ် စနစ်တကျလုပ်ဆောင်နိုင်ပါလျှင် အဆင့်မြင့် ပညာရေးစနစ်မှာ သိသာစွာ ပြောင်းလဲတိုးတက်သွားမည်ဟု ယုံကြည်ပါသည်။

ပုဒ်မ (၉) အပိုဒ်ခွဲ (ခ) တွင် “တက္ကသိုလ်များမှအပ အဆင့်မြင့်ပညာကျောင်းများသည် စုဖွဲ့ခြင်း၊ ပေါင်းစည်းခြင်းများ ဆောင်ရွက်လိုပါက ကော်မတီ၏ အတည်ပြုချက်ရယူဆောင်ရွက်ရမည်။” နှင့် ယင်းအခန်း ပုဒ်မ (၁၀) တွင် “ကော်မတီသည် အဆင့်မြင့်ကျောင်းများစုဖွဲ့ခြင်း၊ ပေါင်းစည်းခြင်း များနှင့် သီးခြားရပ်တည်ခြင်းတို့အတွက် မူရေးဆွဲ၍ ကော်မရှင်အတည်ပြုချက်ဖြင့် ဆောင်ရွက်ရမည်။” ဟူသော ဖော်ပြချက်များတွင် ဒီမိုကရေစီကျင့်စဉ်ကို ဆန့်ကျင်နေရုံသာမက အထက်မှ အောက်သို့ အာဏာစီးဆင်းသည့် အုပ်ချုပ်ရေးပုံစံဖြစ်နေပြီး အောက်ခြေမှ အဆင့်ဆင့် ရွေးချယ်တင်မြှောက်သော ပုံစံသာ ဖြစ်သင့်ပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် လွတ်လပ်စွာ စီမံအုပ်ချုပ်ခွင့်ဟူသော နိုင်ငံတကာအဆင့်မြင့် ပညာရေးစနစ်တွင်ရှိသင့်သော အင်္ဂါရပ်နှင့် မကိုက်ညီသည့်နည်းတူ အရင်စနစ်ကိုသာ ပြန်လည်ကျင့်သုံးနေသကဲ့သို့ ဖြစ်နေပါသည်။

ပုဒ်မ (၁၂) အပိုဒ်ခွဲ (က) “အဆင့်မြင့်ပညာရေးကို အကောင်အထည်ဖော်သည့် ကျောင်းများသည် တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့်အတွက် သင်ယူလိုသည့် ဘာသာရပ်နှင့် တက္ကသိုလ်ကို သင်ယူသူကိုယ်တိုင် ရွေးချယ်လျှောက်ထားခွင့်ရှိပြီး တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့်ကို အခြေခံပညာထက်တန်း

စာမေးပွဲရမှတ်ဖြင့်သာ စိစစ်ဆုံးဖြတ်ရွေးချယ်ခြင်း မဟုတ်ဘဲ တက်ရောက်လိုသည့် တက္ကသိုလ်ပဋိညာဉ်စာတမ်းနှင့်အညီ စိစစ်ရွေးချယ်သည့် တက္ကသိုလ်စနစ်ကို ကျင့်သုံးရမည်။” တွင် တက်ရောက်လိုသည့် တက္ကသိုလ်၏ တက္ကသိုလ်ပဋိညာဉ်စာတမ်းနှင့်အညီ စိစစ်ရွေးချယ်ခြင်းဟုဆိုရာ၌ ထိုပဋိညာဉ်စာတမ်း (ခေါ်) အခြေခံစာတမ်းသည် အခြေခံပညာအထက်တန်း စာမေးပွဲရမှတ်ကို ဦးစားပေး ရွေးချယ်ခြင်းမျိုး မဟုတ်ဟုဆိုသော်လည်း ကျောင်းသားတစ်ဦးချင်းစီ၏ တက်ရောက်နိုင်သည့် အရည်အချင်းပေါ် မူတည်၍ ဆုံးဖြတ်သင့်ပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် တက္ကသိုလ်ပဋိညာဉ်စာတမ်းနှင့်အညီ စိစစ် ရွေးချယ်ရာတွင် အခြေခံပညာအထက်တန်းစာမေးပွဲရမှတ်ဖြင့် သွယ်ဝိုက်၍ သော်လည်းကောင်း၊ ပဋိညာဉ်စာတမ်းတွင် ပါဝင်သော အချို့သောပြဋ္ဌာန်းချက်များကြောင့် သော်လည်းကောင်း၊ ကျောင်းသားတစ်ဦးချင်းစီ၏ ကိုယ်ပိုင်အရည်အသွေးနှင့် စိတ်ဝင်စားမှုကို အဟန့်အတား မဖြစ်စေ သင့်ပေ။ (မှတ်ချက် ။ ။ တက္ကသိုလ်ပဋိညာဉ်စာတမ်းကို ရေးဆွဲရာတွင် မည်သည့် အကြောင်းအရာများပါပြီး မည်သည့်အတိုင်းအတာအထိ ကျောင်းသားများကို ကိုယ်စားပြုနိုင်မည်ကို ထည့်သွင်းစဉ်းစားသင့်ပါကြောင်း အများစုမှ မှတ်ချက်ပြုထားပါသည်။)

အခန်း (၅) အဆင့်မြင့်ပညာကျောင်းများ၏ ကိုယ်ပိုင်စီမံခန့်ခွဲမှု၊ တာဝန်နှင့် လုပ်ပိုင်ခွင့်များ

ပုဒ်မ (၁၃) အပိုဒ်ခွဲ (က) “တက္ကသိုလ်များသည် မိမိတက္ကသိုလ်၏ သဘောသဘာဝနှင့် ကိုက်ညီသော တက္ကသိုလ်ပဋိညာဉ်စာတမ်း တစ်ခုစီကို ရေးဆွဲပြီး နိုင်ငံပိုင်တက္ကသိုလ်ဖြစ်ပါက ကော်မတီ၏ သုံးသပ်ချက်၊ ကော်မရှင်၏ ထောက်ခံချက်ဖြင့် ဝန်ကြီးဌာန၏ အတည်ပြုချက်ရယူ၍လည်းကောင်း ဆောင်ရွက်ရမည်။” တွင်နိုင်ငံပိုင်တက္ကသိုလ်များ၏ လွတ်လပ်စွာ စီမံခန့်ခွဲရေးစနစ်ကို ကော်မတီ၊ ကော်မရှင်၊ ဝန်ကြီးဌာနနှင့် သက်ဆိုင်ရာ ဝန်ကြီးဌာနတို့၏ ထိန်းချုပ်မှုအောက်တွင် ထားရှိနေခြင်း သည် လွတ်လပ်စွာ စီမံခန့်ခွဲရေးစနစ်ကို ဖော်ဆောင်ရာ၌ အဟန့်အတားဖြစ်စေပါသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် လွတ်လပ်စွာ သင်ကြားသင်ယူနိုင်သော ပတ်ဝန်းကျင်တစ်ခုကို ဖော်ဆောင် ရာတွင် လွတ်လပ်စွာစီမံခန့်ခွဲခွင့်နှင့် အုပ်ချုပ်ခွင့်သည် အလွန် အရေးပါသောကြောင့် ဖြစ်သည်။ ဤကဲ့သို့ အဆင့်ဆင့်ထိန်းချုပ်မှုများနှင့် ပြုလုပ်နေပါက လုပ်ငန်းစီစဉ်ဆောင်ရွက်ရာတွင် နှောင့်နှေး ကြန့်ကြာမှုများ ဖြစ်ပေါ်စေနိုင်ပြီး လုပ်ငန်းပိုင်း လွတ်လပ်ခွင့်များကိုလည်း အနှောက်အယှက် ဖြစ်စေနိုင်ပါသည်။

ပုဒ်မ (၁၈) အပိုဒ်ရန်ခွဲ (က) “မိမိ၏ဘဏ္ဍာငွေဖြင့်/ ကိုယ်ပိုင်ရန်ပုံငွေတို့ဖြင့် ရပ်တည်ပြီး ကိုယ်ပိုင် စီမံခန့်ခွဲမှုဖြင့် လွတ်လပ်စွာ ဆောင်ရွက်သည့် နိုင်ငံပိုင်အဆင့်မြင့်ပညာကျောင်းများတွင် ရှိသော ဝန်ထမ်းများသည် မိမိတို့၏ သဘောဆန္ဒအရ နိုင်ငံ့ဝန်ထမ်းအဖြစ်လည်းကောင်း၊ ယင်းကျောင်း၏ ဝန်ထမ်းအဖြစ်လည်းကောင်းရွေးချယ်ခွင့်ရှိသည်။”

ပုဒ်မ (၁၈) အပိုဒ်ခွဲ (ခ) “နိုင်ငံ့ဝန်ထမ်းအဖြစ် ဆက်လက်တာဝန်ထမ်းဆောင်လိုသော ဝန်ထမ်းများ အတွက် လုပ်ထုံးလုပ်နည်းနှင့်အညီ နိုင်ငံ့ဝန်ထမ်းအဖြစ်ဆက်လက်ရပ်တည်နိုင်ရန် ဝန်ကြီးဌာနနှင့် သက်ဆိုင်ရာဝန်ကြီးဌာနက စီစဉ်ဆောင်ရွက်ပေးရမည်။”

ပုဒ်မ (၁၉) “မိမိ ဘဏ္ဍာငွေဖြင့်/ ကိုယ်ပိုင်ရန်ပုံငွေဖြင့် ရပ်တည်ပြီး ကိုယ်ပိုင်စီမံခန့်ခွဲမှုဖြင့် လွတ်လပ်စွာ ဆောင်ရွက်သည့် နိုင်ငံပိုင် အဆင့်မြင့်ပညာကျောင်း၏ ဝန်ထမ်းအဖြစ်သို့ ပြောင်းရွှေ့သည့် နိုင်ငံ့ဝန်ထမ်းများအနေဖြင့် နိုင်ငံ့ဝန်ထမ်းအဖြစ်မှ ပြီးဆုံးခြင်းအတွက် ဝန်ကြီးဌာန နှင့် သက်ဆိုင်ရာ ဝန်ကြီးဌာန၏ သီးခြားအစီအစဉ်ဖြင့် ပင်စင်ဥပဒေနှင့်အညီ အငြိမ်းစားခံစားခွင့်ကို ရရှိရမည်။”

ပုဒ်မ (၂၀) “မိမိ၏ ဘဏ္ဍာငွေဖြင့်/ ကိုယ်ပိုင်စီမံခန့်ခွဲမှုဖြင့် လွတ်လပ်စွာဆောင်ရွက်သည့် နိုင်ငံပိုင် အဆင့်မြင့်ပညာကျောင်းများတွင် မိမိကျောင်း၏လိုအပ်ချက်အရ ဆရာ၊ ဆရာမများနှင့် ပြည်တွင်း စီမံဝန်ထမ်းများအား တက္ကသိုလ်ပဋိညာဉ်စာတမ်းနှင့်အညီ ခန့်ထားခွင့်၊ ထုတ်ပယ်ခွင့်၊ နုတ်ထွက်ခွင့်၊ ရာထူးတိုးမြှင့်ခွင့်၊ ရာထူးလျှော့ချခွင့်၊ လစာနှင့် ချီးမြှင့်ငွေနှုန်းထားသတ်မှတ်ခွင့်၊ စာချုပ်ဖြင့် ခန့်ထားခွင့်၊ ပုတ်ပြတ်စနစ်ဖြင့် လုပ်ငန်းအပ်နှံခွင့်နှင့် တာဝန်ပေးအပ်ခွင့်တို့ ရှိသည်။” တို့သည် ရေရှည်၊ အနာဂတ်အတွက် လွန်စွာကောင်းမွန်လှသော်လည်း စနစ်ဟောင်းနှင့် အသစ်အကြား ကူးပြောင်းစဉ်တွင် ဖြစ်ပေါ်လာနိုင်သော အခက်အခဲများကို ထည့်သွင်းစဉ်းစားရန် လိုအပ်ပါသည်။ ပညာရေးဆိုင်ရာ ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်ရန်မှာ တိုင်းပြည်အတွက် အခြေခံဖြစ်သောကြောင့် သုတေသန စွမ်းရည်များမှာလည်း အရေးပါလှပါသည်။ ထို့အပြင် စနစ်တစ်ခု အောင်မြင်စွာ အကောင်အထည် ဖော်ဆောင်ရန်မှာလည်း ကောင်းမွန်တိကျသော စီမံခန့်ခွဲမှု စွမ်းရည်လိုအပ်သောကြောင့် ထိုအချက် သည် အရေးပါသော အချက်ပင်ဖြစ်ပါသည်။

ပုဒ်မ (၂၈) အပိုဒ်ခွဲ (၄) “သင်ကြားရေးဝန်ထမ်းများ၏ သင်ကြားရေးစွမ်းရည်၊ သုတေသန စွမ်းရည်များ၊ စီမံခန့်ခွဲရေးဝန်ထမ်းများ၏ စွမ်းရည်များ စဉ်ဆက်မပြတ် တိုးတက်ရေးအတွက် လိုအပ်သော အစီအစဉ်များ ထားရှိဆောင်ရွက်ရမည်။” တွင် သင်ကြားရေးဝန်ထမ်းများ၏ စွမ်းရည် စဉ်ဆက်မပြတ်တိုးတက်စေရန် ဆောင်ရွက်ရမည် ဖြစ်သကဲ့သို့ ပညာရေးဆိုင်ရာ ဖွံ့ဖြိုး တိုးတက် ရန်မှာ တိုင်းပြည်အတွက် အခြေခံဖြစ်သောကြောင့် သုတေသနစွမ်းရည်များမှာလည်း အရေးပါသော အခန်းကဏ္ဍတွင် ရှိပေသည်။ ထို့ပြင်စနစ်တစ်ခု အောင်မြင်အောင် အကောင်အထည် ဖော်ဆောင် ရန်မှာလည်း ကောင်းမွန်တိကျသော စီမံခန့်ခွဲမှုစွမ်းရည် လိုအပ်သောကြောင့် ထိုအချက်သည် အရေးပါသော အချက်ပင်ဖြစ်ပါသည်။

အခန်း (၆) အဆင့်မြင့်ပညာရေးကျောင်းများ ပေါင်းစပ်ညှိနှိုင်းခြင်း

ပုဒ်မ (၄၀) အပိုဒ်ခွဲ (က) “အဝေးသင်ပညာရေးကို တက္ကသိုလ်များတွင် အစီအစဉ်များ ချမှတ် ဆောင်ရွက်နိုင်သည်။” ဟုဆိုရာတွင် အွန်လိုင်းမှသင်ယူခွင့်ရအောင် ဆောင်ရွက်ပေးခြင်းသည်

တစ်သက်တာ ပညာသင်ယူခွင့်ကို ဖော်ဆောင်ရာ၌ အလွန်အရေးပါလှပါသည်။ အချိန်ပြည့် အလုပ်လုပ်နေရသူများ၊ နယ်ဝေးများတွင် နေထိုင်သူများအတွက် အွန်လိုင်းမှ သင်ယူခြင်းသည် အဆင်ပြေသော နည်းလမ်းဖြစ်ပြီး ထိရောက်စွာ လုပ်ဆောင်နိုင်ပါက အလွန်ပင်ကောင်းမွန်သော အစီအစဉ်တစ်ရပ်ဖြစ်ပါသည်။ နိုင်ငံတကာအဆင့်မြင့် ပညာရေးတွင်လည်း အဝေးသင်ပညာရေးသည် အလွန်ပင်အရေးပါသော အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်နေပြီး ထိရောက်စွာ လုပ်ဆောင်နိုင်သည့်အလျောက် အကျိုးဖြစ်ထွန်းစေမည်ဖြစ်သည်။ (မှတ်ချက်။ ။ လက်တွေ့တွင် ဆရာ၊ ဆရာမအများစုသည် နည်းပညာပိုင်းတွင် တတ်ကျွမ်းမှု အားနည်းနေပြီး နိုင်ငံတော်အနေဖြင့်လည်း ပညာရေး အသုံးစရိတ် ကို လုံလောက်စွာ ချမှတ်မပေးနိုင်သောကြောင့် အကောင်အထည်ဖော် ဆောင်ရွက်ရန်မှာ အလွန်ပင် ခက်ခဲလှပါသည်။)

အခန်း (၉) ပညာရေးဆိုင်ရာ တာဝန်နှင့်အခွင့်အလမ်းများ

ပုဒ်မ (၅၃) “အဆင့်မြင့်ကျောင်းများသည် ကျောင်းသားများ ပညာရေးမြှင့်မားစေရန်နှင့် စဉ်ဆက် မပြတ် သင်ယူမှုအခွင့်အလမ်းရှိစေရန် ဆရာများ၊ ကျောင်းသားများ၊ ဝန်ထမ်းများ၊ ကျောင်းသား ဟောင်းများ၊ ပညာရှင်များ၊ ပြည်တွင်းစက်မှုနှင့် စီးပွားရေးလုပ်ငန်းရှင်များနှင့် ပူးပေါင်းဆောင်ရွက် နိုင်ရန် စီစဉ်ထားရှိရမည်။” ဟုဆိုရာတွင် စနစ်ဟောင်းတွင် ရရှိရန်မလွယ်ကူသော “စဉ်ဆက်မပြတ် သင်ယူမှု အခွင့်အလမ်းရှိစေရန်” ဟူသော အချက်မှာ ကျောင်းသားများအတွက် လွန်စွာ ကောင်းမွန် သော အချက်ပင်ဖြစ်ပါသည်။ ကျောင်းသား၊ ကျောင်းသူများအနေဖြင့် သက်ဆိုင်ရာ တက္ကသိုလ်၊ ဒီဂရီကောလိပ်များမှနေ၍ သင်ယူမှုပြီးဆုံးသွားလျှင်လည်း ဆက်လက်၍ သင်ယူနိုင်သော အခွင့်အလမ်းကို ဖြည့်ဆည်းပေးထားနိုင်ပါက လူစွမ်းအားအရင်းအမြစ်ကို ဖွံ့ဖြိုးစေရန် ပြုလုပ်ပေးရာ ရောက်ပြီး နိုင်ငံတော်အတွက်လည်း အလွန်ပင် အကျိုးဖြစ်ထွန်းနိုင်သောကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။ ထို့နောက် နိုင်ငံတကာ ကျောင်းသားများနှင့် နောက်ကျမကျန်ခဲ့ဘဲ ရင်ဘောင်တန်းနိုင်သော အနေ အထားကို ရောက်ရှိစေမည်ဖြစ်သည်။ (မှတ်ချက် ။ ။ ဒေါက်တာ ဦးကြည်ရင်လက်ထက်မှစ၍ နိုင်ငံခြားရေးဘာသာတက္ကသိုလ် (YUFL) တွင် ဤလမ်းစဉ်များကို လက်တွေ့အကောင်အထည် ဖော်လျက်ရှိသည်ကို တွေ့ရပါသည်။)

ပုဒ်မ (၆၀) အပိုဒ်ခွဲ (ဃ) တွင် “သင်ယူသူဗဟိုပြု သင်ကြားသင်ယူမှုနှင့် ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ပတ်ဝန်းကျင်ကောင်း ဖော်ဆောင်ရာတွင် ပူးပေါင်းပါဝင်ရမည်။” ဟုဆိုရာတွင် ကျောင်းသားများ အတွက် သင်ယူသူ ဗဟိုပြု သင်ကြားသင်ယူမှုအပြင် အခြားသော သင်ကြားနည်းများစွာ ရှိသည့်အတွက် သင်ကြားမှုတစ်ခု တည်းကိုသာ မပြဋ္ဌာန်းသင့်ပေ။ ဆိုလိုသည်မှာ ကျောင်းသားများ၏ လိုအပ်ချက်အရ လိုက်လျော ညီထွေသော သင်ကြားသင်ယူမှု နည်းလမ်းများကိုလည်း အသုံးပြုရမည်ဖြစ်သောကြောင့် အခြားသော သင်ကြားနည်းများကိုလည်း အဆင့်မြင့်ပညာရေး ဥပဒေဖြစ်သည့် အားလျော်စွာ ထည့်သွင်းဖော်ပြ သင့်ပါသည်။

ပုဒ်မ (၆၁) အပိုဒ်ခွဲ (ဃ) တွင်ထည့်သွင်းထားသော “ပညာသင်ကြားရာတွင် ဆရာနှင့်တပည့် အပြန်အလှန်လေးစားမှုဖြင့် ဆက်ဆံသင်ကြားပေးရမည်။” ဆိုသောအချက်သည် အားသာချက် တစ်ရပ်အဖြစ် အဆိုပြုပါသည်။ ဗုဒ္ဓဘာသာထွန်းကားသော မိမိတို့နိုင်ငံအနေဖြင့် ဆရာ၊ ဆရာမ များအား ရိုသေလေးစားရန် ပုံပြင်၊ သာဓကများစွာဖြင့် တပည့်များအားသင်ကြားပေးသော်လည်း ဆရာများအနေဖြင့် တပည့်များအပေါ်လေးစား တန်ဖိုးထားပေးနိုင်ရန် လိုအပ်ပါသည်။ စေတနာ၊ ဝါသနာ၊ အနစ်နာဟူသော “နာ ၃ နာ”ဖြင့် ပညာသင်ကြားပေးနိုင်သည့် ဆရာကောင်းဟူသော ဂုဏ်သိက္ခာနှင့်ညီဖွဲ့အရေး ဆရာ၊ ဆရာမဖက်မှလည်း ဆရာတစ်ယောက်၏ တာဝန်အား အပြည့်အဝ ထမ်းဆောင်ရမည်ဖြစ်ပြီး တပည့်များဖက်မှလည်း မိမိတို့၏ဆရာသမား ယုံကြည်လေးစား အားထားမှု များဖြင့် အပြန်အလှန်ဆက်ဆံကြမည်ဆိုလျှင် ဆရာနှင့်တပည့်ဆက်ဆံရေးသည်လည်း ပိုမိုခိုင်မာလာ မည်ဖြစ်သည်။ (မှတ်ချက် ။ ။ တပည့်များအနေဖြင့် ဆရာ၊ ဆရာမများကို လေးစားသည့် အစဉ်အလာ ရှိသည့်အတိုင်း လေးစားကြသည်ဖြစ်ပြီး ဆရာ၊ ဆရာမအနေဖြင့်လည်း တပည့်များကို လေးစားသည် ထက်ပိုသော စေတနာကို အရင်းခံ၍ သင်ကြားပေးသည် ဖြစ်သောကြောင့် ဤပုဒ်မကို ထည့်ရန် မလိုအပ်ဟု မှတ်ချက်ပြုခဲ့သည်။)

သုတေသန တွေ့ရှိချက်များ

ဤဥပဒေမူကြမ်းတွင် ကောင်းမွန်သည့် အဆင့်မြင့်ပညာရေး စံချိန်စံညွှန်းနှင့် မကိုက်ညီခြင်း၊ ပညာရေးဆိုင်ရာလွတ်လပ်ခွင့် မပေးထားခြင်း၊ အများပါဝင်နိုင်ခြင်းရှိသော ဗဟိုအုပ်ချုပ်မှုသာ ရှိခြင်း ကို တွေ့ရှိရပါသည်။ ထို့ကြောင့် ကိုယ်ပိုင်ဥပဒေပြဋ္ဌာန်းခွင့်ရှိသင့်သောကြောင့် တက္ကသိုလ်များသည် ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခွင့် ရှိသင့်ပါသည်။ ထို့အပြင် တက္ကသိုလ်များတွင် အုပ်ချုပ်ရေးကောင်စီများ ဖွဲ့စည်း ရန်အတွက် ဆရာသမဂ္ဂများနှင့် ကျောင်းသားသမဂ္ဂများ ဖွဲ့စည်းခွင့်ပေးပါရန် မရှိမဖြစ် လိုအပ်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် အဆင့်မြင့်ပညာရေး ကော်မတီဆိုသည်မှာ အဆင့်မြင့်ပညာရေးနှင့် ဆက်စပ်သည့် ကိစ္စရပ် များကို လိုအပ်သလို စီမံဆောင်ရွက်နိုင်ရန် ကော်မရှင်သည် အဆင့်မြင့် ပညာရေးကျောင်းများမှ ပါမောက္ခချုပ်များ၊ ကျောင်းအုပ်ကြီးများ၊ ဆရာကိုယ်စားလှယ်များနှင့် ကျောင်းသား ကိုယ်စားလှယ်များဖြင့် ဖွဲ့စည်းထားသည့် ကော်မတီဖြစ်သင့်ပါသည်။

အရေအတွက်များမှ သုံးသပ်ချက်

အခန်း (၁၂)ခန်းနှင့် ပုဒ်မ (၇၇)ချက်ပါဝင်သော ဤဥပဒေမူကြမ်းတွင် အဆင့်မြင့်ပညာရေးကို ပိုမို ကောင်းမွန်စေသော အားသာချက် (၁၁)ချက်ကို တွေ့ရှိရသော်လည်း ကောင်းမွန်သော အဆင့်မြင့် ပညာရေး စံချိန်စံညွှန်းနှင့် ကိုက်ညီစေရန်အတွက် ပြန်လည်ပြင်ဆင်သင့်သော အားနည်းချက် (၇)ချက်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။

မေးမြန်းရာတွင် ဖြေဆိုသူများမှ အားနည်းချက်များအပေါ် အကြံပြုချက်များ

အဆင့်မြင့်ပညာရေး တိုးတက်ရန် ဆိုရာတွင် အဓိကအားဖြင့် ဆရာ၊ ဆရာမများ၊ ကျောင်းသား၊ ကျောင်းသူများကို လုံလောက်သော သင်ထောက်ကူပစ္စည်းများထောက်ပံ့ပေးရန် မရှိမဖြစ် လိုအပ်ပါ သည်။ ထို့နောက် နိုင်ငံတကာတက္ကသိုလ်များနှင့် ပူးပေါင်း၍ ရင်ဘောင်တန်း လုပ်ဆောင်နိုင်ရန်မှာ ဖြစ်နိုင်ချေနည်းပါးလှပါသည်။ လက်တွေ့တွင် နိုင်ငံတကာကျောင်းများကဲ့သို့ ဆရာ၊ ဆရာမမွမ်းမံ သင်တန်းများ အဆင့်အတန်းမီမီ သင်တန်းများပေးရန် လိုအပ်ပြီး လုံလောက်သော ပညာရေးဆိုင်ရာ အသုံးစရိတ်ကို နိုင်ငံတော်မှ ချမှတ်ပေးသင့်ပါသည်။ အဓိအားနည်းချက်မှာ ဆရာ၊ ဆရာမ အများစုသည် နည်းပညာပိုင်းတွင် အားနည်းနေကြပြီး အဝေးသင်ပညာရေးကို အွန်လိုင်းမှ အကောင်အထည်ဖော်ဆောင်ရွက်ရန်သည် ကြီးမားလှသည့် အခက်အခဲတစ်ခုပင် ဖြစ်ပါသည်။ ယေဘုယျအားဖြင့် ကောင်းမွန်သည့် ပြဌာန်းချက်များ ရှိသော်လည်း ဗဟိုချုပ်ကိုင်မှု လျော့ချထားခြင်း မရှိသည်ကိုတွေ့ရပါသည်။ ထို့ကြောင့် ရည်ရွယ်ချက်များမှာ ကောင်းမွန်လှသော်လည်း အစိုးရအနေဖြင့် လက်တွေ့အကောင်အထည် ဖော်ဆောင်ရန် ခက်ခဲပါသည်။ ထိုကဲ့သို့ အားနည်းချက်များ အပေါ် အကြံပြုချက် များစွာရှိသော်လည်း ထိရောက်မှုရှိသည့် အရေးကြီးသော အကြံပြုချက်များနှင့် အားနည်းချက် များကို အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားပါသည်။

၁။ အခန်း (၁) ပုဒ်မ (၂) အပိုဒ်ခွဲ (ဃ) “ကော်မတီဆိုသည်မှာ အဆင့်မြင့်ပညာရေးနှင့် စပ်လျဉ်းသည့် ကိစ္စရပ်များကို လိုအပ်သလိုညှိနှိုင်းဆောင်ရွက်ရန် ကော်မရှင်က အဆင့်မြင့်ပညာကျောင်းများမှ ပါမောက္ခချုပ်များ၊ ကျောင်းအုပ်ကြီးများဖြင့် ဖွဲ့စည်းထားသည့် ပါမောက္ခချုပ်များ ကော်မတီကို ဆိုသည်။”

၂။ အခန်း (၂) ပုဒ်မ (၃) အပိုဒ်ခွဲ (ဈ) “တိုင်းရင်းသားစာပေ၊ ဘာသာစကား၊ ယဉ်ကျေးမှု၊ အနုပညာနှင့် လေ့ထုံးတမ်းများကို တန်ဖိုးထားလေးစားပြီး ဖွံ့ဖြိုးရေးအတွက် အားပေးဆောင်ရွက်ရန်၊”

၃။ အခန်း (၄) ပုဒ်မ (၉) အပိုဒ်ခွဲ (ခ)တွင် “တက္ကသိုလ်များမှအပ အဆင့်မြင့်ပညာကျောင်း များသည် စုဖွဲ့ခြင်း၊ ပေါင်းစည်းခြင်းနှင့် ဆောင်ရွက်လိုပါက ကော်မတီ၏ အတည်ပြုချက် ရယူ ဆောင်ရွက်ရမည်။”

၄။ အခန်း (၄) ပုဒ်မ (၁၀)တွင် “ကော်မတီသည် အဆင့်မြင့်ကျောင်းများ စုဖွဲ့ခြင်း၊ ပေါင်းစည်းခြင်းနှင့် သီးခြားရပ်တည်ခြင်းတို့အတွက် မူရေးဆွဲ၍ ကော်မရှင်အတည်ပြုချက်ဖြင့် ဆောင်ရွက်ရမည်။”

၅။ အခန်း (၄) ပုဒ်မ (၁၂) အပိုဒ်ခွဲ (က) “အဆင့်မြင့်ပညာရေးကို အကောင်အထည်ဖော်သည့် ကျောင်းများသည် တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့်အတွက် သင်ယူလိုသည့် ဘာသာရပ်နှင့် တက္ကသိုလ်ကို

သင်ယူသူကိုယ်တိုင် ရွေးချယ်လျှောက်ထားခွင့်ရှိပြီး တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့်ကို အခြေခံပညာ အထက်တန်း စာမေးပွဲရမှတ်ဖြင့်သာ စိစစ်ဆုံးဖြတ် ရွေးချယ်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ တက်ရောက်လိုသည့် တက္ကသိုလ် ပဋိညာဉ်စာတမ်းနှင့်အညီ စိစစ်ရွေးချယ်သည့် တက္ကသိုလ်ဝင်ခွင့်စနစ်ကို ကျင့်သုံးရမည်။”

၆။ အခန်း (၅) ပုဒ်မ (၁၃) အပိုဒ်ခွဲ (က) “တက္ကသိုလ်များသည် မိမိတက္ကသိုလ်၏ သဘောသဘာဝနှင့် ကိုက်ညီသော တက္ကသိုလ်သုံးသပ်ချက်၊ ကော်မရှင်၏ ထောက်ခံချက်၊ ဝန်ကြီးဌာနနှင့် သက်ဆိုင်ရာ ဝန်ကြီးဌာနတို့၏ ထပ်ဆင့်ထောက်ခံချက်ဖြင့် အစိုးရအဖွဲ့၏ အတည်ပြုချက် ရယူ၍လည်းကောင်း၊ ပုဂ္ဂလိကပိုင် တက္ကသိုလ်ဖြစ်ပါက ကော်မရှင်၏ ထောက်ခံချက်ဖြင့် ဝန်ကြီးဌာန၏ အတည် ပြုချက်ရယူ၍လည်းကောင်း ဆောင်ရွက်ရမည်။”

၇။ အခန်း (၉) ပုဒ်မ (၆၀) အပိုဒ်ခွဲ (ဃ) တွင် “သင်ယူသူဗဟိုပြု သင်ကြားသင်ယူမှုနှင့် ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ပတ်ဝန်းကျင်ကောင်းဖော်ဆောင်ရာတွင် ပူးပေါင်းပါဝင်ရမည်။” ဟုဖော်ပြထား သကဲ့သို့ ဖြေဆိုသူများကို အဆင့်မြင့်ပညာရေးမူကြမ်းတွင် ဖော်ပြထားသောဥပဒေပြု မူကြမ်းကို ကောင်းမွန်သော အဆင့်မြင့်ပညာရေးနှင့် ကိုက်ညီစေရန် အကြံပြုတောင်းဆိုရာတွင် ဖြေဆိုသူ တစ်ဦးမှ “ပညာရေးနှင့် ဆက်စပ်သောကော်မတီတွင် ကျောင်းသားများကို ပါဝင်စေချင်ပါသည်။ မပါဝင် ကြဘူးဆိုလျှင် မလိုလားအပ်သော ပြဿနာများဖြစ်လာနိုင်ချေ တော်တော်များများရှိပါသည်။ အဘယ့်ကြောင့်ဆိုသော် ကျောင်းသားမပါဝင်သော ကော်မတီသည် ပြဿနာပိုမို ဖြစ်လာနိုင်ပြီး ကျောင်းသားများပါဝင်နိုင်လျှင် ပြဿနာဖြစ်ပေါ်လာနိုင်သည်ကို ပိုမိုလျှော့ချနိုင်မည်ဖြစ်သည်” ဟု သုံးသပ်ခဲ့ပါသည်။ ဖြေဆိုသူများအနေဖြင့် အခြားသော အကြံပြုချက်တစ်ခုမှာ အဆင့်မြင့်ပညာရေး တွင် ဌာနတိုင်းရင်းသားများအကြောင်း အထူးပြုသော ဘာသာရပ်များ ထည့်သွင်းစေခြင်းပင် ဖြစ် သည်။ ဤသည်ကို ဖြေဆိုသူတစ်ဦးမှ “တိုင်းရင်းသားဟု သုံးနှုန်းသည့်အသုံးသည် လူနည်းစု တိုင်းရင်းသား (သို့) ဗမာမဟုတ်သော တိုင်းရင်းသားဟု ပြောင်းသင့်ပါသည်။ အမှန်စစ်စစ် မြန်မာနိုင်ငံတွင် ဗမာလူမျိုးတစ်မျိုးတည်း နေထိုင်သည်မဟုတ်ဘဲ တိုင်းရင်းသားပေါင်းစုံနေထိုင်သော နိုင်ငံဖြစ်သောကြောင့်ဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် တိုင်းရင်းသားများနှင့် သက်ဆိုင်မှုရှိသည်ကို တန်ဖိုးထား ထည့်သွင်းစဉ်းစားဖို့လိုသည်” ဟုအကြံပြုထားပါသည်။ အခြားဖြေဆိုသူတစ်ဦးမှာလည်း “ချမှတ် ထားသည့် မူကြမ်းများအရ ပြဌာန်းထားသည့် အဆင့်မြင့်ပညာရေးမူကြမ်းသည် ကောင်းသော် ငြားလည်း လက်တွေ့အကောင်အထည်ဖော် ဆောင်ရွက်မည်ဆိုလျှင် ဟာသတစ်ခုလို ဖြစ်နေ ပါဦးမည်၊ ဥပမာအားဖြင့် သင်ထောက်ကူကိစ္စဘဲ ကြည့်မည်ဆိုလျှင် လက်ရှိနိုင်ငံတော် ချမှတ် ထားသော ဘက်ဂျက်သည် တကယ်တမ်း လက်တွေ့ကျကျသုံးနိုင်ခြင်းလည်း မရှိပေ၊ ပြောဆိုစရာ၊ မေးခွန်းမေးစရာများလည်း များများစားစားရှိနေသေးသည်” ဟုဆွေးနွေးထားပါသည်။ အဓိက အားနည်းချက်တစ်ခုမှာ နိုင်ငံတကာတက္ကသိုလ်များနှင့် ချိတ်ဆက်ဆောင်ရွက်ဖို့ရန် လိုနေပါကြောင်း ကို နောက်ထပ်ဖြေဆိုတစ်ဦးကနေ “အခုတာဝန်ထမ်းဆောင်နေသော တက္ကသိုလ်ဆရာ၊ ဆရာမ အားလုံးနီးပါးသည် နည်းပညာပိုင်းတွင် အားနည်းနေကြပါသည်။ ထို့ပြင် ဘာသာစကား အခက်

အခဲများလည်း အများကြီးရှိနေပါသေးသည်။ လက်တွေ့ကျကျပြောမည်ဆိုလျှင် လတ်တလော အခက်အခဲဖြစ်သော နိုင်ငံတကာနှင့် ချိတ်ဆက်ဖို့သည် စာရွက်ထဲတင်ချရေးခြင်းသည် အကုန် လိုက်လုပ်နိုင်သော်လည်း တကယ်တမ်းလက်တွေ့တွင် ဖြစ်ပေါ်နိုင်ဖို့ အဆင့်သင့်မရှိကြသေး” ဟု ပြောဆိုထားပါသည်။ အငြင်းပွားဖွယ်ရာ ပြဋ္ဌာန်းချက်တစ်ခုဖြစ်သည့် လွတ်လပ်စွာ စီမံခန့်ခွဲနိုင်ခွင့် နှင့်ပတ်သက်ပြီး အမြင်မတူသည့် ဖြေကြားသူများမှလည်း ပြတ်သားစွာ ပြောဆိုထားကြပါသည်။ လွတ်လပ်စွာ စီမံခန့်ခွဲနိုင်မှုကို ထောက်ခံသည့် စစ်တမ်းဖြေကြားသူအများစုက “၂၁ ရာစု ဒီမိုကရေစီ ပညာရေးစနစ်တွင် လွတ်လပ်စွာ ပညာသင်ကြားသင်ယူခွင့်နှင့် လွတ်လပ်စွာစီမံခန့်ခွဲနိုင်မှုမရှိလျှင် ဒီမိုကရေစီနိုင်ငံတော်ဟုပင် ပြောဆိုသတ်မှတ်ရန် မသင့်တော်ပေ။ ဤကိစ္စကို သေချာဆန်းစစ်ကြည့် လျှင် အကုန်လုံးနီးပါးသည် ဗဟိုချုပ်ကိုင်မှုအောက်တွင် ရှိနေပါသေးသည်။ အောက်ခြေမှနေ၍ အဆင့်ဆင့်ရွေးချယ် လုပ်ဆောင်သင့်ပါသည်။ သက်ဆိုင်ရာဌာနများအနေဖြင့် ဗဟိုချုပ်ကိုင်မှုကို မကျင့်သုံးဘဲ လွတ်လပ်စွာ ကိုယ်ပိုင်ပြဋ္ဌာန်းခွင့် ပေးအပ်ရန် အချိန်တန်ပြီဖြစ်ကြောင်း နားလည် သဘောပေါက်သင့်ပြီ” ဟူ၍ ပြောဆိုဖြေကြားခဲ့ပါသည်။ ဤပြဋ္ဌာန်းချက်နှင့်ပတ်သက်ပြီး စစ်တမ်း ဖြေဆိုသူအနည်းစုကလည်း “လွတ်လပ်စွာ ကိုယ်ပိုင်ပြဋ္ဌာန်းခွင့်ပေးအပ်မည်ဆိုလျှင် ပြည်နယ်နှင့် တိုင်းအလိုက် တက္ကသိုလ်တစ်ခုကို အမှန်တကယ် စီမံခန့်ခွဲနိုင်ပါမည်လား။ ပေါ်လွင် ထင်ရှားနေသည့်အချက်တစ်ခုမှာ မိမိတို့ ဒေသအတွင်းမှာသာမက ဘာသာရပ်အလိုက် သင်ကြား ပို့ချပေးနိုင်မည့် ဆရာ၊ ဆရာမ လုံလုံလောက်လောက်ရှိမည်လား။ လုံလောက်သည့် ငွေကြေး အတိုင်းအတာသည်လည်း အဆင်သင့်ဖြစ်ပြီလား” ဟု ပြောဆိုဆွေးနွေးထားကြပါသည်။ နောက်ဆုံး အနေဖြင့် စစ်တမ်းဖြေကြားသူများက ဤပြဋ္ဌာန်းချက်နှင့်ပတ်သက်၍ လူတိုင်းအားလုံး ပါဝင်နိုင်ပြီး ကောင်းမွန်သည့် အဆင့်မြင့်ပညာရေးနှင့် ကိုက်ညီမှုရှိပြီးလျှင် လက်တွေ့အကောင်အထည် ဖော်နိုင်သည့် သဟဇာတကျသော စနစ်တစ်ရပ် ဖြစ်စေချင်ကြပါသည်။

ဤစာတမ်းရေးသားသူ၏ လက်ရှိအခြေအနေများကို သုံးသပ်ချက်

ဤစာတမ်းရလဒ်များအရ အဆင့်မြင့်ပညာရေးမူကြမ်းတွင် အားနည်းချက်များ ရှိနေသည်ဖြစ်၍ ကောင်းမွန်သည့် အဆင့်မြင့်ပညာရေး စံချိန်စံညွှန်းနှင့်အညီ လူသားအားလုံးကို ထည့်သွင်းလွှမ်းခြုံနိုင်သော မူကြမ်းတစ်ခုဖြစ်သင့်ပါသည်။ ထို့အပြင် ဗဟိုချုပ်ကိုင်မှု ပပျောက်စေရန် ပြည်နယ်နှင့် တိုင်းဒေသကြီးများအလိုက် ကိုယ်ပိုင်ပြဋ္ဌာန်းခွင့်၊ ကိုယ်ပိုင်စီမံခန့်ခွဲခွင့်၊ လွတ်လပ်စွာ ပညာသင်ကြား သင်ယူခွင့်နှင့် ဌာနတိုင်းရင်းသားများ အရေးအကြောင်းကို အထူးပြုသော ဘာသာရပ် (စာပေ၊ ဘာသာစကား၊ ယဉ်ကျေးမှုနှင့် ထုံးတမ်းစေလေ့) များကို ပါဝင်စေရန် ရေးဆွဲပြဋ္ဌာန်းသင့်ပါသည်။

နိဂုံးချုပ်

အခန်း (၁၂) ခန်းနှင့် ပုဒ်မ (၇၇) ချက်တို့ကို အမေးအဖြေ မေးခွန်းပေါင်း (၂) ခုနှင့် ဖြေကြားသူပေါင်း (၁၃) ဦးတို့သည် ဤအဆိုကြမ်းအတွက် လုံလောက်သည့်အချိန်ယူ၍

စနစ်တကျနှင့် အသေးစိတ် ဆက်လက်အချိန်ယူပြီး သုတေသနပြု စမ်းသပ်လုပ်ဆောင်ရန် လိုအပ်ပါသည်။ ထိုလိုအပ်ချက်သည် ပိုမိုကောင်းမွန်သော အဆင့်မြင့်ပညာရေး ဥပဒေကို ရေးဆွဲရာတွင် အကျိုးပြုနိုင်ပြီး အများပါဝင် အသိအမှတ်ပြုသော ဥပဒေဖြစ်ကာ လက်တွေ့အကောင်အထည်ဖော်ဆောင်ရွက်နိုင်ရန် လိုအပ်ကြောင်း ကို အကြံပြုအပ်ပါသည်။

Research Fellow Hna Konglam Tawi

- Bawi Tha Par** Bawi Tha Par cu Chin Christian University ah Assistant Lecturer le Chin Christian University nih a ngeihmi Chin Research Centre ah Director a tuan liomi a si. Bawi Tha Par hi UDE in Bachelor of Arts in English (University of Mandalay) siseh, Chin Christian University in Bachelor of Arts in English siseh, University of Mandalay in Diploma in English Language Teaching le Master of Arts in English degree a dihmi a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.
- Biak Lian Thawng** Biak Lian Thawng cu Kalay University in Bachelor of Arts in English a dih hnuah Kant Kaw Education Centre ah Diploma in Community Leadership and Social Studies a dihmi a si. Anih hi Bawinu Foundation ah School Management Assistant rian a tuan liomi a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.
- Cer Khengmual** Cer Khengmual cu Monywa University ah International Relations major in 2nd year (Hons) a kai liomi a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.
- Cung Bawi Uk** Cung Bawi Uk hi Victoria Academy ah Social Science Teacher le Service Learning Coordinator a tuan liomi a si. Annih hi Hindustan University, Chennai in Bachelor of Arts in English le Noida International University in Master in Public Administration degree a lami a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.
- Dr. Mai Ngun Sui Kim** Mai Ngun Sui Kim cu Yangon University in anthropology major in BA (Honors), MA le Doctor of Philosophy (Anthropology) in cawnnak a dihmi a si. Anih hi riantuannak lei experience tampi a ngei cangmi a si. Tuah Department of Myanmar Nationalities’ Languages ah Deputy Director/Executive Director a tuan lio mi a si. A luan cia kum chung ah University of Mandalay ah Assistant Lecturer tuan in siseh, Dagon University ah Assistant Lecturer in siseh rian a rak tuanmi a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.
- Julie Zing Hnem Zung** Julie Zing Hnem Zung hi Kalay University ah English major in Bachelor of Arts (Honors) a dihka mi a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.
- Mary Kipmen** Mary Kipmen cu Yangon University of Education ah Dipl (ELTM) in siseh, Bachelor of Arts in English (Yangon University of Distance Education) siseh, Bachelor of Arts in Religious Studies (Myanmar Institute of Theology) hna in cawnnak a dihmi a si. Anih hi Chin Institute of Social Science (CISS) ah Office Manager le EcoDeve, Alarm ah Admin Assistant a rak tuan balmi a si. Falam peng um

Tlaisun khua ah Junior Assitant Teacher a tuan liomi a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.

Ngun Len Zing Ngun Len Zing cu Chin Christian University ah Bachelor of Arts in English a kum thumnak a kai liomi a si. Hakha College zongah UDE in Physics a kum thumnak a kai lio mi a si. Chinbridge Institute in “Democracy Studies” (2nd Batch) a dih hnuah Chinbridge Institute nih a tuahmi “Higher Education Research Fellowship ah “Research Fellow” pakhat dirhmun in hi hlathlainak capar hi a tialmi a si. Ngun Len Zing hi Hakha University Student Organization ah EC chungtel pakhat zong a si.

Ngun San Aung Ngun San Aung cu Kaly University in Bachelor of Arts in History a dih hnu ah University of Yangon ah History major in Master degree a kumkhatnak a kai liomi a si. Anih hi media lei riantuannak ah hmuhtonnak tampi a ngei cangmi a si. The Chinland Post ah Editor-in-charge dirhmun in kumhnih chung rian a rak tuanmi zong a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.

Tha Cer Cin Tha Cer Cin cu Chin Christian University ah Bachelor of Arts in English a kumhnihnak a kai lio pin ah Hakha College ah UDE in Mathematics kumthumnak a kai liomi a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.

Tin Win Tin Win hi Pyoe Khinn Lat English Language School ah English Instructor Le Executive Director a tuan liomi a si. Anih hi fimcawnak lei in Monywa University in B.A (Economics) a ngahmi a si. Deboer Fellowship alumni pakhat zong a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.

Za Peng Lian Za Peng Lian cu Victoria Academy, Hakha ah Senior English Teacher le Student Club Advisor a tuan liomi a si. Cu hlan ah Myanmar Institute of Theology ah Part-time lecturer le Wall Street English Myanmar ah Personal Tutor a rak tuanmi a si. Anih hi Tedim Christian College in Bachelor of Theology (B.Th) le Myanmar Institute of Theology in Master of Divinity (M.Div) a dihmi a si. Chinbridge Institute tuahmi “Higher Education Research Fellowship” ah Research Fellow pakhat a si ve.